BIBLIOGRAFIA SLOVENSKÝCH A INOREČOVÝCH KALENDÁROV 1701—1965

MATICA SLOVENSKÁ V MARTINE
ZA SPOLUPRÁCE
UNIVERZITNEJ KNIŽNICE V BRATISLAVE
A ŠTÁTNEJ VEDECKEJ KNIŽNICE V KOŠICIACH

SLOVENSKÁ NÁRODNÁ RETROSPEKTÍVNA BIBLIOGRAFIA

SÉRIA B. PERIODIKÁ

BIBLIOGRAFIA SLOVENSKÝCH A INOREČOVÝCH KALENDÁROV 1701—1965

VYDÁVA MATICA SLOVENSKÁ V MARTINE

UNIVERZITNÁ KNIŽNICA V BRATISLAVE

BIBLIOGRAFIA SLOVENSKÝCH A INOREČOVÝCH KALENDÁROV 1701–1965

Zostavili

Mária Kipsová — Tatiana Vančová — Želmíra Gešková

MATICA SLOVENSKÁ 1984

Pracovný exemplár
SNK BO č. 309/1987

Lektorovali: PhDr. Jozef Repčák
PhDr. Jozef Telgársky

© Matica slovenská

OBSAH

Úvod 7
Zoznam použitých skratiek 15
Skratky názvov knižníc pri signatúrach 16
Použité pramene 17
Bibliografický prehľad 25
Bibliograficko-popisná časť
Slovenské kalendáre 1701—1965 117
Inorečové kalendáre 1701—1965 371
Registre
Menný register 677
Miestny register 683
Register vydavateľov 727
Register tlačiarní 750
Chronologicko-abecedný register 770
Resumé
Ruské resumé 815
Anglické resumé 817
Nemecké resumé 819
Maďarské resumé 821
Obrazová príloha 825

ÚVOD

Bibliografia slovenských a inorečových kalendárov za roky 1701—1965, ktorú predkladáme slovenskej kultúrnej verejnosti, je realizáciou jednej z úloh Smernice a plánu slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie z roku 1965. Smernica a plán uložili Univerzitnej knižnici v Bratislave, aby bibliograficky spracovala tzv. nepravé periodiká za roky 1701—1965, ktoré s ďalšími typmi periodík (časopisy, noviny), knihami a špeciálnymi tlačami vytvárajú predmet národnej retrospektívnej bibliografie.

Nepravé periodiká patria z typologického hľadiska do skupiny dokumentov kontinuitného charakteru (to znamená do skupiny periodík) a možno ich podľa formálno-obsahových vlastností rozdeliť na:

1. knižné periodické kalendáre;
2. periodické zborníky, almanachy a ročenky;
3. výročné správy;
4. schematizmy a direktóriá.

Treba však pripomenúť, že vzhľadom na rôznorodosť týchto dokumentov, premenlivosť ich formálnych, funkčných a obsahových vlastností v procese ich vývoja (bibliografická registrácia za viac ako 250 rokov), sú medzi nimi aj dokumenty, ktoré budú svojimi raz obsahovými, raz formálnymi vlastnosťami presahovať z jednej do druhej, resp. do viacerých skupín (almanachy — kalendáre, ročenky — kalendáre, výročné správy — ročenky a pod.).

Po ukončení primárneho heuristického prieskumu vydala Univerzitná knižnica v roku 1968 Provizórny súpis poloperiodík na Slovensku za roky 1701—1965 (termín poloperiodiká dnes nahrádzame termínom nepravé periodiká, pričom vychádzame zo súčasnej terminológie informatickej typológie dokumentov, ale i tento termín považujeme za pracovný názov publikácií tohoto typu).

Provizórny súpis registruje nepravé periodiká z dvoch hľadísk slovacity (tieto hľadiská sa použili i pri realizácii Bibliografie slovenských a inorečových kalendárov za roky 1701—1965):

a) z jazykového hľadiska všetky nepravé periodiká v slovenskom jazyku vytlačené alebo vydané na území bývalého Rakúsko-Uhorska do roku 1918 vrátane a na území Československej republiky na roky 1919—1965,
b) z územného hľadiska nepravé periodiká inorečové vydané alebo vytlačené na území dnešného Slovenska na roky 1701—1965.

Sú v ňom zahrnuté aj nepravé periodiká v maďarskom a ukrajinskom jazyku vytlačené alebo vydané na území Čiech a Moravy po roku 1918, pretože boli určené príslušným národnostiam žijúcim na Slovensku.

Provizórny súpis, ktorý bol zostavený na základe excerpovania národných retrospektívnych bibliografií Slovenska, Maďarska a Rakúska, mnohých čiastkových bibliografických prác, fondov Univerzitnej knižnice a vedeckých knižníc v Bratislave, registroval v dvoch častiach 4268 titulov všetkých typov nepravých periodík (v súčasnosti je toto číslo po ďalšom prieskume omnoho vyššie). Jednu tretinu súpisu tvoria kalendáre, periodické zborníky, ročenky a almanachy, dve tretiny výročné správy, záverečné účty, zápisnice, schematizmy, direktóriá atď.

Rozsah materiálu si vyžiadal, aby sa v ďalšej etape spracovával postupne, podľa jednotlivých typov dokumentov. Prvým typom nepravých periodík, ktorý sa začal spracovávať po vydaní Provizórneho súpisu, boli kalendáre. Súbežne s bibliografickým popisom kalendárov prebiehal ďalší heuristický prieskum pre všetky typy nepravých periodík. Postupne sa preskúmali fondy Matice slovenskej, Miestneho pracoviska Matice slovenskej v Bratislave (bývalé kláštorné knižnice), fondy vedeckých knižníc na Slovensku, vybraných knižníc v Čechách a na Morave, knižníc archívov a múzeí, ústredných vedeckých knižníc v Budapešti a v niektorých ďalších mestách MĽR. Prameňmi pre doplňanie materiálu boli aj tlačené, resp. rukopisné katalógy knižníc, ponukové kníhkupecké zoznamy, odborná literatúra k dejinám kníhtlače a kultúrnym dejinám Slovenska a pod. (pozri zoznam použitých prameňov). Žiaľ, pre objektívne príčiny nebolo možné vykonať prieskum vo všetkých historických knižničných zbierkach v MĽR, najvýznamnejších historických knižničných zbierkach v Sedmohradsku a v Rakúsku, ktorý by doplnil doteraz zhromaždený materiál.

Predmetom Bibliografie slovenských a inorečových kalendárov za roky 1701—1965 sú periodické kalendáre v knižnej podobe. Vylúčili sme kalendáre jednolistové, nástenné, stolové, vreckové kalendáre bez textovej časti z novšieho obdobia, ktoré svojimi obsahovými, ale hlavne formálnymi vlastnosťami patria do skupiny drobných, špeciálnych tlačí. Neregistrujeme ani tzv. historické kalendáre, kalendáre hospodárskych rád na každý deň a mesiac roka, kalendáre modlitieb na každý deň roka, kalendáre storočné a večné, pretože tu ide o dokumenty jednorazové, bez vlastnosti kontinuitnosti a bez charakteristickej štruktúry periodických knižných kalendárov. Tieto svojimi vlastnosťami patria do skupiny jednorazových dokumentov — do bibliografie kníh.

Kritériá pre zaradenie kalendárov do bibliografie z hľadiska ich slovacity boli rovnaké ako pri zostavovaní Provizórneho súpisu.

Časove práca nadväzuje na Čaplovičovu Bibliografiu tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700, ktorá registruje všetky typy tlačených písomných dokumentov z územia Slovenska, teda i kalendáre. V Čaplovičovom diele je popísaných celkove 206 ročníkov kalendárov, vrátane kalendárov večných, jednolistových, kalendárov hospodárskych rád a pod. Autor pritom predpokladá, že sa veľká časť kalendárov nezachovala a len u slovenských odhaduje ich počet na 100 ročníkov. Podobnú, aj keď o niečo priaznivejšiu situáciu možno skonštatovať po prieskume a bibliografickom spracovaní kalendárov za nasledujúce dve storočia a do istej miery to platí i o nedávnej minulosti — o prvej polovici 20. storočia.

Životnosť kalendárov je totiž obmedzená už ich platnosťou na jeden rok. Kalendáre sa odkladali a opatrovali, len ak v nich mal majiteľ dôležité poznámky osobného, hospodárskeho, denníkového charakteru. Ani uzákonenie práva

povinného výtlačku v Uhorsku (roku 1780 Egyetemi Könyvtár v Budapešti, od roku 1804 Országos Széchényi Könyvtár ako národná knižnica Uhorska) nepomohlo k uvedomelému a plánovitému zhromažďovaniu a uchovávaniu tohoto typu dokumentov. Napriek popularite, významným vzdelávacím a osvetovým funkciám, ktoré mali ako ľudové knihy, stáli kalendáre vždy akosi na okraji záujmu súdobej knižničnej akvizície a tento prístup sa odrazil aj v nedôslednosti ich spracovania a evidencie v knižniciach. Výsledkom je torzovitosť sérií kalendárov vo všetkých skúmaných knižničných fondoch, nevynímajúc ani národné knižnice. (Pod sériou kalendára rozumieme rad kalendárov charakterizovaných spoločným názvom, spoločnou rámcovou úpravou a označením poradia jednotlivých ročníkov.) Torzovitosť a nedôsledný prístup k spracovaniu kalendárov sa potom prirodzene odrazil i v ich nedostatočnej registrácii v súdobých bibliografiách, či už ide o dielo Ľ. V. Riznera či G. Petrika, alebo o ďalšie základné a čiastkové bibliografické práce, vzťahujúce sa na nami sledované obdobie.

Rozsiahly časový záber bibliografie kalendárov a špecifičnosť jej predmetu (registrácia jediného vyhraneného typu dokumentov) boli pri jej zostavovaní na jednej strane prednosťou, ale na druhej strane prinášali i nemalé problémy v rôznych súvislostiach. Retardujúcimi faktormi boli napr. nedostatočné skúsenosti so spracovaním tohoto typu dokumentov, to znamená nepravých periodík, nedostatok poznatkov o mieste a význame kalendárov v kníhtlačiarskej, vydavateľskej a kníhkupeckej činnosti na Slovensku, ale i v Uhorsku. Výsledky doterajšieho výskumu kalendárov stavali zväčša na ich neúplnej bibliografickej registrácii. Problémy vyvolávala aj skutočnosť, že v priebehu 250 rokov sa radikálne menila typografická prax, obsahovo-formálne a funkčné vlastnosti kalendárov. Na druhej strane však veríme, že kompletná bibliografická registrácia za takéto dlhé obdobie umožní komplexný pohľad na vývoj tohoto typu dokumentov za dané obdobie a umožní jeho objektívnejšie zaradenie do procesu dejín kultúry na Slovensku.

Aj keď sa podarilo zhromaždiť rozsiahly materiál, uvedomujeme si, že ani túto bibliografiu nemožno považovať za posledné slovo v bibliografickej registrácii kalendárov, už aj vzhľadom na neustálu pohyblivosť knižničných fondov, nespracovanosť mnohých významných knižničných zbierok na Slovensku. Práca bude odrazovým mostíkom, základňou, na ktorej sa dá budovať, materiál neustále dopĺňať a konfrontovať s novšími poznatkami.

Štruktúra bibliografie a bibliografického záznamu

a) Štruktúra bibliografie

Bibliografia pozostáva z metodického úvodu, bibliografického prehľadu, bibliograficko-popisnej časti, registrov a pomocného aparátu. Prvú skupinu kalendárov bibliograficko-popisnej časti tvoria slovenské kalendáre, druhú inorečové kalendáre. Pri jednotlivých sériách kalendárov uvádzame v bibliografickej poznámke údaje o chýbajúcich ročníkoch, ak sme ich získali z nejakého, aspoň relatívne spoľahlivého prameňa. V prípade, že o celej sérii máme údaj iba z prameňa a nepodarilo sa nám získať a popísať ani jediný ročník,

zaraďujeme údaj o sérii do bibliograficko-popisnej časti s citáciou prameňa. Ročníky v sériách sme nedoplňovali a ani o nich nehovoríme v bibliografickej poznámke, ak sme ich existenciu mohli predpokladať iba na základe označenia poradia ročníkov. V niektorých prípadoch totiž nie je ani tento údaj spoľahlivý. Tlačiari boli najmä v staršom období často nedôslední a pri označovaní poradia ročníkov niekedy voľne nadväzovali na iné, zaniknuté kalendáre, alebo na kalendáre po väčšej prestávke vo vychádzaní, pričom roky v prestávke započítavali do poradia.

Materiál v bibliograficko-popisnej časti je zoradený abecedno-názvove a každá séria kalendára má svoje poradové číslo. Do bibliografie sme zaradili aj nové tituly kalendárov, ktoré sme získali po definitívnej redakcii rukopisu. Tie dostali pri poradovom čísle označenie a, b, c atď., a preto je počet sérií kalendárov v bibliografii vyšší, ako poradové číslo posledného záznamu, t. j. 781 (celkove 845).

b) Štruktúra bibliografického záznamu

Obsahovo-formálne vlastnosti kalendárov, ktoré patria do skupiny nepravých periodík, ovplyvnili formu a štruktúru bibliografického záznamu, ktorý je istým kompromisom medzi popisom kníh a popisom periodík, tak ako sa knižné periodické kalendáre svojimi niektorými vlastnosťami približujú knihám a niektorými periodikám.

Bibliografia J. Čaploviča ešte popisuje každý ročník kalendárov ako samostatnú bibliografickú jednotku — knihu, so samostatným záhlavím, aj keď ide o kontinuitnú publikáciu, jeden prvok z celku — zo série kalendárov. Túto možnosť sme vzhľadom na vlastnosť kontinuitnosti kalendárov vylúčili.

Nevyhovoval ani spôsob popisu tzv. čistých periodík, ktorý by popisné znaky jednotlivých častí — prvkov série kalendára príliš redukoval. Rozsiahle barokové názvy a podnázvy kalendárov (najmä v 18. a začiatkom 19. stor.) obsahujú množstvo závažných informácií a ich skracovanie by viedlo k ochudobneniu informačnej hodnoty záznamov o jednotlivých ročníkoch. Neobstojí ani argument, že stačilo zachytávať pri jednotlivých ročníkoch iba odchýlky. Technicky by sa táto forma popisu dala ťažko realizovať, pretože názvy a podnázvy kalendárov sa pri ich rozsiahlosti menili v detailoch z roka na rok. Problematické by bolo aj rozdelenie materiálu na menšie časové úseky a v rámci nich modifikácia bibliografického popisu. Niektoré série kalendárov by totiž presahovali z jedného obdobia do druhého.

Po zvážení týchto možností sme sa rozhodli pre syntézu jednotlivých ročníkov do série, pričom sme vytvorili záhlavie spoločné všetkým ročníkom. Pod týmto záhlavím sme potom popisovali každý ročník osobitne. Tak sa dosiahlo, že každá séria tvorí celok — jednu bibliografickú jednotku — a zároveň je popis ročníkov natoľko podrobný, že umožňuje ich odlíšenie, identifikáciu.

Pri syntetizovaní série boli kritériami spoločný názov, spoločná rámcová úprava, spoločný tlačiar, vydavateľ, alebo rôzne kombinácie týchto kritérií. Pri vytváraní sérií vznikali mnohé problémy, každú sériu bolo treba zvažovať individuálne a nedala sa použiť nijaká všeobecne platná šablóna. Riešili sa niekoľkonásobné zmeny názvov v rámci série, prestávky vo vychádzaní kalen-

dárov, voľné nadväzovanie na predchádzajúce série popri zmene štruktúry, tlačiara, vydavateľa, ale s rovnakým názvom, alebo naopak, nadväzovanie na kalendár s rovnakou štruktúrou, s tým istým tlačiarom, ale s diametrálne odlišným názvom a pod.

Treba zdôrazniť aj niektoré objektívne okolnosti, ktoré ovplyvnili úplnosť bibliografického popisu, ako napr. nové väzby kalendárov namiesto pôvodných (chýbali potom mnohé údaje pre popis, ako názov na obálke, údaj o poradí ročníka a i.). Často chýbali z kalendárov obrazové prílohy a len na základe ďalších ročníkov série alebo údaja z podnázvu možno predpokladať, že príloha bola stabilnou súčasťou kalendára. Vyskytli sa však aj prípady, že obsah kalendára sa celkom nezhodoval s výpočtom jeho obsahu v podnázve.

Premeňom údajov pre bibliografický popis nám bol kalendár ako celok, výnimočne iné pramene, a popisovali sme zásadne metódou de visu. Údaje z iných prameňov uvádzame v hranatých zátvorkách (okrem bibliografickej poznámky).

Pri kalendároch, ktoré vychádzali pred rokom 1918, prepisujeme do záznamu takmer celý titulný list autenticky. Tento postup má svoj význam pre výskum dejín tlačiarní, pre výskum vývoja titulného listu, impressa a pod. Jedna séria kalendára vychádzajúca desaťročia v určitej tlačiarni načrtáva potom prostredníctvom impressa jej vývoj, zmeny jej majiteľov, vývoj samotného podniku. Rok 1918, ktorý je rokom vzniku samostatnej ČSR, je rokom zlomovým i vo vydávaní kalendárov na Slovensku. Zanikajú kalendáre, ktoré vychádzali, kým bolo Slovensko súčasťou Uhorska a v nových kultúrno-spoločenských a národno-politických podmienkach začínajú vychádzať nové. Po roku 1918 prispôsobujeme popis súčasne používanej norme a miestne názvy uvádzame zásadne v ich dnešnej podobe.

Považujeme za potrebné poukázať na niektoré výnimky a zvláštnosti popisu, hoci sa v podstate údaje preberali z kalendárov autenticky:

1. Texty v slovenských kalendároch písané švabachom sme prepisovali latinkou.
2. Písmená a̋, ő, ű... v maďarských kalendároch sme prepisovali ako ae, oe, ue..., pretože môžu znamenať dlhú i krátku hlásku ö — ő, ü — ű a pod. Ďalšie odchýlky od súčasného pravopisu, napr. v = u, j = i a pod. ponechávame, dĺžne a interpunkčné znamienka nedopĺňame.
3. Texty v nemeckých kalendároch písané švabachom prepisujeme latinkou. Písmeno ß prepisujeme ako ss, písmená a̋, ő... ako ae, oe... Pomlčky, ktoré tlačiari aj v jednom ročníku písali nedôsledne raz jednoduché a raz zdvojené, prepisujeme jednoduchou pomlčkou.
4. Texty latinských kalendárov sa prepisovali v podstate podľa Pravidiel popisu starých tlačí Kláry Komorovej (Informácie a materiály, 1978, č. 124, s. 23—30). Pri slovách, ktoré boli celé vytlačené verzálkami, prepisujeme len prvé písmeno ako veľké, ďalšie už malými písmenami. Iné zvláštnosti textu, ako napr. veľké začiatočné písmená v súvislom texte, bodkočiarky, znaky &, ɛt prepisujeme autenticky, písmená a̋, æ ako ae.
5. Texty ruských a ukrajinských kalendárov písané azbukou prepisujeme podľa ČSN 01 0185 Transliterácia cyriliky (platná od 1. 7. 1977).

V bibliografickej poznámke neuvádzame však údaj o červeno-čiernej tlači titulného listu či ďalšieho textu kalendára. Z popisu sme vynechali aj znak /, ktorý ešte začiatkom 18. stor. nahrádzal interpunkčné znamienka.

Prvky bibliografického záznamu

1. Záhlavie

Záhlavie tvorí časť názvu prvého popisovaného ročníka kalendára, ktorá má logický zmysel. Za záhlavím uvádzame všetky zmeny názvov, ktoré potom odkazujeme na prvý názov. Upozorňujeme, že údaje o zmene názvov vychádzajú zo spracovaných ročníkov série kalendárov, a preto po doplnení chýbajúcich môže nastať situácia, že terajší údaj o zmene názvu kalendára bude treba opraviť. Odkazujeme aj všetky odlišné názvy na obálke, zaznamenané v bibliografickej poznámke. Pri paralelných, viacjazyčných názvoch kalendára uvádzame všetky a v poradí, v akom sú v origináli. Druhý a tretí názov odkazujeme na prvý názov. Za záhlavím série nasleduje samostatný popis jednotlivých ročníkov, pričom pokračovanie názvu, resp. podnázov je súčasťou popisu každého ročníka. Záhlavie prepisujeme autenticky.

2. Označenie poradia ročníkov

Označenie poradia ročníkov v zázname výrazne oddeľujeme od ostatného textu. Poradové číslo ročníka a rok uvádzame arabskými číslami. Ak nie je poradie ročníkov v kalendári označené, popis jednotlivých rokov uvádzame slovom Rok. Ak sme spoľahlivo určili poradie ročníkov, alebo ak bola séria ročníkovaná nepravidelne, resp. chybne, doplňujeme a opravujeme údaj do hranatých zátvoriek.

3. Podnázov

Podnázov prepisujeme autenticky podľa titulného listu. Preberáme ho v plnom znení, aj keď je len výpočtom obsahu kalendára; musí však tvoriť súvislý text.

4. Pôvodcovské údaje

Do roku 1918 uvádzame mená pôvodcov (autor, zostavovateľ, redaktor, upravovateľ a pod.) v kontexte a v znení, v akom sú na titulnom liste, aj s ich funkciami a titulmi. Po roku 1918 prepisujeme mená pôvodcov do 1. pádu, bez ich funkcií a titulov.

5. Impressum

a) Miesto vydania alebo tlače uvádzame do roku 1918 autenticky a v kontexte originálu (napr. w Pessti, Kaschau a pod.). Po roku 1918 používame dnešnú podobu miestnych názvov v 1. páde.

b) Meno a názov vydavateľa a nakladateľa do roku 1918 preberáme autenticky a v kontexte, v akom je na titulnom liste, po roku 1918 ho uvádzame hneď za miestnym názvom bez skratky vyd. a nakl.

c) meno a názov tlačiara alebo tlačiarne prepisujeme do roku 1918 autenticky a v kontexte titulného listu (napr. Typis Academicis, tiskem a pod.), po roku 1918 v 1. páde so skratkou tlač.

d) rok vytlačenia neuvádzame, pretože kalendáre sa zásadne tlačili rok vopred.

6. Formát

Uvádzame ho v cm, výška x šírka. Neúplné cm sa zaokrúhľujú smerom nahor.

7. Rozsah

Rozsah kalendára udávame vždy arabskými číslicami. Prerušované stránkovanie, dvojaká paginácia sa zlučuje do súčtu. Nečíslované strany takisto spočítavame a po pomlčke uvádzame v hranatých zátvorkách. Ak bol kalendár ilustrovaný, uvádzame tento údaj za rozsahom skratkou Ilustr.

8. Bibliografická poznámka

Bibliografická poznámka obsahuje odkaz na prácu J. Čaploviča Bibliografia tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700, ak kalendár vychádzal i pred rokom 1701. Upozorňujeme v nej na rozdielne názvy na titulnom liste a na obálke, na paralelný viacjazyčný text, na hlavičkové kalendáre. Do poznámky umiestňujeme aj údaje o chýbajúcich ročníkoch série, s uvedením prameňa, z ktorého sme ich získali. Sú v nej i údaje o defektnosti popisovaných exemplárov. Obsahové charakteristiky kalendárov sú skôr výnimkou ako pravidlom, vzhľadom na heterogénnosť obsahu kalendárov, premenlivosť ich štruktúry v priebehu vychádzania série za dlhšie obdobie a prevažne nevyhranené čitateľské určenie.

Bibliografický popis každej série uzatvárajú signatúry knižníc, v ktorých sa popísané ročníky nachádzajú. Zásadne sú na prvom mieste signatúry Matice slovenskej a Univerzitnej knižnice v Bratislave, po nich signatúry knižníc slovenských archívov a múzeí, ďalej signatúry knižníc v Českej socialistickej republike, ďalších knižníc v ČSSR a nakoniec signatúry knižníc v Maďarskej ľudovej republike. Treba pripomenúť, že signatúry jednej série neplatia pre všetky ročníky a iba kombináciou všetkých uvádzaných signatúr možno rekonštruovať kompletnú sériu.

Tak ako pri iných podobných prácach nemajú údaje, t. zn. ani signatúry, absolútnu hodnotu (platnosť). Fondy knižníc sú pohyblivé, knihy často menia vlastníka, strácajú sa, rekatalogizujú sa. Už dnes možno upozorniť na niektoré zmeny pri signatúrach. Týka sa to signatúr OSzK s označením App., Tod., Chrlg., ktoré sú podľa našich informácií už rekatalogizované, signatúr Miestneho pracoviska Matice slovenskej v Bratislave, ktorého fondy sa preniesli do Martina a včlenili do tamojších.

Bibliograficko-popisná časť je doplnená týmito registrami:

a) Menný register, ktorý kumuluje mená zostavovateľov, redaktorov, autorov, ilustrátorov a iných pôvodcov kalendárov. Mená uvádzame v autentickej podobe, podľa popisovaného dokumentu; ak sa meno vyskytlo vo viacerých podobách (formách), uvádzame najnovšie používanú a slovenskú podobu mena. Ostatné formy odkazujeme.

b) Miestny register člení materiál podľa miesta tlače alebo vydania, pričom sme použili dnešné miestne názvy a staršie odkázali. V rámci jednotlivých miest sú názvy kalendárov zoradené v abecednom poradí s uvedením rozpätia rokov, v ktorých kalendár vychádzal.

c) V registri tlačiarní sú heslá usporiadané abecedne. V rámci jedného hesla uvádzame všetky podoby názvu tlačiarne, ktoré sa v bibliograficko-popisnej časti vyskytli.

d) Register vydavateľov obsahuje v abecednom poradí mená, resp. názvy vydavateľov a vydavateľstiev, podobným spôsobom ako register tlačiarní.

e) Zostavenie chronologicko-abecedného registra podľa dvadsaťročných časových intervalov bolo motivované charakterom dokumentov, ktorý bibliografia spracováva, a dôvodmi technického charakteru. V rámci dvadsaťročí sú kalendáre zoradené abecedno-názvove a sú v ňom zaznamenané i chýbajúce ročníky, o ktorých sme získali údaj z nejakého prameňa, i série kalendárov neoverené de visu.

Nepokúsili sme sa o zatriedenie materiálu do určitého systému podľa obsahových vlastností, pretože obsah týchto dokumentov je až na neveľkú skupi-

nu odborne vyhranených kalendárov príliš heterogénny, než aby bolo takéto členenie plne opodstatnené. Heslá v registroch sa nevzťahujú na jednotlivé ročníky, ale na záznam.

Na záver by sme chceli poďakovať všetkým, ktorí nejakým spôsobom prispeli k zostaveniu a vydaniu tejto práce.

Predovšetkým tým pracovníkom úseku retrospektívnej bibliografie Univerzitnej knižnice v Bratislave, ktorí sa určitý čas zapojili do príprav bibliografie. Bola to Mária Vieriková, ktorá pracovala na úseku do roku 1974, podieľala sa spolu s Máriou Kipsovou na koncepčnej príprave diela a bibliografickom popise materiálu. Vo fáze záverečných prác sa na zostavovaní registrov a príprave rukopisu do tlače zúčastnila aj ďalšia pracovníčka úseku Eva Kovačičová.

Významná bola pomoc pracovníkov všetkých knižníc, ktoré nám umožnili a uľahčovali prieskum, poskytli materiál na bibliografické spracovanie. Sú to knižnice v ČSSR: Matica slovenská, Štátna vedecká knižnica v Košiciach, Štátna vedecká knižnica v Prešove, Státní knihovna ČSR, Knihovna Národního musea, Universitní knihovna v Brne a mnohé ďalšie. S kolegiálnou pomocou sme sa stretli i pri prieskume fondov knižníc v MĽR, predovšetkým v Országos Széchényi Könyvtár, ale i v Egyetemi Könyvtár, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára a ďalších. Osobitne chceme poďakovať Slovenskej ústrednej archívnej správe v Bratislave a pracovníkom archívnych knižníc, ktorí pre nás vykonali prvotný prieskum kalendárov vo fondoch archívnych knižníc a umožnili nám materiál spracovať.

Nakoniec ďakujeme lektorom diela za ich odborné rady a pripomienky, ktorými prispeli k jeho skvalitneniu, pracovníkom Vydavateľského oddelenia Matice slovenskej v Martine za pomoc pri jeho konečnej úprave a vydaní.

BK ČSR = Bibliografický katalóg ČSR
BK SKT 1942—45 = Dubay, A.: Bibliografický katalóg slovenskej knižnej tvorby 1942—45. Bratislava, BÚ KSU 1948.
b. v. a t. = bez miesta vydania a tlače
č. = číslo
Čaplovič I.—II. = Čaplovič, J.: Bibliografia tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700. I.—II. diel. Martin, MS 1972. (Zv. II v rukopise.)
ev. a v. cirkev = evanjelická augsburského vyznania cirkev
ev. ref. cirkev = evanjelická reformovaná cirkev
fot. = fotografia
ilustr. = ilustrovaný
Jánský = Jánsky, L. M.: Slovenská duchovná tvorba 1939—1944. Bratislava, HSĽS 1944
Knihopis = Knihopis československých tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl II. Část I—IX. Praha 1939—1967.
köt. = kötet
maď. = maďarský
MK = Magyar Könyvészet za roky 1860—1875, 1876—1885, 1886—1900, 1901—1910, 1911—1920
MKSz = Magyar Könyvszemle
MĽR = Maďarská ľudová republika
mp. = mapa
Nosovský — Pražák = Nosovský, K. — Pražák, V.: Soupis československé literatury za léta 1901—1925. Část I.—II. Praha, Svaz knihkupců a nakladatelů ČSR 1931.
obr. príl. = obrazová príloha
Petrik I.—V. = Petrik, G.: Magyarország bibliographiája 1712—1860. I.—V. köt. Budapest 1888—1892.
prac. = pracovná
Prehľad = Bibliografický prehľad
r. = rok
rkp. = rukopis
resp. = respektíve
rím. kat. cirkev = rímskokatolícka cirkev
Rizner I.—VI. = Rizner, Ľ.V.: Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. I.—VI. diel. Martin, Matica slovenská 1929—1934.
RMK I.—II. = Szabó, K.: Régi Magyar Könyvtár. I.—II. köt. Budapest 1879—1885
RMNy = Régi Magyarországi nyomtatványok 1473—1600. Budapest 1971.
roč. = ročník
s. = strana
sign. = signatúra
stĺ. = stĺpec
sv. = sväzok
Szinnyei I.—XIV. = Szinnyei, J.: Magyar írók élete és munkái. I.—XIV. köt. Budapest 1891—1914
t. č. = toho času
tlač. = tlačil
vyd. = vydal
Zelliger = Zelliger, A.: Pantheon Tyrnaviense. 1578—1930. Trnava, SSV 1931
zoš. = zošit
zv. = zväzok

SKRATKY NÁZVOV KNIŽNÍC PRI SIGNATÚRACH

DRK	Debreceni Református Könyvtár — Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen
EK	Egyetemi Könyvtár, Budapest
EK Debrecen	Egyetemi Könyvtár, Debrecen
FSzEK	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtára, Budapest
KK Koš	Krajská knižnica, Košice
KNM	Knihovna Národního muzea, Praha
LK	Lyceálna knižnica, Bratislava (Ústredná knižnica Slovenskej akadémie vied, Bratislava)
MA Bra	Mestský archív — Archív hlavného mesta SSR Bratislavy
MS	Matica slovenská, Martin
MS Bra	Miestne pracovisko Matice slovenskej, Bratislava
MTAK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest
NK	Národní knihovna (Státní knihovna ČSR, Praha)
OA Zvolen	Okresný archív, Zvolen
OK Koš	Okresná knižnica, Košice
OL	Magyar Országos Levéltár könyvtára, Budapest
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
OSzK App	Knižnica Apponyiho v OSzK
OSzK RMK	Zbierka tlačí OSzK do r. 1711, ktoré patria do registrácie diela Régi Magyar Könyvtár Szabó Károly
OSzK Tod	Knižnica dr. Gyulu Todorescua v OSzK
PEK	Pécsi Egyetemi Könyvtár
PNP Strahov	Památník národního písemnictví, Praha Strahov
RgK	Regionálna knižnica mesta Bratislavy
RK	Ráday Könyvtár, Budapest
SNM	Slovenské národné múzeum, Martin
SRK	Sárospataki Református Nagykönyvtár (Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyujteményei Nagykönyvtár, Sárospatak
ŠVK Koš	Štátna vedecká knižnica, Košice
ŠVK Preš	Štátna vedecká knižnica, Prešov
ŠOBA Levoča	Štátny oblastný archív, Levoča
ŠOBA Prešov	Štátny oblastný archív, Prešov
ŠÚA	Štátny ústredný archív, Bratislava
UK Bra	Univerzitná knižnica, Bratislava
UK Bo	Universitní knihovna, Brno
UK	Universitní knihovna, Praha (Státní knihovna ČSR)
UK Oc	Universitní knihovna, Olomouc
ÚK SAV	Ústredná knižnica Slovenskej akadémie vied, Bratislava

Bibliografické pramene:

AKANTISZ, V.: Dr. Todorescu Gyula és neje Horváth Aranka Régi Magyar Könyvtára. Budapest, Stephaneum 1922. 117 s.
BIBLIOGRAFICKÝ katalog Republiky československé za rok 1920. Praha, Čsl. ústav bibliografický 1921. 243 s.
BIBLIOGRAFICKÝ katalog Československé republiky. Časopisy a jiné periodické publikace z r. 1929. Praha, MŠNO 1930. 438 s.
BIBLIOGRAFICKÝ katalog Československé republiky. 1929—1945. Praha 1930—1945.
BIBLIOGRAFICKÝ katalog Československé republiky. 1. Tvorba česká. (Část A. České knihy.) 1946—1965. Praha 1947—1965.
BIBLIOGRAFICKÝ katalog Československé republiky. Část B. Slovenské knihy 1946. Praha, Nár. a Universitní knihovna 1946. 72 s.
BIBLIOGRAFICKÝ katalóg Československej republiky. Časť B. Slovenské knihy. 1948—1965. Martin, Matica slovenská (do r. 1954 KSU Bratislava) 1948—1965.
BORSA, G. — KÄFER, I.: Katalóg starých českých a slovenských tlačí do roku 1800 v Országos Széchényi Könyvtár v Budapešti. Martin-Budapest, MS-OSzK 1970. 413 s.
ČAPLOVIČ, J.: Bibliografia tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700. I.—II. diel. Martin, MS 1972. (D. II. z rukopisu.)
ČESKÝ katalog bibliografický. Za rok 1895—1897. Nové řady ročník VI.—IX. Praha, Spolek československých knihkupeckých účetních 1897—1901. 2 zv.
DEZSÉNYI, B.: A magyar hirlapirodalom első százada (1705—1805). Budapest, OSzK 1941. 66 s.
DOKOUPIL, V.: Katalóg slovacikálnych kníh do roku 1800 Univerzitnej knižnice v Brne. Martin, MS 1969. 230 s.
DOUCHŮV knihopisný slovník česko-slovenský. Seznam knih, map, obrazů a hudebnin. 1774—1864. Praha, I. L. Kober 1864. 320 s.
DUBAY, A.: Bibliografický katalóg slovenskej knižnej tvorby za rok 1939—1941. Bratislava, Bibl. ústav pri KSU 1948. 185 s.
DUBAY, A.: Bibliografia slovenskej knižnej tvorby 1942—1945. Bratislava, Bibl. ústav pri KSU 1953. 343 s.
DUBAY, A.: Bibliografia slovenskej knižnej tvorby za rok 1947. Bratislava, Bibl. ústav pri KSU 1951. 155 s.
DUBAY, A.: Bibliografický katalóg Československej republiky. Literárna tvorba z roku 1946 bez novín a časopisov. 2. Tvorba slovenská. Bratislava, Bibl. ústav KSU 1947. 89 s.
FERIENČÍKOVÁ, A. — SPIŠKOVÁ, E.: Bibliografia slovenskej knižnej tvorby za roky 1945—1955. Martin, MS 1967—1970. 4 zv.
FOIT, B. — SPRINGER, J.: Česká bibliografie za rok 1890—1894. Praha, Spolek československých knihkupeckých účetních 1891—1895. 5 zv.
GOTTHARD, J.: Československá bibliografie. Soupis současného československého písemnictví. Roč. I. 1920 — II. 1921. Praha, vl. nákl. 1921—1922.
GULYÁS, P.: Magyar írók élete és munkái. Budapest, A Magyar könyvtárosok és levéltárosok egyesülete 1939—1944. 6 köt.
HALAŠA, P.: Bibliografia tlače na území SNP. Martin, MS 1947. 29 s.
HINRICHS' Halbjahrkatalog. Verzeichnis der im deutschen Buchhandel erschienenen und neu aufgelegten Bücher, Landkarten, Zeitschriften etc. 1895—1915, 1916—1930, 1931——1943. Leipzig, Hinrichs'sche Buchhandlung 1895—1943.
JÁNSKÝ, L. M.: Slovenská duchovní tvorba 1939—1944. Bratislava, Gen. sekretariát HSĽS 1944. 262 s.
JIREČEK, J.: Dějiny literatury české. Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku. Praha, B. Tempský 1875—1876. 2 zv.
JUNGMANN, J.: Historie literatury české . . . Praha, K. Jeřábková 1849. 771 s.
JURKOVIČ, M.: Slovenská poľnohospodárska bibliografia. Praha, Československé zemědělské muzeum ÚVTI 1968. 462 s.
KATALÓG slovákumových kníh Knižnice Matice slovenskej do roku 1918. I.—III. časť. Martin, MS 1964. 1644 s.

KATALÓG knižnice Ľ. V. Riznera. (Rkp. v Univerzitnej knižnici v Bratislave.)
KATALÓG Ribayho knižnice = Catalogus venalis Bibliothecae Slavo-Bohemicae Georgii Ribay, Slavi Trenchiniensis. (Rkp. — odpis v Univerzitnej knižnici v Bratislave — kolacionovaný J. Palkovičom.)
KAYSER, C. G.: Vollständiges Bücherlexicom, enthaltend alle von 1750 in Deutschland und in den angrenzenden Ländern gedruckten Bücher. 1750—1910. Leipzig, L. Schumann — Chr. Tauchnitz 1834—1912. 36 Bd.
KÄFER, I.: Katalóg českých a slovenských tlačí do roku 1800 v Univerzitnej knižnici v Budapešti. Martin, MS 1976. 229 s.
KEMÉNY, Gy.: Magyarország időszaki sajtója 1911-től 1920-ig. Budapest, OSzK 1942. 472 s.
KERESZTY, I.: A magyar és magyarországi időszaki sajtó időrendi áttekintése 1705—1867. Budapest, A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1916. 98 s.
KISZLINGSTEIN, S.: Magyar könyvészet 1876—1885. 2. köt. Budapest, Magyar könyvkereskedők egylete 1890. 556 s.
KNIHOPIS československých tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl II. Část I.—IX. Praha 1939—1967.
KOLODZIEJSKÝ, L.: Katalóg slovacikálnych kníh do roku 1918 kolegiálnej knižnice v Prešove. Martin, MS 1969. 597 s.
KUDLATA — PROBOŠTŮ, V.: České časopisectví 20. věku. Praha, vl. nákl. 1903. 97 s.
KUZMÍK, J.: Bibliografia publikácií k miestnym a všeobecným dejinám Slovenska. Martin, MS 1962. 728 s.
LAISKE, M.: Příspěvek k Soupisu moravských novin a časopisů z let 1848—1918. Praha, NK 1959. 34 s.
MAGYAR könyvészet. Közli Aigner és Rautmann. Roč. 1869, č. 1—12. Budapest, Aigner és Rautmann könyvkereskedése (1869).
MAGYAR könyvészet 1911—1920. Budapest, A Magyar könyvkiadók és könyvkereskedők országos egyesülete 1939—1942. 2 köt.
MAGYAR könyvészet 1936—1941. Budapest, OSzK 1939—1941. 6 köt.
MAGYAR könyvészet. Melléklet a „Corvina" 1931—1939-ik évfolyamához. Budapest. Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete 1931—1939. 9 köt.
MAGYAR nemzeti bibliográfia 1941. A Magyarországon 1941-ben közzétett a M. kir. közp. statisztikai hivatalban köteles példányként kezelt művek tizedes rendszerű szakjegyzéke . . . Pécs, A Magyar Szociográfiai intézet 1943. 456. stl.
MAGYARORSZÁG bibliographiája 1712—1860. 5. Pótlások Petrik Géza Magyarország bibliographiája 1712—1860 c. művének 1.—4. kötetéhez. Budapest, OSzK 1971. 561 s.
MAGYARORSZÁG bibliographiája 1712—1860. 6. Nyomda- és kiadástörténeti mutató az 1.—4. kötetben közreadott 1712—1800 között megjelent magyarországi és külföldi magyar nyelvű nyomtatványokhoz. Budapest, OSzK 1972. 567 s.
MIŠIANIK, J.: Bibliografia slovenského písomníctva do konca XIX. storočia. (Dopňky k Riznerovej bibliografii.) Bratislava, SAVU 1946. 300 s.
NOSOVSKÝ, K.: Soupis českých a slovenských současně vycházejících časopisů v zemích koruny české, Vídni, Německu, Rusku a v Americe . . . Praha, vl. nákl. 1909. 151 s.
NOSOVSKÝ, K. — PRAŽÁK, V.: Soupis československé literatury za léta 1901—1925. Část I.—II. Praha, Svaz knihkupců a nakladatelů ČSR 1931.
PETRIK, G.: Magyar könyvészet 1860—1875. Budapest, Magyar könyvkereskedők egylete 1885. 467 s.
PETRIK, G.: Magyar könyvészet 1886—1900. Budapest, Magyar könyvkereskedők egylete 1908—1912. 2 köt.
PETRIK, G.: Magyar könyvészet 1901—1910. Budapest, Magyar könyvkereskedők egyesülete 1917—1928. 2 köt.
PETRIK, G.: Magyarország bibliographiája 1712—1860. Budapest 1888—1892. 4 köt. (5.—6. köt. pozri Magyarország bibliographiája 1712—1860).
A POZSONYI ágost. hitv. evang. lyceum nagy könyvtárának könyvjegyzéke. Harmadik és negyedik terem. Pozsony, K. Angermayer 1873. 652 s.
PUMPRLA, V.: Katalóg slovacikálnych kníh do r. 1800 Štátnej vedeckej knižnice v Olomouci. Martin, MS 1974. 412 s.
REKEM, J.: Bibliografia trenčianskych tlačí a vydaní 1615—1945. Trenčín, Mestské múzeum 1945. 100 s.
RIZNER, Ľ. V.: Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. Martin, MS 1929—1934. 6 zv.

ROUBÍK, F.: Bibliografia časopisectva v Čechách z let 1862—1895. Praha, ČAVU 1936. 318 s.
ROUBÍK, F.: Časopisectví v Čechách v létech 1848—1862. Praha, Vyd. Ducha novin 1930. 207 s.
SLOVENSKÝ katalóg bibliografický za rok 1877. Red. A. Michálek a J. Klouček. Praha, Spolok československých kníhkupeckých účetních v Praze (1878). 87 s.
STAMPFEL Károly kiadványainak jegyzéke. 1873—1903. Pozsony, István Eder 1903. 120 s.
SZABÓ, K.: Régi Magyar Könyvtár. Az 1531—1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. Budapest, MTA 1879.
SZABÓ, K.: Régi Magyar Könyvtár. 2-dik köt. Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve. Budapest, MTA 1885.
SZINNYEI, J.: Magyar írók élete és munkái. Budapest, Hornyánszky V. 1891—1914. 14 köt.
SZTRIPSZKY, H.: Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár c. munkájának 1.—2. kötetéhez. Pótlások és igazitások. 1472—1711. Budapest, OSzK 1912. (Aj reprint. Budapest 1967). 621 s.
TOBOLKA, Z.: Česká bibliografie. Za rok 1902—1910. Praha, Česká akademie pro vedy, slovesnost a umění 1903—1913. 9 zv.
TIBENSKÝ, J. — HROCHOVÁ, M. — MAUEROVÁ, M.: Bibliografia prírodných, lekárskych a technických vied na Slovensku do roku 1850. I.—II. časť. Martin, MS 1976. 1038 s.
URBÁNEK, Fr. A.: Obraz činnosti v literatuře národu českého a slovenského v roce 1869. Praha, I. L. Kober 1870. 92-(12) s.
URBÁNKŮV věstník bibliografický. Roč. 1. 1880 — 4. 1883. Praha, Fr. Urbánek 1880—1883.
VĚSTNÍK bibliografický. Roč. 2. 1870. Praha, I. L. Kober 1870.
VĚSTNÍK bibliografický. Roč. 1. 1875 — 2. 1876. Praha. Fr. Urbánek 1875—1876.
WERNIGG, F.: Bibliographie österreichische Drucke während der erweiterten Pressfreiheit (1781—1795). Wien 1973.
WURMOVÁ, M.: Soupis moravských novin a časopisů z let 1848—1919. Brno, KN 1955. 94 s.
ZELLIGER, A.: Pantheon Tyrnaviense. 1578—1930. Trnava, SSV 1931. 257 s.
ŽIVNÝ, L. J.: Bibliografický katalog 1922—1928. Praha, Čsl. ústav bibliografický 1923—1929.

Katalógy ústredných vedeckých knižníc v ČSSR:

Matica slovenská, Martin
Ústredný katalóg vedeckých knižníc na Slovensku v Matici slovenskej, Martin
Miestne pracovisko Matice slovenskej, Bratislava (knižné fondy dnes už presunuté do Martina)
Univerzitná knižnica, Bratislava
Štátna vedecká knižnica, Košice
Štátna vedecká knižnica, Prešov
Ústredná knižnica Slovenskej akadémie vied, Bratislava
Regionálna knižnica mesta Bratislavy
Ústredná ekonomická knižnica, Bratislava
Slovenská pedagogická knižnica, Bratislava
Lyceálna knižnica ÚK SAV, Bratislava
Státní knihovna ČSR, Praha — Národní knihovna
— Universitní knihovna
Knihovna Národního muzea, Praha
Universitní knihovna, Brno

Knižnice MĽR:

Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
Egyetemi Könyvtár, Budapest
Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtára, Budapest
Ráday Könyvtár, Budapest
Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyüjteményei Nagykönyvtár, Sárospatak

Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen Országos Magyar Levéltár könyvtára, Budapest
Egyetemi Könyvtár, Debrecen

Knižnice archívov:

Archív hlavného mesta SSR Bratislavy
Archív mesta Košíc
Okresný archív, Banská Bystrica
Okresný archív, Zvolen so sídlom v Ostrej Lúke
Okresný archív, Banská Bystrica
Okresný archív, Zvolen so sídlom v Ostrej Lúke
Štátny oblastný archív, Bratislava
Štátny oblastný archív, Bytča
Štátny oblastný archív, Košice
Štátny oblastný archív, Levoča
Štátny oblastný archív, Nitra-Ivanka
Štátny oblastný archív, Prešov
Štátny okresný archív, Bardejov
Štátny okresný archív, Bratislava-vidiek so sídlom v Pezinku
Štátny okresný archív, Humenné
Štátny okresný archív, Liptovský Mikuláš
Štátny okresný archív, Nitra
Štátny okresný archív, Senica so sídlom v Skalici
Štátny okresný archív, Stará Ľubovňa
Štátny okresný archív, Trenčín
Štátny okresný archív, Trnava
Štátny ústredný archív, Bratislava

Knižnice múzeí:

Horehronské múzeum, Brezno
Liptovské múzeum, Ružomberok
Múzeum Janka Kráľa, Liptovský Mikuláš
Slovenské banské múzeum, Banská Štiavnica
Slovenské národné múzeum, Martin
Stredoslovenské múzeum, Banská Bystrica
Trenčianske múzeum, Trenčín
Vlastivedné múzeum, Topoľčany
Východoslovenské múzeum, Košice
Záhorské múzeum, Skalica

Iné knižnice a pramene:

Čaplovičova knižnica, Dolný Kubín
Krajská knižnica, Košice
MKSz = Magyar Könyvszemle, Budapest. Časopis pre dejiny knihy. Od roku 1876 dodnes. Uverejňoval sústavne doplnky a opravy k RMK
Okresná knižnica, Košice
Ponukové kníhkupecké a kníhtlačiarske zoznamy v rubrikách kalendárov
Pracovná kartotéka dr. J. Repčáka, ŠVK Prešov
Pracovná kartotéka hungarikálnych tlačí 18. stor. v OSzK Budapešť — podklad pre spracovanie maďarskej národnej retrospektívnej bibliografie
Pracovná kartotéka Ferenczy Endréné v OSzK Budapešť

LITERATÚRA O KALENDÁROCH

1. ADLEFF, Norbert: Adalékok az erdélyi német kalendárium irodalom történetéhez. Kolozsvár 1907.
2. Almanach. Magyar- és Erdély-országi Házi és úti, új és ó kalendáriom, 52, 1839, s. (34).
3. BÁLENT, Boris: Az 1586-ra szóló krakkói magyar kalendárium felfedezése. MKSz, 1969, s. 168—169.
4. BALLAGI, Aladár: A magyar nyomdászat történelmi fejlődése 1472—1877. Budapest 1878.
5. BARANYAY, József: A komáromi nyomdászat és komáromi sajtó története. Budapest--Komárom 1914.
6. BOHATTA, Hans: Einführüng in die Buchkunde. Wien 1927.
7. BOHUŠ, Eugen: Dve drobnosti z minulosti nášho tlačiarstva. Knižnica, 1949, s. 175——177.
8. BORSA, Gedeon: Budai délkörre készült falinaptár az 1495. évre. MKSz, 1979, s. s. 202—209.
9. BORSA, Gedeon: A kisalakú régi magyarországi nyomtatványokról. MKSz, 1972, s. 122—126.
10. BORSA, Gedeon: A magyar czízióalakulásának története. In: OSzK Évkönyve, 1974——1975. Budapest 1978, s. 265—347.
11. BRTÁŇ, Rudo: Bibliografia Palkovičových kalendárov 1805—1848. Knižnica, 1951——52, s. 275—295.
12. BUKYNÉ HORVÁTH, Mária: Landerer-család nyomdászati vállalkozásai. MKSz, 1966, s. 10—27.
13. ČESNAKOVÁ—MICHALCOVÁ, Milena: Simon Peter Weber. Das Porträt eines Pressburger Buchdruckers. MKSz, 1978, s. 134—143.
14. CSAPODI, Csaba: Könyvtermelésünk a XVIII. században. MKSz, 1942, s. 392—398.
15. ČULEN, Konštantín: Slováci v Amerike. Črty z kultúrnych dejín. Martin 1938.
16. DARMO, Jozef: Slovenská žurnalistika 1918—1938. Martin 1966.
17. Dejiny slovenskej literatúry I.—IV. Bratislava 1958—1975.
18. Der deutsche Kalender des Johannes Regionontan, Nürnberg, um 1474. Faksimiledruck nach dem Exemplar der Preussischen Staatsbibliothek. Leipzig 1937.
19. DEZSÉNYI, Béla: Az első magyar képes hetilap. MKSz, 1940, s. 17—35.
20. DEZSÉNYI, Béla: Tábori nyomdák és nyomdászok 1848-ban és 1849-ben. MKSz, 1944, s. 57—61.
21. Encyklopedia wiadzy o ksiazsce. Wroclaw-Warszawa-Krakow 1971.
22. FEDOR, Michal: Bibliografia periodík na Slovensku v rokoch 1939—1944. Martin 1969.
23. FEJÉRPATAKY-BELOPOTOCKÝ, Gašpar: Vlastný životopis. Bratislava 1975.
24. FIRTINGER, Károly: Otven esztendő a Magyarországi könyvnyomtatás közelmultjából. Budapest 1900.
25. FIRTINGER, Károly: Régi naptárakról. In: Magyar Nyomdászok évkönyve, 1901, Budapest 1901, s. 23—31.
26. FITZ, József: A magyarországi nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története. 2. A reformáció korában. Budapest 1967.
27. FRICKÁ, Eva: Bratislavská kníhtlačiareň Jána Michala Landerera. In: Knižničný zborník, 1969. Martin 1970, s. 163—177.
28. GÁRDONYI, Albert: Magyar iró és könyvkiadó a XVIII. század végén. MKSz, 1937, s. 339—341.
29. GÁRDONYI, Albert: A Magyarország könyvnyomdászat és könyvkereskedelem a XVIII. században. Budapest 1915.
31. GÁRDONYI, Albert: A XVIII. század legkeresetteb könyve. MKSz, 1941, s. 232—244.
32. GÁRDONYI, Albert: A XVIII. századi nyomdáink műhelytitkaiból. MKSz, 1943, s. 24—35.
33. GELLÉRINÉ Lázár, Márta: A magyarországi kalendáriumirodalom a kapitalizmus korában 1850—1945. Századok, 1974, s. 1226—1254; 1975, s. 112—150.
34. GULYÁS, Pál: A könyv sorsa Magyarországon. I.—III. Budapest 1961.
35. GULYÁS, Pál: Magyar szépirodalom idegen nyelven a M. N. Múzeum naptárgyüjteményében. MKSz, 1919, s. 1—55.

36. HAJNÓCI, Rajmond József: Az elsö löcsei kalendáriom az 1626-ik évre. Löcse 1909.
37. HERVAY, Ferenc: Magyar krónika a régi magyar kalendariumokban. MKSz, 1970, s. 373—378.
38. HUČKO, Ján: Gašpar Fejérpataky-Belopotocký. (Život a dielo). Bratislava 1965.
39. IVÁNYI, Béla — GÁRDONYI, Albert — CZAKÓ, Elemér: A kir. magyar egyetemi nyomda története 1577—1927. Budapest 1927.
40. JAKAB, Elek: A kalendáriumokról történelmi és politikai tekintetben. Budapest 1881.
41. JAKUCS, István: A csizió és kalendárium története különös tekintettel a debreceni régi naptárakra. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1962/64. Debrecen 1965, s. 203—217.
42. JANŠÁK, Štefan: Daniel L. Lichard. Životopisný nástin. 2. vyd. Bratislava-Skalica 1932.
43. JUNGMANN, Josef: Historie literatury české. 2. vyd. Praha 1849.
44. KADOCH, František: Sto let knihtiskárny ve Vimperku. Plzeň-Vimperk 1972.
45. A' kalendáriom. Magyar, és Erdély Országi nemzeti kalendáriom, 1799, s. (28—29).
46. KANYARÓ, Péter: Néhány szó régi naptárainkról. MKSz, 1879, s. 180—183.
47. KARAP, Péter: A régi és újabb naptárainkról. Debrecen 1822.
48. KERLÍK, Peter: Slovenské tlače akademickej tlačiarne v Košiciach. In: Kniha '75. Martin 1978, s. 134—170.
49. KIPSOVÁ, Mária — JAKEŠOVÁ, Elena: Bibliografia slovenských a inorečových novín a časopisov z rokov 1918—1938. Martin 1968.
50. KLEMENTIS, Eugen: Z histórie slovenských kalendárov. Slovenské pohľady, 1924, s. 234—239; 738—740.
51. KORONKAY, Éva: Győr régi könyvkötészete. MKSz, 1955, s. 88—105.
52. KOVÁCS, Imre: Régi magyar kalendáriumaink 1711-ig. Debrecen, 1938.
53. KOVÁCS, Máté: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. Az államalapításától 1849-ig. Budapest 1963.
54. KOVÁCS, Máté: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. 1849-től 1945-ig. Budapest 1970.
55. KOVÁTS, László: Könyvnyomdáink a jelen század harmadik évtizedében. MKSz, 1899, s. 359—366.
56. LIBA, Peter: Bibliografický exkurz do slovenských kalendárov. In: Bibliografický zborník, 1966. Martin 1967, s. 136—148.
57. LIBA, Peter: Čítanie starých otcov. Martin 1970.
58. MÁTRAY, Gábor: A magyar naptárak a közelebb lefolyt négy század alatt. Akadémiai Értesítő, 1853, 1. füz., s. 26—37; 26.
59. MIŠIANIK, Ján: Pohľady do staršej slovenskej literatúry. Bratislava 1974.
60. MONSBERGER, Ulrik R.: A hazai német naptárirodalom története 1821-ig. Budapest 1931.
61. MOSENDZOVÁ-PAPÁNKOVÁ, Magda: Čitateľské pomery na Slovensku v rokoch 1783—1848. Liptovský Mikuláš 1944.
62. NICKEL, Holger: Almanach und Prognostica als Quelle für den Buchhandel der Frühdruckzeit. In: Das Buch als Quelle historischer Forschung. 89. Beiheft zum Zentralbaltt für Bibliothekswesen. Leipzig 1977, s. 120—130.
63. NITRANSKÝ, Tibor — ČLOVIEČEK, Ondrej: Kapitoly z dejín vydávania a rozširovania literatúry. Bratislava 1972.
64. NOVÁKOVÁ, Marta: Problémy informatickej typológie dokumentov. Kandidátska dizertácia. Bratislava 1976.
65. ORTUTAY, Gyula: Kalendáriumot olvasó magyarok. In: Halhatatlan népköltészet. Budapest 1966, s. 286—290.
66. PALACKÝ, František: O pranostikách a kalendářích českých. Časopis Českého musea, 1829, sv. 1., s. 33—64.
67. PAŠIAR, Štefan: Daniel Gabriel Lichard šíriteľ vzdelanosti a pokroku. Martin 1958.
68. PAŠIAR, Štefan: Dejiny výchovy dospelých na Slovensku. Bratislava 1975.
69. PAŠIAR, Štefan — PAŠKA, Pavel: Osveta na Slovensku. Jej vznik, počiatky a vývoj. Bratislava 1964.
70. PITROFF, Pál: Győri sajtó története (1728—1850). Győr 1915.
71. POGÁNY, Péter: A magyar ponyva tüköre. Budapest 1978.
72. POTEMRA, Michal: Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918. Martin 1958.
73. POTEMRA, Michal: Bibliografia inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918. Martin 1963.

74. PUKÁNSZKY, Béla: Geschichte des deutschen Schrifttums in Ungarn. Münster 1931.
75. RADVÁNYI, Hadrián: Trnavské kalendáre. In: Knižničný zborník, 1968, 2. zv. Martin 1969, s. 155—167.
76. RÉGI MAGYARORSZÁGI NYOMTATVÁNYOK 1473—1600. Szerk: az MTA könyvtörténeti munkabizottságának irányítása alatt Borsa Gedeon, Hervay Ferenc, Holl Béla, Käfer István és Kelecsényi Ákos. Budapest 1971.
77. REPČÁK, Jozef: Prehľad dejín kníhtlače na Slovensku. Bratislava 1948.
78. ROMHÁNYI, Károly: A magyar könyvkötés művészete a XVIII. — XIX. században. Budapest 1937.
79. RUTTKAY, Fraňo: Daniel Lichard a slovenské novinárstvo jeho doby. Martin 1961.
80. SAHEGYI, Oszkár: Az állami könyvcenzúra állandosulása Magyarországon (1706—1725). MKSz, 1969, s. 321—338.
81. SASHEGYI, Oszkár: I. Ferenc nyomdapolitikája. MKSz, 1949, s. 368—382.
82. SASHEGYI, Oszkár: A helytartótanács bekapcsolódása a cenzúraügyek intézésébe. MKSz, 1974, s. 40—54.
83. SASHEGYI, Oszkár: A kalendáriumok cenzurája. MKSz, 1942, s. 18—26.
84. SASHEGYI, Oszkár: Könyvcenzúra Magyarországon 1706—1752. MKSz, 1969, s. 331.
85. SASHEGYI, Oszkár: Német felvilágosodás és magyar cenzúra 1800—1830. Budapest 1938.
86. SELEŠNIKOV, S. I.: Člověk a čas. Dějiny kalendáře a chronologie. Praha 1974.
87. SCHWARTNER, Martin: Statistik des Königreichs Ungern. I. Buda 1809.
88. Slovensko. 1. Dejiny. Bratislava 1978.
89. Slovensko. 4. Kultúra. 2. časť. Bratislava 1980.
90. SOMMER, Štefan: Drevorezy zo starých kalendárov z XVI. a XVII. storočia. Bratislava 1937.
91. STEINHOFER, Károly: A kassai jezsuiták nyomdájának kiadóvállalata 1657—1773. Magyar Nyomdászat, 1906, s. 178—179.
92. STEINHOFER, Károly: A kassai könyvkereskedelem története 1712—től a jelenkorig. Budapest 1907.
93. STEINHOFER, Károly: A könyv története. I.—III. Budapest 1915.
94. ŠKODA, Emil — PAŠKA, Pavel: Dejiny osvety v Československu 1918—1975. Bratislava 1977.
95. TRATTNER, János Tamás: Magyarországi könyvnyomtató műhelyek 1817-dikbeli állapotjok. Tudományos Gyüjtemény, 1817, 12. zv., s. 78—86.
96. TRÓCSÁNYI, Zoltán: A XVIII. század magyar könyveinek olvasóközönsége és példányszáma. MKSz, 1941, s. 22—37.
97. Ungarische Kalenderwesen. Neuer Nationalkalender, 1813, s. 55.
98. VYVÍJALOVÁ, Mária: Juraj Palkovič (1769—1850). Bratislava 1972.
99. VYVÍJALOVÁ, Mária: Vydavateľská činnosť trnavskej tlačiarne v rokoch 1777—1783. In: Kniha '77. Martin 1980, s. 112—127.
100. WEGER, Imre: Regiomontanus és a népnaptárak. Budapest 1937.
101. WIESNER, Jakab: Könyv és részletüzlet. Corvina, 1907, s. 84—86.
102. ZINNER, Ernst: Geschichte und Bibliographie der astronomischen Literatur in Deutschland zur Zeit der Renaissance. Leipzig 1941.
103. Zur Geschichte der Kalender. Neuer Nationalkalender, 1817, s. 14—15.

Časopisy a noviny:

1. Dom a škola 1885—1902
2. Hlas 1898—1904
3. Letopis Matice slovenskej 1864—1875
4. Literárne listy, príloha k časopisu Kazateľňa 1891—1908
5. Prúdy 1909—1914
6. Slovenské národné noviny 1847
7. Slovenské pohľady 1851—1852, 1881—1916
8. Slovenský denník 1911—1912
9. Sokol (Dobšinského) 1860—1861
10. Sokol (Paulinyho-Tótha) 1862—1869

BIBLIOGRAFICKÝ PREHĽAD

Bibliografický prehľad je doplnkom bibliografickej rekonštrukcie vydávania a tlače jednej z najvýznamnejších a najrozšírenejších kníh pre ľud — periodických knižných kalendárov z územia Slovenska za roky 1701—1965 a do roku 1918 i slovenských z ostatných častí Rakúsko-Uhorska.

Dopĺňa bibliografickú registráciu a kvantitatívny výkaz knižných periodických kalendárov o charakteristiku kalendára ako typu dokumentu, poukazuje na rôznorodosť skupiny (triedy) dokumentov nazývaných kalendármi, na zvláštnosti vývoja obsahových a formálnych vlastností, ale najmä informačných funkcií knižných periodických kalendárov v rozpätí sledovaného obdobia.

Pretože kalendáre, tak ako i ostatné typy dokumentov, sú prostriedkom sociálnej komunikácie, a ich vznik a využívanie vyplynuli z určitých komunikačných potrieb spoločnosti, všímame si v prehľade i spoločenský proces ich vzniku, vydávania a čiastočne i rozširovania. Pritom sa ukázalo, že jednotlivé etapy vývoja obsahových, formálnych vlastností a informačných funkcií sa zhruba prekrývajú s periodizáciou kultúrno-spoločenského i literárneho vývinu.

Naša bibliografia registruje knižné periodické kalendáre len od roku 1701 (časove nadväzuje na prácu J. Čaploviča Bibliografia tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700), ale v záujme uceleného pohľadu na vývoj kalendárovej spisby so slovacikálnymi aspektmi, hovoríme v prehľade i o počiatkoch vydávania a tlače kalendárov v 16.—17. storočí v Uhorsku, s osobitným zreteľom na územie Slovenska.

Ďalšia kapitola prehľadu obsiahla obdobie rokov 1701—1850, pričom rok 1701 nemá historické opodstatnenie, splýva s hraničným letopočtom časového sledu registrácie kalendárov v našej bibliografii.

Až do obdobia národného obrodenia je dominantnou informačnou funkciou kalendárov funkcia orientácie v čase. Hoci popri kalendárnej časti (kalendáriu) obsahujú kalendáre i ďalšie texty, ich počet je neveľký a stereotypne sa opakuje v rôznych sériách kalendárov. Nemožno hovoriť ani o výraznejších rozdieloch vo vlastnostiach a funkciách kalendárov vychádzajúcich v jazykoch jednotlivých národov Uhorska. Z komerčného a kvantitatívneho aspektu predstavujú kalendáre významnú zložku produkcie súdobých tlačiarní a ich vydávanie je predovšetkým komerčným záujmom tlačiarov. Vydavateľ, tlačiar a niekedy i zostavovateľ prakticky splývajú a preto hovoríme o jednotlivých sériách kalendárov tohoto obdobia na báze tlačiarní. I keď približne od osemdesiatych rokov 18. storočia zaznamenávame výraznejšie zmeny v obsahových, formálnych vlastnostiach a funkciách kalendárov, z praktických dôvodov,

aby sa neporušila kontinuita niektorých kalendárov vychádzajúcich napr. od polovice 18. storočia po začiatok 19. storočia, zotrvávame na tomto členení materiálu až do roku 1850.

Centrum vydávania inojazyčných a predovšetkým maďarských kalendárov sa už od osemdesiatych rokov 18. storočia postupne presunulo zo Slovenska do Budapešti a iných kultúrnych stredísk v Maďarsku a inojazyčné kalendáre z územia Slovenska v nasledujúcich obdobiach sú len malým zlomkom z celkovej produkcie kalendárov v Uhorsku.

Slovenské kalendáre obdobia národného obrodenia do roku 1850 uvádzame v rámci jednotlivých tlačiarní, ale hodnotíme ich v osobitnej kapitole. V období národného obrodenia pribúdajú totiž knižným periodickým kalendárom niektoré nové funkcie — ľudovýchovné, vzdelávacie, zábavné a národnopolitické a funkcia orientácie v čase ustupuje postupne do úzadia. Menia sa i formálne a obsahové vlastnosti kalendárov, ich vydávanie a rozširovanie sa stáva súčasťou národných osvetových programov, ktoré ich využívajú na realizáciu svojich ľudovýchovných i národnouvedomovacích cieľov v tomto období formovania sa novodobých buržoáznych národov.

Napriek niektorým nevyhnutne rovnakým vlastnostiam sa kalendárová spisba jednotlivých národov Uhorska už diferencuje, čo spôsobili národné osobitosti ich osvetových programov, vzájomné vzťahy medzi nimi (maďarská kultúra ako kultúra vládnúceho národa v Uhorsku a slovenská ako kultúra národa bojujúceho o svoju národnú svojbytnosť), ale i materiálne a intelektuálne možnosti ich realizovania. Popri tlačiarňach sa stali vydavateľmi a obvykle i redaktormi, zostavovateľmi, či priamo autormi kalendárov ľudovýchovní, literárni pracovníci, nositelia ľudovýchovných snáh tohoto obdobia a kalendáre nesú pečať ich osobností.

Ďalšiu etapu vývoja slovenských knižných periodických kalendárov — obdobie rozvíjania sa kapitalizmu v Uhorsku od roku 1850 do vzniku ČSR v roku 1918 členíme na menšie časové úseky zodpovedajúce určitým medzníkom v kultúrno-spoločenskom a literárnom vývine. Slovenské kalendáre tohoto obdobia diferencujeme na tzv. „národné" s národnopolitickými a ľudovýchovnými funkciami a národne indiferentné, vydávané predovšetkým z komerčných dôvodov, ale niekedy i s odnárodňovacími tendenciami.

Problematika inojazyčných kalendárov z územia dnešného Slovenska za obdobie rokov 1850—1918 tvorí osobitnú kapitolu, leží vo vzťahu k celkovej produkcii inojazyčných kalendárov v Uhorsku.

Historickým medzníkom zodpovedá i ďalšie členenie prehľadu: obdobie prvej ČSR, obdobie tzv. slovenského štátu, povojnové obdobie a nakoniec obdobie budovania socializmu od februára 1948 až po rok 1965. Hraničný letopočet našej bibliografie má opäť len praktický význam, určil ho rok rozhodnutia o jej spracovaní. V obdobiach po vzniku ČSR už nepovažujeme za potrebné osobitne hodnotiť inojazyčnú kalendárovú spisbu určenú národnostiam žijúcim na území Slovenska, pretože sa ich formálne a obsahové vlastnosti i funkcie zhodujú so slovenskými a vyvíjajú sa v rovnakých podmienkach.

Predpokladáme, že bibliografické spracovanie knižných periodických kalendárov bude východiskom a základňou pre ďalší špecializovaný výskum tejto témy, napr. z aspektu literárnohistorického, dejín ľudovýchovy a vzdelávania, knihovedy (dejiny knihy, tlačiarstva, vydavateľskej činnosti a knižného obchodu).

Charakteristika kalendárov ako typu dokumentu a ich vývoj do konca 17. storočia

Jedným z typov tlačených písomných dokumentov, ktoré tvoria predmet slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie sú kalendáre.[1] Rozhodujúcou vlastnosťou dokumentov pre zaradenie do skupiny kalendárov je ich základná a invariantná vlastnosť, resp. funkcia — funkcia orientácie v čase, meranie času. Táto vlastnosť je základnou vlastnosťou kalendára po celé stáročia jeho vývoja, zatiaľ čo ďalšie jeho vlastnosti — obsahové i formálne — sa menili a kalendár sa vyvíjal od jednoduchého zoznamu dní roka, ktorý mohol byť i súčasťou iného dokumentu alebo jednolistovej tlače, po objemné kalendáre zborníkového charakteru v súčasnosti.

Rôznorodú skupinu tlačených kalendárov možno postupne členiť najmenej podľa troch klasifikačných kritérií:[2]

1. podľa kritéria **spôsob vydavateľského stvárnenia** hovoríme o kalendároch
   — knižných,
   — jednolistových (nástenné, nástenné obrazové),
   — trhacích nástenných,
   — stolových,
   — vreckových zápisných, poznámkových.
2. podľa kritéria **spôsob publikovania** (jednorazovo, kontinuitne) hovoríme o kalendároch
   — periodických, t. j. vychádzajúcich každoročne,
   — jednorazových (napr. kalendáre večné, kalendáre na rôzne dlhé časové cykly, ale i kalendáre hospodárskych rád, kalendáre modlitieb a náboženských meditácií na jednotlivé dni roka), ktoré sa však neviazali na určitý kalendárny rok atď.
3. podľa kritéria **sféra vzniku,** vzťahu kalendára k určitej oblasti zámernej činnosti hovoríme o kalendároch
   — liturgických, cirkevných,
   — ľudových s osvetovo-vzdelávacími funkciami,
   — odborných,
   — novín a časopisov (ročenky novín).

Jednotlivé typy tlačených kalendárov boli v určitých historických obdobiach dominujúcimi dokumentmi svojej kategórie, vznikali a zanikali, v závislosti od objektívnych podmienok menili svoje vlastnosti.

Termín kalendár vznikol odvodením od latinského slova „calendae", ktorým sa v starovekom Ríme označoval prvý deň mesiaca rímskeho kalendára. „Calendarium", alebo „liber calendarii" nazývali v Ríme knihu dlžníkov,

---

[1] Pod pojmom typ dokumentu chápeme skupinu dokumentov, pre ktoré je charakteristická daná kombinácia formálnych a obsahových vlastností. Pozri Nováková, M.: Problémy informatickej typológie dokumentov. Kandidátska dizertácia. Bratislava 1976, s. 67—68. Pri kalendároch, ktoré existujú v komunikácii informácií ako typ špecifického tlačeného písomného dokumentu, sme svedkami zaujímavého vývinu, niekoľkonásobnej zmeny týchto vlastností.

[2] Pri členení vychádzame z postupov koordinujúcej klasifikácie dokumentov, t. j. z rozkladania vymedzenej triedy dokumentov na vyčerpávajúci počet koordinovaných podtried podľa rôznych hľadísk aplikovaných nie postupne, ale striedavo na jednej úrovni. Pozri Nováková, M.: C. d., s. 84.

ktorí platili úroky zo svojich dlhov vždy každý prvý deň v mesiaci. Pre vlastný rímsky kalendár používali Rimania termín „fasti".[3]

Rímsky kalendár „fasti" bol najstarším rukopisným kalendárom v európskych súvislostiach a zachoval sa v inskripciách hlavne na mramorových doskách, ale i voskových tabuľkách a papyrusových zvitkoch. Kalendár zaznamenával dni „fasti", keď bolo povolené usporadúvať verejné podujatia (zvolávať zhromaždenia, súdiť a pod., t. j. dni úradné) a dni „nefasti" (dni sviatočné) ako ich protipól. Pri jednotlivých dňoch sa uvádzali poznámky o historických udalostiach, o pohybe Slnka a Mesiaca a pod.

Stredoveký kresťanský kalendár nadviazal formálne na rímsky. Tvorili ho zoznamy mien svätcov podľa jednotlivých dní roka zostavené na základe martyrológie. Kalendár býval spravidla súčasťou obradových náboženských kníh — misálov, breviárov, sakramentárov, pričom šlo o tzv. večné kalendáre, použiteľné každý rok. Rozšírené boli i tzv. cisiojany — veršované kalendáre, v ktorých sa datovali dni pomocou začiatočných slabík názvov väčších sviatkov (mien svätcov) tvoriacich celkove 24 veršov, z ktorých pripadali na každý mesiac dva.[4] Existovali však i knižné rukopisné astronomické kalendáre, ktoré obsahovali okrem výpočtu dní roka i údaje o fázach Mesiaca, pohybe Slnka, ale i pasáže z astronómie a astrológie, výklad zverokruhu a pod. a platili buď na jeden alebo na viac časových cyklov a nazývali sa efemeridami (ephemerides). Do vynálezu kníhtlače, ale i dlho po ňom sa používali i tzv. „tabuľové kalendáre" tlačené z drevených tabúľ, ktoré obvykle platili na jeden rok a boli výťahmi z astronomických kalendárov s názvom almanach (z arabského al-manákh — kalendár),[5] pričom vypočítavali len dni splnu a novu Mesiaca, údaj o planéte roka, dňoch vhodných a nevhodných pre púšťanie žilou, príp. ešte ďalšie údaje.

V 15. storočí dochádza k závažným formálnym i obsahovým zmenám kalendárov, ktoré spôsobil popri nových objavoch v astronómii predovšetkým vynález kníhtlače. Práve vynález kníhtlače, zlacnenie kníh umožnili preniknúť kalendárom do širších čitateľských vrstiev, aby potom zasa spätne nároky čitateľov, používateľov postupne ovplyvnili obsahové vlastnosti kalendára.[6]

Od 15. storočia sa tlačené kalendáre vyskytujú v dvoch hlavných typoch:

1. cirkevný liturgický kalendár s podrobnejšími informáciami o spôsobe vykonávania pobožností v jednotlivých dňoch roka, ktorý bol spravidla súčasťou obradových kníh,

---

[3] Podľa Encyklopedie wiadzy o książce. Wroclaw-Warszawa-Kraków 1971, s. 1087—1091, termín kalendár dnes znamená:

a) metódu merania času založenú na jeho delení na dni, týždne, mesiace, roky. Rozlišujeme napr. kalendár egyptský, babylonský, grécky, rímsky, juliánsky, gregoriánsky, židovský, revolučný francúzsky atď.,

b) rukopisné a tlačené zoznamy dní kalendárneho roka s ich číslovaním a označením ich zvláštnych vlastností (astronomické údaje, názvy dní, sviatky, výročia), usporiadané do týždňov a mesiacov.

[4] Selešnikov, S. I.: Člověk a čas. Dejiny kalendáře a chronologie. Praha 1974, s. 151—152; Ottův slovník naučný, V. Praha 1892, s. 400.

[5] Zinner, E.: Geschichte und Bibliographie des astronomischen Literatur in Deutschland zur Zeit der Renaissance. Leipzig 1941. s. 12—13. Podľa Zinnera tabuľové kalendáre v nemeckej jazykovej oblasti po roku 1509 miznú a na ich miesto nastupujú tlačené nástenné kalendáre s výpočtom všetkých dní roka, s údajmi o pohybe Slnka, Mesiaca a pravidlami o púšťaní žilou, ktoré sa zasa v priebehu 16. storočia postupne nahrádzajú knižnými kalendármi.

[6] Máme na mysli prenikanie astrologických predpovedí do kalendárov, rád o púšťaní žilou, purgácii, horoskopov a pod. od druhej polovice 15. storočia, čím vydavatelia kalendárov vlastne vychádzali v ústrety vkusu a požiadavkám súdobých používateľov kalendárov.

2. kalendár ľudový (tzv. vulgare), v ktorom boli zoznamy dní doplnené rôznymi ďalšími údajmi — astronomickými, zdravotníckymi, astrologickými.

Ľudové kalendáre mali spočiatku prevažne formu jednolistovej tlače a z nich sa v prvej polovici 16. storočia vyvinuli knižné ľudové kalendáre.

Zložitosť vývinu kalendárov spôsobila, že majú v 15. a ešte i v 16. storočí rozmanité názvy, čo zodpovedá ich rozmanitým formálnym i obsahovým vlastnostiam: almanach pre tabuľové a jednolistové tlače platné na jeden rok, praktika pre kalendár s astrologickou predpoveďou, calendarium, judicium alebo minucio pre kalendáre s pokynmi zdravotníckeho charakteru o púšťaní krvi, purgácii a pod.,[7] ephemerides pre astronomické kalendáre a cisiojanus pre veršovaný kalendár.

Počiatky tzv. „ľudového" a zároveň prvého na vedeckom základe zostaveného kalendára sa spájajú s menom nemeckého astronóma a matematika Jána Müllera Regiomontana, ktorý určitý čas pôsobil aj na dvore Mateja Korvína a ako profesor Academie Istropolitany v Bratislave.[8] Regiomontanov kalendár zostavený na roky 1475—1531 bol astronomickým kalendárom pre laikov a obsahoval okrem zoznamu dní aj ďalšiu časť s údajmi o zatmení Slnka a Mesiaca, tabuľky pohyblivých sviatkov atď. s komentárom. Bol vytlačený v nemčine a v latinčine okolo roku 1477 v Norimbergu[9]. Astronomické údaje v neskorších ľudových kalendároch Regiomontanových nasledovníkov nahradili postupne astrologické pranostiky, zdravotnícke rady, horoskopy a pod., čiže všetko texty, ktoré zvyšovali čitateľskú príťažlivosť kalendárov. Práve tu, v tomto období začínajú v ľudových kalendároch nadobúdať význam tieto texty a popri zozname dní so základnou funkciou orientácie v čase sa začína formovať poučno-zábavná časť kalendára.

Regiomontanov kalendár bol ešte kalendárom rímskym, tzv. juliánskym. Pretože výpočet dĺžky roka podľa juliánskeho kalendára bol nepresný, už od 13. storočia zaznamenávame pokusy o reformu kalendára. Vyvrcholili za pápeža Gregora XII. zavedením tzv. nového gregoriánskeho kalendára vyhláseného pápežskou bulou v roku 1582.

Kým rímskokatolícka cirkev v Uhorsku prijala nový kalendár už v roku 1583, spišskí evanjelici prijali oficiálne nový kalendár až v roku 1588. V Sedmohradsku ho zaviedli v roku 1590 a popri ňom používali aj starý kalendár až do roku 1623.[10] Súbežné používanie starého a nového kalendára sa potom

---

[7] Z lat. minutio sanquinis — púšťanie žilou.

[8] Slovensko. Dejiny. Bratislava 1978, s. 296.

[9] E. Zinner pripravil faksimile nemeckého Regiomontanovho kalendára: Der deutsche Kalender des Johannes Regiomontan. Lipsko 1957. Obšírnejšie o ňom hovorí i v ďalšej svojej práci Geschichte und Bibliographie des astronomischen Literatur in Deutschland zur Zeit der Renaissance. Leipzig 1941. Z prác uhorských bádateľov možno uviesť práce Monsbergera, Adleffa, Jakucsa, Wegera, ktorí tiež komentujú Regiomontanov kalendár — pozri Súpis použitej literatúry o kalendároch.

[10] Monsberger, U.: A hazai német naptárirodalom története 1821-ig. Budapest 1931, s. 8; Adleff N.: Adalékok az erdélyi német kalendárium irodalom történetéhez. Kolozsvár 1907, s. 32; Jakab, E.: A kalendáriumokról történelmi és politikai tekintetben. Budapest 1881. s. 9 uvádzajú, že uhorský snem schválil nový kalendár na zasadaní v Bratislave 1588; Selešnikov, S. I.: C. d., s. 162 hovorí ako o roku schválenia o roku 1587. Nový kalendár dal ostrihomský kanonik Mikuláš Telegdi vytlačiť v Trnave už na rok 1583 a podobne i trnavský maďarský kalendár Petra Slovacia na rok 1583 bol už novým kalendárom. Pozri Čaplovič, J.: Bibliografia tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700, II. (rkp.). Spory o nový a starý kalendár však ešte dlho po zavedení nového neutíchali predovšetkým na konfesionálnom podklade a starý kalendár sa miestami používal ešte i v priebehu 17. storočia.

odráža i v názvoch kalendárov, ktoré obsahujú oba kalendáre: Starý a nový kalendár alebo Nový kalendár.

Tlačená kalendárová spisba v Uhorsku je v prvých storočiach svojho vývinu (16., 17., ale nakoniec i 18. storočie) pod vplyvom susedných krajín s rozvinutejším knihtlačiarstvom a školstvom (nemeckých krajín a Poľska). Zostavovaním kalendárov sa totiž v 15. a 16. storočí zaoberajú predovšetkým profesori matematiky a astronómie na univerzitách, resp. iných vyšších školách.[11]

Do vzniku stálych tlačiarní v Uhorsku v sedemdesiatych rokoch 16. storočia sa zostavujú a tlačia kalendáre pre Uhorsko v susedných nemeckých krajinách a v Poľsku.[12] Sú to kalendáre predovšetkým v maďarčine a v latinčine. Nároky Nemcov žijúcich v Uhorsku na nemeckú literatúru i kalendárovú bolo totiž hospodárnejšie a jednoduchšie saturovať dovozom týchto tlačí, čo intenzívny kultúrny i obchodný styk Uhorska s nemeckými krajinami, Sliezskom, Poľskom umožňoval a napomáhal.[13] Kalendáre pre potreby slovenskej národnosti v češtine sa zrejme dostávali na Slovensko podobnými spôsobmi z českých a moravských tlačiarní. Pripojenie Moravy k Uhorsku v sedemdesiatych rokoch 15. storočia znamenalo hospodárske i kultúrne zblíženie Slovenska s Moravou a Čechami, a keďže toto spojenie trvalo takmer dve storočia, spôsobilo i postupné udomácnenie češtiny najprv ako úradného, neskôr ako spisovného jazyka slovenskej národnosti v Uhorsku.[14] Preto sa i kalendáre v češtine, resp. slovakizovanej češtine objavujú v tlačovej produkcii Uhorska neskôr ako latinské, maďarské, prípadne nemecké kalendáre.[15]

Prvý doteraz známy kalendár v češtine z územia Slovenska vyšiel z exulantskej tlačiarne Václava Vokála v Trenčíne na rok 1639. Od roku 1640 je známy kalendár breuerovskej tlačiarne v Levoči s názvom Nowý a starý kalendář. Maďarské a latinské kalendáre 15. a 16. storočia sa pre Uhorsko tlačili v Krakove, Viedni, Norimbergu, Güssingu, Deutsch-Schützene, v Uhorsku v tlačiarňach založených v poslednej tretine 16. storočia v Debrecíne, Bardejove, Trnave, na Plaveckom hrade, v Sedmohradsku v Kluži a v Sibini.[16]

Zostavovateľmi týchto kalendárov sú popri profesoroch viedenskej univerzity predovšetkým astronómovia a matematici pôsobiaci na krakovskej

[11] Koncom 15. storočia bol napr. na Karlovej univerzite v Prahe ustanovený úrad univerzitného astronóma „astronomus publicus", ktorého úlohou bolo spracovávať a vydávať kalendáre, podobne ako na univerzitách vo Viedni a v Krakove. Pozri Ottův slovník náučný, XIII. Praha 1898. s. 782 i Palacký, F.: O praktikách a pranostikách českých zwlásstě v XVI. století. Časopis českého museum, 1829, s. 39. Podľa Encyklopedie wiadzy o książce. Wroclaw-Warszawa-Kraków, s. 1087—1091 boli strediskami zostavovania, tlače a vydávania kalendárov v 15. storočí Lipsko, na prelome 15. a 16. storočia Viedeň a v 16. storočí Krakov.

[12] Prvé maďarské kalendáre vytlačili v Krakove a vo Viedni, pozri RMNy 1473—1600. Z konca 15. storočia sú známe napr. i latinské nástenné kalendáre s uvádzaním dní vhodných a nevhodných na púšťanie krvi (česky tzv. minuce), ktoré pre Budín zostavili a vytlačili vo Viedni a v Norimbergu. Pozri Borsa, G.: Budai délkörre készült falinaptár az 1495. évre. MKSz, 1979, s. 202—209.

[13] Monsberger, U.: C. d., s. 14 hovorí o prenikaní nemeckých kalendárov do Uhorska v 16. storočí i prostredníctvom protestantských študentov, študujúcich na nemeckých univerzitách, ktorí prinášali domov kalendáre spolu s inou nemeckou literatúrou.

[14] Slovensko. 1. Dejiny. Bratislava 1978, s. 296.

[15] Ale i nemecké kalendáre sa začali tlačiť v Uhorsku rovnako ako slovenské až v 17. storočí RMNy 1473—1600, č. 537 registruje iba jediný nemecký kalendár zo 16. storočia vytlačený však v rakúskom Güssingu na rok 1584 s venovaním mestskej rade v Šoprone.

[16] Pozri Čaplovič, I, II; RMNy 1473—1600; RMK, I, II.

univerzite: Valentín Fontanus, Stanislav Jakobeius, Peter Slovacius atď. Kalendáre sú buď priamo zostavované pre Uhorsko, alebo ide o maďarské, resp. latinské preklady poľských a nemeckých originálov.[17]

Koncom 16. storočia sú v Uhorsku najznámejšie a najrozšírenejšie maďarské kalendáre z trnavskej tlačiarne, ktoré zostavoval Peter Slovacius a ktoré vychádzali i v Bardejove.[18]

V prvej polovici 17. storočia boli v Uhorsku populárne kalendáre kežmarského rodáka, profesora matematiky Dávida Fröhlicha, ktoré sa tlačili predovšetkým v nemčine najprv vo Vratislavi od roku 1623, ale i v Norimbergu. Neskôr sa prekladali do latinčiny, slovakizovanej češtiny, maďarčiny a tlačili sa v rôznych tlačiarňach Uhorska (Levoča, Košice, Trenčín atď.), ale i v Sedmohradsku (Brašov, Alba Júlia, Kluž).[19]

V druhej polovici 17. storočia nahradili Fröhlichove kalendáre kalendáre sliezskeho astronóma Krištofa Neubarta (levočský maďarský kalendár od roku 1651), po ňom kalendáre jeho syna Jána Neubarta (od roku 1683), vychádzajúce súbežne vo viacerých uhorských tlačiarňach.[20]

Najznámejším a najpopulárnejším kalendárom 17. storočia v Uhorsku je nesporne kalendár levočskej tlačiarne Breuerovcov, ktorý vychádzal v troch mutáciách: po slovensky, po maďarsky a po nemecky. Najkompletnejšie sa od roku 1626 zachovala maďarská séria s rôznymi variantmi názvov. Slovenská, resp. v slovakizovanej češtine od roku 1640 a nemecká od roku 1627 sú už menej kompletné, možno však temer s istotou predpokladať, že v sériách vyšlo oveľa viac ročníkov, alebo dokonca všetky tri série mohli vychádzať súbežne, len sa nezachovali.

Levočský kalendár bol svojimi obsahovými a formálnymi vlastnosťami typickým ľudovým kalendárom, čo mu spolu s kvalitnou a peknou tlačou zaručovalo odbyt a rozšírenie po celej krajine a bolo podnetom pre jeho neskoršie napodobovanie.[21]

V 17. storočí sa stretneme ešte s cisiojanom a kalendármi na rôzne dlhé časové cykly, avšak toto storočie už plne ovládol knižný periodicky vychádzajúci ľudový kalendár, určený na jeden kalendárny rok a predovšetkým v 16° formáte. V 4° formáte v 17. storočí vychádza na Slovensku z periodických knižných kalendárov jedine latinský kalendár univerzitnej tlačiarne v Trnave.

I pri určitých odlišnostiach v skladbe a v rozsahu textov pripájaných k zoznamom dní v kalendároch 17. storočia v Uhorsku možno určiť ich základnú štruktúru:

---

[17] Ortutay, Gy.: Kalendáriumot olvasó magyarok. In: Halhatatlan népköltészet. Budapest 1966, s. 286—290. Tiež prízvukuje nepôvodnosť prvých maďarských kalendárov, ktoré boli prekladmi zahraničných predlôh.

[18] Vo Wroclawi vychádzali Slovaciove kalendáre v nemčine v rokoch 1573—1588, pozri Zinner, E.: C. d., s. 259—294. Z tlačiarní Uhorska sú známe maďarské Slovaciove kalendáre z obdobia rokov 1579—1588, pozri Čaplovič, I, II; RMNy č. 441, 769.

[19] Čaplovič, I, II; RMK, I.: Monsberger, U.: C. d., s. 18—28; Pukánszky, B.: Geschichte des deutschen Schrifttums in Ungarn. Münster 1931, s. 410—411.

[20] Vychádzame z maďarskej série levočského kalendára, ktorá sa v porovnaní so slovenskou a nemeckou sériou zachovala najkompletnejšie.

[21] O obsahových a formálnych vlastnostiach levočského kalendára pozri ďalšie časti Bibliografického prehľadu. Kalendáre s odvolávaním sa na levočský vzor — „na levočský spôsob" — vydávali v 18. stor. napr. v Bratislave, Komárne, Košiciach, v Rábe (Győri).

1. Kalendárna časť — skladá sa z výkladu kalendárnych znakov, zo zoznamu dní usporiadaných do mesiacov a týždňov s astronomickými a inými údajmi, z moralizujúcich veršíkov pri jednotlivých mesiacoch, ktoré možno považovať za určité transponovanie veršov cisiojanov.
Bezprostredne na kalendárnu časť nadväzuje pranostika, t. j. astrologická predpoveď o príslušnom roku. Spôsobom spracovania patrí pranostika už k textovej časti, lež obsahom je neoddeliteľnou súčasťou kalendárnej časti.
2. Poučno-zábavná časť — jej štruktúra nie je stabilná, variuje, postupne sa rozvíja a dopĺňa o novšie typy textov. Obvykle pozostáva z uhorskej kroniky, zoznamu jarmokov, zdravotníckych rád a koncom storočia sa dopĺňa o cestovný poriadok poštových dostavníkov krajinského alebo regionálneho významu.

Prevažná časť kalendárov má kalendárnu časť interfóliovanú prázdnymi listami určenými na poznámky majiteľa kalendára, niekedy sú však tieto listy sústredené na začiatku alebo na konci kalendára. V tejto vlastnosti kalendárov spočíva pôvod frekventovaných názvov kalendárov 17. — 18. storočia, v českých Kalendář k psaní, Hospodářský a kancellářský kalendář..., v nemeckých Schreib-Kalender..., v maďarských Házi és iró kalendárium... a pod.

Ľudové kalendáre z najstaršieho obdobia obsahovali iba zoznamy dní s astronomickými údajmi, pranostiku, prípadne zdravotnícke rady. Zoznam jarmokov sa stal stabilnou súčasťou kalendárov v Uhorsku až v tridsiatych rokoch 17. storočia, hoci sporadicky sa objavil už aj v niektorých večných a periodických kalendároch predchádzajúceho obdobia.[22]

S cestovným poriadkom poštových dostavníkov, ktorý neskôr nájdeme vo všetkých kalendároch levočského typu, sa po prvýkrát stretneme v maďarskom levočskom kalendári na rok 1690 a opakuje sa potom v každom ďalšom ročníku.[23] Oba tieto materiály prenikli do kalendárov v súvislosti s rozvojom obchodu a remesiel.

Ďalším charakteristickým textom kalendárov 16., ale i 17. a 18. storočia v Uhorsku je Uhorská kronika. Kronika je heslovitý prehľad najvýznamnejších udalostí dejín Uhorska v chronologickom slede od najstarších čias obvykle až po rok, na ktorý je kalendár určený. Je odrazom súdobej popularity historiografických prác v podobe kroník — dedičstva stredovekých kroník.[24] Až v po-

[22] Maďarský preklad kalendára Stanislava Jakobeiusa na rok 1573 vytlačený u Heltaiho v Kluži obsahoval i zoznam jarmokov, pozri RMNy č. 315. Podobne nájdeme tieto zoznamy i v maďarských cisiojanoch vytlačených v r. 1592 u Csáktornyiho a v Kluži u Heltaiho, RMNy, č. 678, 684. Zoznam jarmokov však nachádzame aj oveľa skôr v kalendároch susedných krajín. Napr. kalendár Tomáša Piotrykovczyka na rok 1562 vytlačený v Prahe obsahuje i zoznam jarmokov českého kráľovstva, pozri Knihopis, II, 7068. Slovaciove kalendáre tlačené v Uhorsku zoznamy jarmokov ešte neobsahovali. Až Fröhlichove kalendáre v nemčine, slovakizovanej češtine a v maďarčine prinášali už tieto zoznamy pravidelne.

[23] Čaplovič, I, 1500. Slovenská a nemecká mutácia tohoto ročníka sa nezachovala. Cestovný poriadok sa však podobne uverejňoval i v českých kalendároch. Napr. Veľmi příhodný kalendář kancellářský . . . na rok 1691 zostavený F. J. Ochsensteinom a vytlačený v Prahe obsahoval i prehľad o príchode a odchode poštových dostavníkov do Prahy v jednotlivých dňoch, pozri Knihopis, II, 6575, atď.

[24] O výskyte Uhorskej kroniky v maďarských kalendároch 16. a 17. storočia referuje F. Hervay: Magyar krónika a régi magyar kalendáriumokban. MKSz, 1970, s. 373—378. Prvenstvo v tomto smere pripisuje kalendáru, resp. tlačiarovi maďarského cisiojana vytlačeného roku 1592 v Debrecíne. Ďalšia kronika sa objavila až v debrecínskom kalendári na rok 1613.

lovici 18. storočia, keď v Uhorsku vzniká kritická historiografia, význam kroník klesá a postupne sa strácajú i z kalendárov.[25]

Zdravotnícke rady vyvodzované na základe astronomických výpočtov nachádzame v ľudových kalendároch takmer od ich počiatkov. Už v 15. storočí vychádzali špeciálne kalendáre s označovaním dní vhodných a nevhodných na púšťanie žilou, purgáciu a iné zdravotnícke úkony.[26] V knižných ľudových kalendároch sa od 16. storočia označovali dni vhodné a nevhodné na púšťanie žilou, purgáciu, ale i kúpanie, strihanie nechtov, vlasov a pod., špeciálnymi znakmi pri jednotlivých dňoch v kalendárnej časti. V zábavno-poučnej časti knižných kalendárov nachádzame rady o púšťaní žilou, o posudzovaní zdravotného stavu človeka podľa pustenej krvi v podobe osobitných textov, spravidla doplnených drevorezom — postavou človeka, s označením bodov, kde možno tieto zásahy robiť.[27] Propagáciou týchto textov kalendáre, vzhľadom na ich širokú čitateľskú obec, účinne prispeli k pretrvávaniu rôznych nevedeckých, mastičkárskych povier v oblasti zdravovedy, ba boli dokonca ich posledným útočiskom až do polovice 18. storočia, kým ich cenzúra nezakázala.[28]

Knižné periodické kalendáre v Uhorsku (predovšetkým z územia Slovenska) za roky 1701—1850.

Všeobecné charakteristiky vývoja

Kalendáre sú už od počiatkov ich vychádzania, od stabilizovania knihtlače v Uhorsku komerčnou tlačou, artiklom, ktorý zabezpečoval tlačiarom istý zisk.[29] Sú ziskovým tovarom nielen pre tlačiarov, ale i pre knihviazačov. Tlačiari predávali totiž surovú tlač „in cruda" (crudus — surový, z lat.) kalendárov knihviazačom, ktorí ich viazali a obvykle i sami predávali, predovšetkým na jarmokoch.[30] Náklady kalendárov boli pomerne vysoké a rovnocenne kon-

[25] Iným takým jej prejavom bolo rozšírenie tzv. historického kalendára v Nemecku v 16. storočí, ktorý prvýkrát vydal Paul Eber v roku 1550 a jeho napodobovanie v Nemecku i v susedných krajinách. Historický kalendár mal pri zozname dní ďalší list s výpočtom významných historických udalostí v jednotlivých dňoch roka, pričom časť listu zostávala prázdna pre prípadné poznámky majiteľa. Adleff, N.: C. d., s. 27; Monsberger, U.: C. d., s. 24 zdôrazňujú vplyv Eberových kalendárov na štruktúru neskorších nemeckých kalendárov v Sedmohradsku — Fröhlichových nemeckých kalendárov (ktoré však, ako vieme, vychádzali i v maďarských a slovenských mutáciách v rôznych tlačiarňach Uhorska).

[26] Borsa, G.: Budai délkörre készült falinaptár az 1495. évre. MKSz, 1979, s. 202—209 popisuje dva takéto kalendáre vytlačené a zostavené pre Budín v latinčine vo Viedni a v Norimbergu. Kalendáre mali názvy Judicium, v Čechách Minuce čili vybraní časové ku pouštění krve na rok .....

[27] Adleff, N.: C. d., s. 79; Monsberger, U.: C. d., s. 25—26 odôvodňuje preniknutie týchto povier do kalendárov a ich dlhú životnosť snahou tlačiarov čo najviac vyhovieť vkusu a nárokom čitateľov, pretože kalendár je už v 17. storočí významným obchodným artiklom.

[28] Monsberger, U.: C. d., s. 11.

[29] V článku A. Gárdonyi: A XVIII. század legkeresetebb könyve, MKSz, 1941, s. 232 sa hovorí o rentabilnosti kalendárov pre tlačiarov v 17. a 18. storočí. Boli však nepochybne rentabilné už i v predchádzajúcom období, pretože ich nájdeme v produkcii takmer každej významnejšej tlačiarne v Uhorsku v 17. storočí. Pozri i Čaplovič, I, II; RMNy, 1473—1600.

[30] Kníhkupectvo sa totiž v Uhorsku stabilizovalo ako samostatná živnosť pomerne neskoro. Prvá normatívna úprava o kníhkupeckej živnosti „Ordo pro bibliopolis in Hungaria stabiliter manentibus" vyšla až 13. augusta 1772. Pozri Gárdonyi, A.: A hazai könyvtermelésünk a könyvkereskedelem önállosítása korában. MKSz, 1944, s. 148—166.

kurovali nákladom náboženskej literatúry — biblii, spevníkom, modlitebným knižkám, literatúre pre ľud (tzv. jarmočnej literatúre) a učebniciam.

Ich základná funkcia — funkcia orientácie v čase — meranie času, ktorá bola dominantnou funkciou kalendárov takmer až do konca 18. storočia, urobila z nich nepostrádateľnú pomôcku pre každodenný praktický život pomerne širokej vrstvy používateľov. Pritom však nesmieme zabúdať, že používatelia kalendárov sa mohli grupovať v 16.—17. storočí len z radov gramotných vrstiev obyvateľstva, t. j. z radov duchovenstva, šľachty, neskôr v priebehu 18. storočia i z radov drobnejšej šľachty, bohatého meštianstva. Až koncom 18. storočia sa v dôsledku určitej demokratizácie vzdelania, kultúrno-osvetových premien tzv. osvietenského obdobia rozširujú rady čitateľov-používateľov kalendárov o príslušníkov laickej inteligencie, meštianstva a postupne i o čitateľov z radov sedliakov (roľníkov).

Štruktúra, obsah kalendárov sa v 17. a takmer v celom 18. storočí podstatnejšie nezmenili. Túto stabilitu nenáročného obsahu kalendárov spôsobili jednak nízke nároky ich používateľov, celková kultúrna zaostalosť krajiny, systém udeľovania výlučných privilégií na zakladanie tlačiarní, vydávanie a tlač kalendárov, teda nedostatok konkurencie, nerozvinutosť iných typov periodickej tlače a v neposlednom rade i obmedzenia cenzúry.

Regulácia vydávania a tlače kalendárov privilégiami v 18. storočí v Uhorsku mala diferencovať vydávanie kalendárov, zabezpečovať tlačiarom výlučné právo na tlač kalendárov určitého typu, Zároveň však boli privilégiá príčinou neustálych sporov tlačiarov pre ich porušovanie, čo dokladajú zachované písomné dokumenty i zachované série kalendárov.[31]

Začiatok 18. storočia je na území Slovenska ešte v znamení 16° kalendára levočského typu. Takéto kalendáre vychádzajú obvykle v troch jazykových mutáciách — slovakizovanej češtine, nemčine a maďarčine v Levoči, Bardejove, Komárne a v Žiline — Púchove. Od tridsiatych rokov preberá postupne prvenstvo vo vydávaní kalendárov po Levoči Bratislava, ani nie tak vďaka prvému bratislavskému tlačiarovi v 18. storočí Jánovi Pavlovi Royerovi, ako vďaka podnikavosti a iniciatíve knihviazača a vydavateľa Františka Dominika Spaisera, ktorý sa usadil v Bratislave okolo roku 1728 a vydával súbežne niekoľko typov kalendárov v priebehu dlhých desaťročí, až kým sa jeho dedič Kristián Spaiser v roku 1784 nepresťahoval do Budína. Rovnocenným partnerom vo vydávaní kalendárov v Bratislave sa mu stáva od roku 1750 nový majiteľ royerovskej tlačiarne Ján Michal Landerer, ktorý si ich vydávanie rovnako ako Spaiser zabezpečuje kráľovským privilégiom. Koncom štyridsiatych rokov, keď na východe krajiny ochabuje činnosť levočskej tlačiarne, uchádza sa o privilégium na vydávanie kalendárov levočského typu košická akademická tla-

[31] Prvým vlastníkom výlučného privilégia na vydávanie kalendárov v Uhorsku bol komárňanský tlačiar István Töltési a oprávňovalo ho od roku 1705 vydávať a tlačiť maďarské kalendáre levočského typu. Zároveň však vidíme, že súbežne s jeho kalendárom vychádzali podobné v Levoči, Bardejove, Kluži, jeden ročník i v Trnave. Pozri RMK I.; Bibliografiu slovenských a inorečových kalendárov za roky 1701—1965. Známe sú zdĺhavé spory rábskeho tlačiara J. Streibiga s bratislavským knihviazačom a vydavateľom Spaiserom, J. M. Landererom v Bratislave, s budínskymi Landererovcami, J. G. Sieszom v Šoprone, ktorí porušovali Streibigovo privilégium na vydávanie kalendára so schematizmom. O privilégiách pozri článok A. Gárdonyiho: C. d. MKSz, 1941, s. 233—234, prácu P. Pitroffa: Győri sajtó története. Győr 1915, s. 8—9 a iné.

čiareň jezuitov. Podľa neho potom vydáva táto tlačiareň od roku 1740 16°kalendáre v troch jazykových mutáciách počas celej svojej existencie.

I keď treba ešte spomenúť vychádzanie kvartových latinských kalendárov oboch akademických jezuitských tlačiarní v Trnave a v Košiciach, možno konštatovať, že produkcia kalendárov na území Slovenska sa v prvých dvoch tretinách 18. storočia príliš netrieštila a vďaka privilégiám mali tlačiari pomerne presne vymedzené záujmové sféry.

V poslednej tretine 18. storočia sa pozornosť v rámci kultúrnych reforiem Márie Terézie upriamuje i na kalendáre. V roku 1774 vznikol plán na založenie akadémie vied vo Viedni, ktorého autorom bol Mikuláš Hell. Súčasne vypracoval i plán reformy vydávania kalendárov v Rakúsko-Uhorsku „Patriotische Plan die Verbesserung des Kalendariums betreffend". Vychádzal pritom zo skutočnosti, že kalendáre by mohli byť vzhľadom na ich širokú čitateľskú obec účinným a významným nástrojom kultúrno-osvetovej práce. Pretože sa však nedalo predpokladať, že sa obsah kalendárov skvalitní, kým bude ich vydávanie v rukách tlačiarov, ktorí majú na zreteli iba svoje komerčné záujmy, Hell navrhol, aby ich zostavovala a vydávala nová akadémia a časť zisku z vydávania kalendárov by mohla akadémiu finančne zabezpečovať. Plán monopolizácie vydávania kalendárov však narazil na nekompromisný odpor Uhorskej miestodržiteľskej rady a Uhorskej kancelárie a pravdepodobne ohrozil i záujmy českých a rakúskych tlačiarov, takže cisárovná nakoniec od plánu upustila.[32]

Vydávanie kalendárov v nasledujúcom období určuje potom norma z 10. augusta 1777, ktorá zmierňuje a definitívne rieši nekonečné spory tlačiarov okolo vydávania kalendárov so schematizmom a vzájomné porušovanie privilégií.[33]

Osemdesiate roky a ďalšie obdobie do roku 1820 sú rokmi kladenia základov národných literatúr a národných kultúr národností v Uhorsku, keď cieľom mladej inteligencie sa stáva šírenie vzdelanosti, organizácia kultúrno-osvetovej práce. Tento proces musel prirodzene zasiahnuť i do vývoja kalendárov — publikácií, ktoré sa vzhľadom na svoje široké čitateľské zázemie mohli stať účinným prostriedkom realizácie týchto cieľov. Tlačiari síce ešte vydávajú i viacjazyčné mutácie kalendárov nenáročného obsahu s vyložene komerčnými cieľmi, ale postupne začínajú vychádzať obsahovo i formálne diferencované kalendáre v jazykoch jednotlivých národností Uhorska, v ktorých dostávajú priestor popri ľudovýchovných, vzdelávajúcich a zábavných i národnopolitické ciele. Nové funkcie kalendárov prinášajú ich obsahové zmeny — formuje, rozširuje sa nová štruktúra zábavno-poučnej časti.

Naša skutočne národná, slovenská kalendárová spisba začína prvým roč-

---

[32] O tomto pláne podrobne informuje A. Gárdonyi v článku A XVIII. század legkeresetteb könyve. MKSz, 1941, s. 236—244. Miestodržiteľská rada a uhorská kancelária najprv žiadala, aby sa akadémia vied založila i v Uhorsku a zisky z monopolizácie vydávania kalendárov sa obrátili na tento cieľ, neskôr však plán zamietli vôbec. Podľa článku Zur Geschichte der Kalender. Neuer Nationalkalender, 1817, s. 14—15 upustila Mária Terézia od tohoto plánu aj pod vplyvom protestov viedenského tlačiara T. von Trattnera a jeho ďalších kolegov, ktorí sa obávali straty zdroja svojich najväčších príjmov.

[33] Gárdonyi, A.: C. d., s. 240. Podľa tejto úpravy môže kalendár so schematizmom vydávať po dobu 10 rokov len Kristián Spaiser, ale musí ho dať vytlačiť v univerzitnej tlačiarni. Po uplynutí 10 rokov prejde táto výsada na univerzitnú tlačiareň. Ostatní tlačiari môžu užívať svoje privilégiá do vypršania ich platnosti, kalendáre nesmú však obsahovať články vedeckého charakteru a schematizmus. Po vypršaní privilégií sa nové už neudelia.

níkom Palkovičovho kalendára Wěttssj a zwlásstněgssj nowý y starý kalendář na rok 1805. Od roku 1813 k nemu pribúda Budjnský, w nowě složený neywětssj nowý y starý domownj kalendář Gabriela Ruttkaya, od roku 1830 Fejérpatakyho-Belopotockého Nowý i starý wlastenský kalendář a v prvej polovici 19. storočia od roku 1847 vrcholí najvýznamnejším a najhodnotnejším z nich, Lichardovou Domowou pokladnicou.

V tomto období vychádzajú kalendáre na Slovensku už vo viacerých kultúrnych centrách s tlačiarňami. V Bratislave pre všetky tri etnické skupiny tohoto okolia — slovenské, nemecké a maďarské, v Košiciach predovšetkým maďarské a nemecké kalendáre, v Levoči slovenské a nemecké, v Banskej Bystrici slovenské a nemecké, od štyridsiatych rokov v Skalici slovenské a slovenské vychádzajú i v Budíne.

Postupný presun administratívneho, politického a čiastočne i kultúrneho centra krajiny z Bratislavy do Budína a Pešti, ktorý začal koncom 18. storočia a vyvrcholil preložením uhorského snemu v roku 1848, má odraz i vo vývoji tlačiarstva na Slovensku, a tak nepriamo i v produkcii kalendárov. Maďarská kalendárová spisba sa koncentruje predovšetkým do rýchle sa vzmáhajúcich a prosperujúcich tlačiarní nového maďarského národného i kultúrneho centra v Pešti a v Budíne. Z Bratislavy sa sem napr. presúva už v dvadsiatych rokoch i vychádzanie jediného významnejšieho bratislavského maďarského kalendára landererovskej tlačiarne Magyar és Erdély országi nemzeti kalendáriom a v nasledujúcom období vychádzajú v Bratislave predovšetkým nemecké kalendáre. Významnejšie série maďarských kalendárov v prvej polovici 19. storočia vychádzajú na území Slovenska len v Košiciach u Werfera a Ellingera a v Komárne vychádza populárny maďarský kalendár Františky Weinmüllerovej Komáromi új és ó kalendáriom.

Roky 1820—1870 sa označujú za vrchol kalendárovej spisby v Uhorsku; vtedy začal vychádzať celý rad nových sérií kalendárov s novým obsahom, s výraznými snahami ľudovýchovne a vzdelávajúco pôsobiť na široké ľudové vrstvy. Dôraz v nich sa kladie na zábavno-poučnú časť a v nej sú v popredí záujmu príspevky literárneho charakteru. Kalendárna časť už nie je v tomto období dominantnou časťou kalendára, ako tomu bolo takmer celé 18. storočie. Roky 1820—1870 sú i rokmi, keď sa dosiahla rovnováha medzi kvalitou obsahu kalendárov a ich kvantitou — nákladmi.[34]

Pretože kalendáre zasahovali svojím vplyvom široký okruh obyvateľstva, boli neustále predmetom pozornosti cenzúry. Už v roku 1754 zakazuje cenzúra uverejňovanie mastičkárskych rád, propagáciu pseudovedeckých astrologických predpovedí a 25. januára 1756 sama Mária Terézia vydáva nariadenie, aby tlačiari prestali označovať v kalendároch dni vhodné a nevhodné na púšťanie krvi, purgáciu, strihanie nechtov, vlasov a pod.[35] Obmedzenia cenzúry sa popri týchto zákazoch rozširujú i na ďalšie texty, najmä v období zostrenej reakcie po odhalení Martinovičovho sprisahania.[36] Už 17. júla 1795 sa objavilo nariadenie o prísnejšej kontrole textov v kalendároch. Humoristické príbehy, anekdoty a facécie nesmeli obsahovať výroky zľahčujúce vážnosť cirkvi, vrchnosti

[34] Gelléríné, L. M.: A magyarországi kalendárium-irodalom a kapitalizmus korában. 1850—1945. Századok 1974, s. 1242.

[35] Monsberger, U.: C. d., s. 42, 47.

[36] O praktikách cenzúry v súvislosti s kalendármi pozri článok Sashegyi, O.: Kalendáriumok cenzurája. MKSz, 1942, s. 19—26.

a pod. Rovnako i ďalšie nariadenie dvora z 24. augusta 1821 vyzývalo cenzorov, aby venovali väčšiu pozornosť kalendárom.[37]

Obsahové vlastnosti knižných periodických kalendárov 18. a prvej polovice 19. storočia

Do polovice 18. storočia sa štruktúra kalendárov zhruba zhoduje so štruktúrou kalendárov 17. storočia. Základné členenie na kalendárnu a poučno-zábavnú časť zostáva, skladba materiálov uverejňovaných v kalendároch sa mení iba veľmi nepatrne.

Kalendárna časť je naďalej interfóliovaná, a tak ako doteraz nachádzame zvyčajne pri jednotlivých mesiacoch moralizujúce veršíky a ponaučenia. Po zásahu cenzúry od polovice storočia miznú z kalendárnej časti znaky pri jednotlivých dňoch, označujúce vhodné a nevhodné dni na púšťanie krvi, purgáciu, strihanie vlasov, nechtov, kúpanie a pod.[38]

Pranostika je do polovice 18. storočia astrologickou predpoveďou o javoch a udalostiach príslušného kalendárneho roka a obvykle sa delila na niekoľko tematických častí: O panujúcej planéte roka, O zime, O jari, O lete, O jeseni, O vojnách a chorobách, O úrode, O pohybe Slnka a Mesiaca, O uhorskom kráľovstve atď. I tieto nevedecké výklady a predpovede cenzúra zakázala a od druhej polovice 18. storočia sa pranostika postupne redukuje na astronomické údaje o pohybe Slnka, Mesiaca a iných planét v priebehu roka a predpoveď počasia.

Poučno-zábavnú časť kalendárov prvej polovice 18. storočia tvoria ešte tie isté materiály ako v 17. storočí: zoznam jarmokov, rady o púšťaní krvi a purgácii, Uhorská kronika, cestovný poriadok poštových dostavníkov. Sporadicky sa uverejňujú i krátke správy o významnejších udalostiach doma a v zahraničí. Od polovice storočia sa strácajú z kalendárov na zásah cenzúry rady o púšťaní žilou a purgácii, z niektorých i Uhorská kronika a tieto texty nahradili raz súbory aktuálnych správ o udalostiach uplynulého roka, inokedy monotematický článok z niektorého vedného odboru alebo o praktickej činnosti — dejiny, chov domácich a hospodárskych zvierat a pod., rôzne typy tabuliek: na výpočet príjmov a výdavkov v hospodárstve, výpočet úrokov, prepočet mincí rôznych mien. Od druhej polovice 18. storočia sa objavujú i prvé literárne texty — bájky, facécie, anekdoty, rozprávky. Všetky tieto texty, pravda, nie sú ešte príliš rozsiahle a kalendárna a poučno-zábavná časť sú rozsahom približne rovnocenné. Funkcia orientácie v čase v kalendárnej časti je v tomto období ešte výraznejšia ako informačné, resp. zábavné či ľudovýchovné funkcie poučno-zábavnej časti. Tzv. Zábavná príloha kalendárov (Přídawek, Anhang, Toldalék) sústreďujúca predovšetkým literárne texty sa postupne stala stabilnou súčasťou kalendárov až v poslednej tretine 18. storočia a naplno sa rozvinula až v prvej polovici 19. storočia, keď niektoré kalendáre nadobúdajú charakter literárneho almanachu. Táto zmena prebehla jednak pod vplyvom zme-

[37] Sashegyi, O.: C. d., s. 19—26.

[38] Výnimočnými typmi kalendárov 18. storočia (kalendárnou časťou) sú v tomto smere kvartové latinské kalendáre akademických tlačiarní v Trnave a v Košiciach. Tieto prinášali súvislé texty — niekedy odborné štúdie, ale i súbory sentencií významných osobností a pod. — i v kalendárnej časti na stranách c oproti zoznamom dní. Tieto kalendáre však neboli ľudovými kalendármi v pravom zmysle slova. Boli určené hlavne vzdelancom.

nených objektívnych kultúrno-spoločenských podmienok, jednak pod vplyvom zahraničných vzorov kalendárovej literatúry.[39]

Osobitným typom kalendárov 18. storočia boli kalendáre so schematizmami predstaviteľov štátnej, verejnej a cirkevnej správy v Uhorsku, pripojenými obvykle k poučno-zábavnej časti kalendárov. Spočiatku boli schematizmy jej neoddeliteľnou súčasťou, neskôr narastaním ich rozsahu dostávajú osobitný titulný list, osobitné stránkovanie, resp. číslovanie stĺpcov textu. Ku koncu storočia dosahovali tieto schematizmy až dvesto strán. Vydávanie kalendárov so schematizmami bolo viazané na privilégiá, ale napr. schematizmy Spaiserove sa priväzovali i ku kalendárom iných vydavateľov.[40] Po Spaiserovi preberá od roku 1789 tlač a vydávanie oficiálnych schematizmov Uhorska univerzitná tlačiareň v Budíne.[41]

Kalendáre so schematizmami, podobné spaiserovským (t. j. oficiálne) sa už v ďalšom období na Slovensku nevydávali. V maďarských sériách kalendárov Landerera v Bratislave, Ellingera v Košiciach, ktoré začali vychádzať koncom osemdesiatych rokov 18. storočia, ale i v slovenských obrodeneckého obdobia síce nájdeme schematizmy ako jeden z prvkov textovej časti, sú to však iba krátke prehľady najvyšších predstaviteľov verejnej, štátnej a cirkevnej správy v krajine na niekoľkých stranách. Rozsiahle schematizmy, ktoré by prípadne mohli súťažiť s oficiálnymi schematizmami, obsahovali iba werferovské košické kalendáre vychádzajúce od polovice tridsiatych rokov 19. storočia.[42]

Schematizmy boli predchodcami neskorších adresárov a kalendáre so schematizmami predchodcami neskorších kalendárov s adresármi na Slovensku, predovšetkým miestneho, regionálneho významu, ktoré začínajú vychádzať od polovice 19. storočia.

Hybridnou publikáciou, kombináciou kalendárnej časti a schematizmu boli cirkevné schematizmy — kalendáre, ktorým tiež chýbali všetky ďalšie kalendárové materiály — jarmoky, pošty atď. Vychádzajú zhruba od polovice 18. storočia do prvých desaťročí 19. storočia pre jednotlivé diecézy rímskokatolíckej cirkvi.[43]

---

[39] Pozri napr. článok Kalendáriumok. Figyelmező, 1838, č. 3, s. 47—50, kde sa hneď na začiatku konštatuje: „Odkedy kalendár i u nás obsahuje okrem predpovedí počasia, kalendárnej časti, poriadku pôšt a zoznamu jarmokov **podľa vzoru zahraničia** aj užitočný prídavok — zábavnú časť a odkedy sa stal užitočným ľudovým čítaním, zaoberá sa ním kritika, patrí do oblasti jej záujmu."

[40] Potreba zverejňovania schematizmov v Uhorsku vyplynula z postupného rozvoja a dobudovávania administratívnej správy krajiny. Prvý kalendár so schematizmom v Uhorsku vydal na rok 1728 podľa Pitroffa, P.: C. d., s. 6—8 šopronský tlačiar J. Streibig. Po presťahovaní do Győru vydal na rok 1730 samostatný schematizmus a už nasledujúci rok dostal privilégium na vydávanie kalendára so schematizmom. Podľa jeho vzoru pripája schematizmus ku svojim kvartovým kalendárom i bratislavský vydavateľ Spaiser od roku 1736 a zabezpečuje si vydávanie takýchto kalendárov kráľovským privilégiom z 23. septembra 1738. Pozri i Schwartner, M.: Statistik des Königreich Ungarn, I. Buda 1809, s. 18. Spaiserove latinské schematizmy, ktoré zrejme predával i samostatne, nachádzame priviazané napr. neskôr i k niektorým kvartovým landererovským kalendárom, latinským trnavským kalendárom atď.

[41] Dôvodom bol presun administratívneho centra krajiny do Budína a Pešti v osemdesiatych rokoch, keď i privilégium na vydávanie oficiálneho schematizmu s kalendárom dostala univerzitná tlačiareň v Budíne. V nasledujúcom období už ide o takú kombináciu kalendára so schematizmom, v ktorej dominuje schematizmus a k nemu sa pripája jednoduchá kalendárna časť bez ostatných materiálov typických pre kalendáre — jarmoky, tabuľky, literárne a iné texty.

[42] Magyar Házi-Barát, Der vaterländischer Pilger v Bibliografii slovenských a inorečových kalendárov za roky 1701—1965, č. 568, 763.

[43] Pozri Calendaria ... v uvedenej bibliografii kalendárov. Asi v dvadsiatych rokoch 19. storočia sa prestáva k nim pripájať kalendárna časť a mení sa i názov na Schematizmus....

Formálne vlastnosti knižných periodických kalendárov 18. a prvej polovice 19. storočia

Formát.

Asi dve tretiny 18. storočia dominuje u knižných periodických kalendárov z územia Slovenska malý 16° formát. V prvých desaťročiach vychádzajú 16° kalendáre v Levoči, Komárne, ale i u Spaisera v Bratislave, od štyridsiatych rokov v akademickej tlačiarni v Košiciach, od polovice storočia u Landerera v Bratislave. Tento formát súvisí s funkciami a obsahovými vlastnosťami kalendárov tohoto obdobia, keď sú praktickou pomôckou majiteľa v najzákladnejších veciach každodenného praktického života. Na prvom mieste pre orientáciu v čase, ale i v hospodárskych záležitostiach (zoznam jarmokov, cestovné poriadky poštových dostavníkov, tabuľky) a pri základných zdravotníckych zásahoch (púšťanie krvi atď.). Prázdne listy na poznámky spolu s malým formátom navyše robia z tohoto kalendára zápisník do vrecka. Určitú analógiu týchto kalendárov nájdeme v novodobých vreckových zápisných kalendároch 20. storočia.

Takmer celé 18. storočie vychádzajú síce i kvartové kalendáre jezuitských tlačiarní v Trnave a v Košiciach a ďalšie súvislé série takýchto kalendárov vydáva Spaiser v maďarčine a nemčine v Bratislave od tridsiatych rokov, ale ich náklady len ťažko mohli prevýšiť populárne 16° kalendáre. Až v sedemdesiatych rokoch sa pomer kvartových a 16° zhruba vyrovnával[44] a potom od osemdesiatych rokov sa začína presadzovať postupne kvartový formát. 16° formát v tom istom období nahrádzajú kalendáre v 12° formáte, ktoré sa udržali zhruba do polovice 19. storočia[45]. Kvartový formát je od polovice 19. storočia až po súčasnosť dominantným formátom kalendárov, i keď sa koncom 19. a najmä v 20. storočí opäť objavujú formáty 16° a 12°, hlavne pri zápisných vreckových kalendárikoch.

Výzdoba, typografická úprava kalendárov

Tak ako v 17. storočí i v 18. a v prvej polovici 19. storočia je kalendárna časť, titulný list, prípadne hlavička pranostiky tlačená dvojfarebnou, červeno-čiernou tlačou. Červená tlač sa používa na zvýraznenie niektorých častí textu (názvu, sviatkov atď.) a je pozostatkom z čias stredovekého cirkevného liturgického kalendára, v ktorom sa touto farbou označovali dni cirkevných sviatkov.[46]

Titulný list býva v 18. storočí zdobený drevorezom — erbom Uhorska, niekedy vyobrazeniami miest, v ktorých kalendár tlačili, inokedy ozdobnými linkami, zriedkavejšie figurálnymi motívmi. Tzv. krakovské kalendáre majú obvykle na titulnej strane drevorez s motívom hvezdára s hvezdárskym náči-

[44] Porovnaj náklady jednotlivých formátov kalendárov v tabuľke o tlači a väzbe kalendárov v Uhorsku z roku 1775 — MOL HTL Misc. 50 cs. 302 sz. Podľa tabuľky sa síce kalendáre tlačili v 4°, 8°, 16°, 24° a Finger-formáte, ale najvyššie z nich a približne rovnaké sú náklady 16° a 4° kalendárov.

[45] Všimnime si zmenu 16° formátov landererovského Házi és úti új kalendáriom v Košiciach, landererovského Nowého domownjho y pocestného a hospodárskeho kalendářa v Bratislave na 12°, formáty novovzniknutých sérií kalendárov z konca 18. storočia u Weinmüllera v Komárne, Ellingera v Košiciach, nového maďarského kalendára Landerera v Bratislave. Zmenu spôsobila i snaha o rozšírenie zábavno-poučnej časti.

[46] Encyklopedia wiadzy o książce. Wroclaw-Warszawa-Kraków 1971, s. 1087.

ním.[47] V niektorých kalendároch 18. storočia sú rady o púšťaní žilou doplnené drevorezom — postavou človeka s označením miest, na ktorých možno tieto zásahy urobiť.[48] Drevorezy nachádzame i v kalendárnych častiach niektorých kalendárov, vždy pri jednotlivých mesiacoch. Sú to buď znamenia zverokruhu alebo figurálne motívy viažúce sa tematicky k mesiacom — ženci, oráč a pod.

Ďalšie texty sa ilustrujú v kalendároch 18. storočia iba výnimočne, text nanajvýš ukončuje ozdobná vineta. V šesťdesiatych rokoch sa napríklad uverejňovali v niektorých spaiserovských a landererovských kalendároch Ezopove bájky ilustrované vždy drevorezom s motívom zvierat — hrdinov bájok.[49] Niektoré ročníky komárňanského weinmüllerovského kalendára mali ako frontispice obrazovú prílohu — drevorez viažúci sa k textu v poučno-zábavnej časti.[50] Boli to texty prevzaté z literatúry pre ľud, tzv. jarmočnej literatúry a spolu s textom sa preberali i ilustrácie. S drevorezmi z tejto literatúry sa niekedy stretávame i na obálkach kalendárov nezávisle od textu.[51]

Od tridsiatych rokov, keď Werfer rozširuje svoju tlačiareň v Košiciach o litografický ústav, ilustrujú sa niektoré werferovské kalendáre litografickými obrazovými prílohami. Drevorezmi boli ilustrované prvé ročníky Lichardovej Domowej pokladnice. Ilustrovanie kalendárov sa stalo pravidlom až v druhej polovici 19. storočia a v mnohých prípadoch sa stalo významným prostriedkom vzbudzovania záujmu čitateľov (Bučánskeho, Méhnerove kalendáre v Budapešti, Steinbrenerove kalendáre z Vimperka a ďalšie).

Kalendáre 18. storočia viazali kníhtlačiari obvykle do mäkkých papierových dosák bez textu, niekedy boli však tieto papierové obálky potlačené zlátenými alebo farebnými rastlinnými motívmi (spaiserovské kalendáre, niektoré

[47] Tzv. Krakauer Schreib-Kalender začal vychádzať vo Viedni koncom 16. storočia. Pretože ho jeho vydavateľ Cosmerovius dával zostavovať profesorom matematiky na krakovskej univerzite Zorawskému a Goschumiowskému, pomenoval i kalendár podľa Krakova. Viedenský krakovský kalendár napodobňovali i v susedných mestách a krakovské kalendáre vychádzali napr. v Šoprone, Rábe a v Bratislave. Monsberger, U.: C. d., s. 10—12.

[48] O výskyte tohto drevorezu v kalendároch od najstarších čias pozri aj Monsberger, U.: C. d., s. 42.

[49] Spaiserov Magyar-országi statusok titulusival boevittetett uj kalendáriom, Házi és úti uj kalendariom, Crackauer Haus und Reise Kalender, Landererov Nowý domowný, pocestný y hospodářsky kalendář.

[50] Napr. komárňanský Magyar és Erdélyországi új és ó kalendáriom na rok 1810 uverejňuje príbeh hrdinu jedného z diel maďarskej jarmočnej literatúry s drevorezom ako frontispice: Senki-Pálnak nevezetes tanúlt mesterséginek rövid le-irása. Pozri Pogány, P.: A Magyar ponyva tüköre. Budapest 1978, s. 203—205. V roku 1811 toho istého kalendára sa opäť stretneme s postavou jarmočnej literatúry: Ripsel nevezetű részeges paraszt Dánus Országban s textom i drevorezom. Pozri i Pogány, P.: C. d., s. 47.

[51] Motív drevorezu z diela A' rendes pipázás privílégiumjai, vytlačeného pravdepodobne u Landerera v Budíne v roku 1789 (Pogány, P.: C. d., s 195—197) sa opakuje napríklad na poslednej strane obálky Ellingerovho Magyar és Erdély országi házi és úti, új és ó kalendariom na rok 1817, 1818, ale i na titulnej strane Házi és úti uj és ó kalendáriom na rok 1803, vydaného F. Landererom v Košiciach. Na obálke Kassai új és ó kalendáriom na rok 1809 z ellingerovskej tlačiarne v Košiciach nájdeme napríklad drevorez z titulnej stránky jarmočnej tlače „Két szép Világi énekek, az első egy falusi részeg paraszt gazdáról..." znázorňujúcim Bakcha a ďalšie postavy tancujúce okolo neho. V sérii tohoto kalendára sa striedajú na obálke i ďalšie typy drevorezov. Ellinger pravdepodobne ako vydavateľ jarmočnej literatúry používal drevorezy z tejto literatúry i pre kalendáre. Keď Pogány, P.: C. d., s. 334—343 charakterizuje ilustrácie ľudovej literatúry v Uhorsku, uvádza, že sa do tzv. reformného obdobia (1825—1848) ilustrovala výlučne drevorezmi, pričom hlavným dôvodom bol nedostatok ilustrátorov, technická nevybavenosť tlačiarní a nízka cena nenáročných drevorezov, s ktorými sa v tejto literatúre stretávame. Situácia v ilustrovaní kalendárov, ktoré sú tiež jedným typom kníh pre ľud, je podobná.

trnavské kalendáre). Pre zámožnejších zákazníkov sa viazali kalendáre i do drahých a bohato zlátením a vlysmi zdobených väzieb. Špeciálnu väzbu mali kalendáriky — bibliofílie z tlačiarní Landerera a Packu, určené pre ženy. Potlačená obálka s textom a ilustráciami sa objavuje až začiatkom 19. storočia.[52]

Náklady a ceny kalendárov 18. a prvej polovice 19. storočia

O výške nákladov kalendárov nachádzame v odbornej literatúre pomerne málo zmienok. Z druhej polovice 18. storočia z roku 1775 sa však zachovala tabuľka s prehľadom o tlači a väzbe kalendárov v Uhorsku (bez údajov o tlačiarňach v Sedmohradsku).[53]

Podľa tejto tabuľky sa v Uhorsku vytlačilo na rok 1775 62 700 exemplárov kalendárov. Najviac u Jána Michala Landerera v Bratislave — 16 000 exemplárov, u Spaisera sa spolu so schematizmami vydalo 15 000 exemplárov, Packo vytlačil 14 000 exemplárov, Landerer v Budíne 8000 exemplárov, Landerer v Košiciach však iba 1700 exemplárov, Streibig v Rábe 7000 exemplárov atď. Len v samotnej Bratislave sa vytlačilo ročne podľa tabuľky 45 000 exemplárov kalendárov.

V prvom desaťročí 19. storočia sa zvýšila ročná produkcia kalendárov v Uhorsku (opäť bez Sedmohradska ako i nasledujúci údaj) na 150 000 exemplárov [54] a v treťom desaťročí 19. storočia už na viac ako 300 000 exemplárov.[55] Sú to úctyhodné náklady, s ktorými môže súťažiť iba tzv. literatúra pre ľud (alebo jarmočná literatúra), náklady učebníc, spevníkov, biblie a modlitebných kníh.[56]

---

[52] Pozri Ellingerove maďarské kalendáre, komárňanský maďarský kalendár, ale i landererovský maďarský kalendár vychádzajúci v Bratislave.

[53] Tabuľku pripravila Miestodržiteľská rada na príkaz česko-rakúskej kancelárie z 24. marca 1775 na podklade hlásení miest a žúp v súvislosti s plánom monopolizácie vydávania kalendárov v Rakúsko-Uhorsku z roku 1774. Zachovala sa v ML HTL Misc. 50 cs. 302 sz. a komentuje ju Gárdonyi, A.: C. d., MKSz, 1941, s. 236—242.

[54] Z. Trócsányi v článku A XVIII. század magyar könyvek olvasóközönsége és példányszáma. MKSz, 1941, s. 33—34 preberá údaje Hazai és Külföldi Tudósítások 1809, II, s. 198 a uvádza, že Landererovci v Pešti a v Bratislave vydajú ročne 15 000 ex., Streibigova vdova 30 000 ex., Weinmüllerová v Komárne 20 000 ex., Anna Landererka v Budíne 30 000 ex., Trattner v Pešti 30—40 000 ex. atď., takže sa v Uhorsku vydá ročne viac ako 150 000 exemplárov kalendárov. Protikladom týchto vysokých nákladov sú nízke náklady súdobých novín a kníh. Napr. Hazai és Külföldi Tudósítások, Magyar Kurír cca 2000 ex., vážnejšia literatúra v 500 exemplároch, noviny Pressburger Zeitung mali v roku 1779 50 predplatiteľov. (Pozri) Goriupp, A.: A kormányzat sajtópolitikája és a magyar hírlapok a XVIII. század fordulóján. MKSz, 1944, s. 19—34.

[55] L. Kováts v článku Könyvnyomdáink a jelen század harmadik évtizedében. MKSz, 1899, s. 359—366 publikuje tabuľku o výške nákladov kalendárov v jednotlivých tlačiarňach v Uhorsku na základe rukopisu peštianskeho tlačiara Trattnera z roku 1827. V slovenskej odbornej literatúre publikoval túto tabuľku E. Bohuš: Dve drobnosti z minulosti nášho tlačiarstva. Knižnica, 1949, s. 175—177. V Trattnerovej tabuľke však chýba údaj o Palkovičovom slovenskom kalendári, ktorý tlačil Snížek v Bratislave a o Werthmüllerovom nemeckom kalendári z Levoče. Tabuľku odtláča i Lázár Gelléríné Magda v štúdii A magyarországi kalendáriumirodalom a kapitalizmus korában 1850—1945. Századok 1975, s. 1243, kde je však údaj o výške nákladu slovenského kalendára Landererovcov v Budíne odlišný od Trattnerovho. Pôvodný údaj originálu 6000 ex. je u Gellériovej len 600, čo potom skresľuje i údaj o celouhorskej produkcii kalendárov v jej práci.

[56] Termín „literatúra pre ľud" používa pre tento druh literatúry Peter Liba v práci Čítanie starých otcov. 1848—1918. Martin 1970. Niekoľko sporých údajov o nákladoch maďarskej literatúry pre ľud nájdeme v práci Pogány, P.: C. d., s. 330—331. Napríklad v tridsiatych rokoch 18. storočia sa minulo z jednotlivých titulov literatúry pre ľud vytlačenej v debrecínskej tlačiarni po 2000—9000 exemplárov.

Tabuľka z roku 1775 uvádza i ceny kalendárov, ktoré boli závislé od formátu kalendárov (4°, 12°, 16°, 24°, Finger), ale predovšetkým od kvality väzby. Napr. Packo predával svoj 16° kalendár za 4 grajciare, Finger-Kalender za 1,25 grajciarov, Spaiserov kvartový nemecký a maďarský kalendár stál 6 a 5 grajciarov, 16° 4 grajciare, schematizmus 18 grajciarov. Košický Landerer určil svojmu kvartovému latinskému kalendáru cenu 9 grajciarov, 16° 4 grajciare. Latinský kvartový kalendár akademickej tlačiarne v Trnave stál až 12 grajciarov a cirkevný kalendár schematizmus v 12° formáte 13 grajciarov. V tabuľke nájdeme údaj i o kalendároch za 45 a 51 grajciarov, kde však možno predpokladať, že knihviazač zviazal kalendár do kvalitnej koženej väzby.[57]

Podľa katalógu Ribayho knižnice[58] sa v posledných dvoch desaťročiach 18. storočia ceny kalendárov postupne zvyšovali. Napríklad český Krameriov Kalendář tolerancý... sa predával v rokoch 1789—1798 za 7 až 12 grajciarov, Nowý a starý kalendář na rok 1797 vytlačený u Jelínka v 12° formáte za 6 grajciarov, Landererov Nowý a starý domownj y pocestný kalendář v rokoch 1772—1777 v 16° formáte za 4 grajciare, ale v rokoch 1781—1785 už za 5 grajciarov a v roku 1793 za 6 grajciarov atď.

Zvyšovanie cien kalendárov možno pripísať i neustálemu rozširovaniu ich textovej časti. Keď začal Ján Michal Landerer vydávať v Bratislave od roku 1798 svoj Magyar és erdély országi nemzeti kalendáriom, predával ho za 10 grajciarov, v rokoch 1803—1805 stál 14 grajciarov, roku 1808 17 grajciarov, roku 1810 18 grajciarov a roku 1812 20 grajciarov.[59] Podobne sa Palkovičov Wěttssj a zwlásstněgssj nowý y starý kalendář najprv predával viazaný za 12 a neviazaný za 10 grajciarov a neskôr kolísala jeho cena medzi 14 až 20 grajciarmi.[60] Prvý ročník Lichardovej Domovej pokladnice na rok 1847 stál 1 zlatku 20 grajciarov, na rok 1863 až 1 zlatku 50 grajciarov.[61]

Kalendáre v produkcii jednotlivých tlačiarní na území Slovenska v období rokov 1701—1850

TRNAVA

Akademická tlačiareň (1640—1773)
1. Calendarium Tyrnaviense (1701—1774) 4°
2. Nagyszombati uj kalendariom (1707) 16°
3. Calendarium archi-dioecesanum cleri Strigoniensis (1763—1773) 12°

---

[57] Kožené, slepotlačou a zlátením zdobené väzby mali maďarské a nemecké kalendáre so schematizmom, ktoré vydával a viazal Spaiser v Bratislave, niektoré exemplár trnavského latinského Calendarium Tyrnaviense, ale i niektoré ročníky kvartových kalendárov Royerovcov a Landererovcov. Malé formáty kalendárov boli brožované.

[58] Catalogus venalis Bibliothecae Slavo-Bohemicae Georgii Ribay, Slavi Trenchiniensis. (Rkp. — odpis v UK Bra)

[59] Ceny uvádza na obálke kalendára, nie však pravidelne.

[60] Klementis, E.: Z histórie slovenských kalendárov. Slovenské pohľady, 1924, s. 234—239; 738—740.

[61] Bystersky, J. [= Janoška, J.]: Naše knihkupectvo. Národné noviny, 13. 3. 1886, č. 39, s. 1—2.

Typis Tyrnaviensibus (1773—1777)

1. Calendarium Tyrnaviense (1775—1777) 4°
2. Calendarium archi-dioecesanum cleri Strigoniensis (1774—1777) 12°
3. Calendarium dioecesanum cleri Neosoliensis (1777) 12°

Litteris (Typis) Regiae Universitatis Budensis (1778—1798)

1. Calendarium archi-diocesanum cleri Strigoniensis (1778—1792) 12° (po kračoval v ňom Jelínek)
2. Calendarium dioecesanum cleri Nitriensis (ďalej Jelínek) (1790—1793) 12°
3. Neu eingerichteter Kalender (1789—1790) 12°
4. Vetus et novum calendarium (len tlač.) (1778—1788) 4°
5. Starý a nový kalendář (len tlač.) (1778—1788 ?) 4°

Najznámejší kalendár trnavskej akademickej tlačiarne Calendarium Tyrnaviense začal vychádzať v druhej polovici 17. storočia od roku 1662 a tlačiareň ho vydávala a tlačila bez osobitného privilégia.[62] V 18. storočí vychádza nepretržite po rok 1777, teda až po premiestnenie univerzity a časti tlačiarne do Budína.[63]

Univerzitná tlačiareň okrem svojich kalendárov zrejme sporadicky tlačila kalendáre i pre iných vydavateľov, predovšetkým pre bratislavského Spaisera.[64] Pre tohoto vydavateľa tlačila trnavská filiálka univerzitnej tlačiarne latinské a slovenské kalendáre so schematizmom Vetus et novum calendarium a Starý a nový kalendář od roku 1778 až po rok 1784.[65] Maďarskú verziu kalendára Régi és új kalendáriom od roku 1778 a od roku 1785 i latinskú a pravdepodobne i slovenskú verziu až do vypršania platnosti Spaiserovho privilégia tlačila už budínska časť tlačiarne.[66]

Podľa prípisu Miestodržiteľskej rady z 8. júna 1788 mala vydávať a tlačiť

---

[62] Čaplovič, II. Podrobnejšie o jeho vychádzaní, obsahových a formálnych vlastnostiach v článku H. Radványiho: Trnavské kalendáre. Knižničný zborník 1968, 2. Martin 1969, s. 155—167. Gulyás, P.: Könyvkiadás Magyarországon a XVI.—XVIII. században (1527—1773). MKSz, 1944, s. 127 uvádza, že podľa hlásenia Miestodržiteľskej rady zo 17. 10. 1767 vydávala trnavská tlačiareň od roku 1663 latinské kvartové kalendáre bez osobitného privilégia.

[63] Radványi, H.: Trnavské kalendáre. Knižničný zborník 1968, 2. Martin 1969, s. 159 tvrdí, že Calendarium Tyrnaviense vychádzal nepretržite až do roku 1820. Pravdepodobne mylne považuje za jeho pokračovanie Vetus et novum calendarium, ktorý tlačila univerzitná tlačiareň pre bratislavského kníhkupca a vydavateľa Spaisera a potom jeho pokračovanie ako schematizmu-kalendára s názvom Annus a nativitate salvatoris nostri Jesu Christi . . . communis dierum . . . sive calendarium in usum utriusque ecclesiae.

[64] Gárdonyi, A.: A XVIII. századi nyomdáink mühelytitkaiból. MKSz, 1943, s. 29—30. Spaiser však tlačiareň v impresse svojich kalendárov neuvádzal.

[65] Pozri Vyvíjalová, M.: Vydavateľská činnosť trnavskej tlačiarne v rokoch 1777—1783. Kniha '77. Martin 1970, s. 127. Spaiser dostal 30. augusta 1777 kráľovské privilégium na tlač kalendárov so schematizmom v latinčine, slovenčine a v maďarčine na obdobie 10 rokov. Pozri Gárdonyi, A.: C. d. MKSz, 1941, s. 240.

[66] Okolo roku 1784 sa Spaiser presťahoval i so svojim podnikom do Budína. V tomto roku sem presídlili i najvýznamnejšie ústredné orgány štátnej správy a aj činnosť trnavskej filiálky univerzitnej tlačiarne sa znížila na minimum v dôsledku presťahovania akadémie z Trnavy do Bratislavy.

Vetus et novum calendarium po Spaiserovi v ďalšom období univerzitná tlačiareň v Budíne.[67]

Univerzitná tlačiareň v Trnave nevydala v 18. storočí ani jediný kalendár v slovenčine, resp. slovakizovanej češtine, ale podobne ani v nemčine a v maďarčine, okrem jediného známeho ročníka 16° maďarského kalendára levočského typu na rok 1707 Nagyszombati uj kalendariom.[68] Kalendáre univerzitnej tlačiarne v 18. storočí, predovšetkým latinské kvartové kalendáre sú určené vzdelancom, čo nakoniec vyplýva z jej charakteru.

Ďalšie latinské kalendáre z trnavskej univerzitnej tlačiarne v 18. storočí sú hybridmi kalendára a cirkevného schematizmu. Vychádzali v 12° formáte. Ich dominujúcou časťou bol schematizmus duchovenstva určitého biskupstva rímskokatolíckej cirkvi v Uhorsku a k nemu sa pripájala jednoduchá kalendárna časť. Všetky ďalšie materiály charakteristické pre súdobé kalendáre chýbajú (zoznam jarmokov, cestovné poriadky poštových dostavníkov, pranostika atď.). Calendarium archi dioeces cleri Strigoniensis vychádzal od roku 1763 až po rok 1814. Potom v roku 1815 sa kalendárna časť definitívne stráca a mení sa i názov na Schematismus venerabilis cleri archi dioecesis Strigoniensis. Posledné ročníky kalendára a neskôr i schematizmu na roky 1793—1814 tlačil Václav Jelínek.

K tomuto typu kalendárov — schematizmov patrí i Calendarium dioecesanum cleri Nitriensis, ktorý striedavo tlačila univerzitná tlačiareň a tlačiareň Václava Jelínka.

Calendarium Tyrnaviense vychádzal v kvartovom formáte, titulný list, kalendárna časť a hlavička (názov) pranostiky boli tlačené dvojfarebnou červeno-čiernou tlačou, kalendárna časť bola interfóliovaná. Na strane c oproti zoznamu dní jednotlivých mesiacov v kalendárnej časti bola uverejňovaná vedecká štúdia alebo iné odborné texty (napr. „Axiomata juris", „Curiosa et secreta naturae" a pod.).Kalendárnu časť dopĺňa pranostika o príslušnom roku s astrologickými predpoveďami, ktorú v šesťdesiatych rokoch nahrádzajú stručné astronomické údaje o pohybe planét v priebehu roka.

Do polovice 18. storočia nachádzame v poučno-zábavnej časti aj rady a pokyny o púšťaní žilou a purgácii. Jadrom tejto časti je však ďalšia vedecká štúdia alebo text odborného charakteru uverejňovaný obvykle na pokračovanie vo viacerých ročníkoch (napr. Bella populi israelitici, Chronica Hungarorum J. Thuróczyho a i.).

Poučno-zábavnú časť uzaviera zoznam jarmokov, cestovný poriadok pošto-

[67] Hoci Petrik, I, s. 372 registruje Vetus et novum calendarium za roky 1778—1805, domnievame sa, že nejde o správny údaj. Pri prieskume pre bibliografiu kalendárov sme nenarazili po roku 1790 ani na jediný ďalší ročník tohoto kalendára. M. Schwartner v práci Statistik des Königreichs Ungarn I. Buda 1809, s. 17—19 referuje o vydávaní schematizmov v Uhorsku. Podľa neho vydala univerzitná tlačiareň kalendár so schematizmom po Spaiserovi v latinčine a v nemčine na roky 1789 a 1790 (pozri Vetus et novum calendarium, Petrik, I, s. 372 a Neu eingerichteter Kalender, Petrik, II, s. 318). Na rok 1791 kalendár so schematizmom podľa Schwartnera nevyšiel, na roky 1794—1796 vydal schematizmus Uhorska s kalendárom D. Samuel Décsi vo Viedni (Magyar Almanak 1794, 1795, 1796, Petrik, I, s. 53). V univerzitnej tlačiarni vychádzal potom podľa zachovaných, nám dostupných exemplárov schematizmus spojený s jednoduchou kalendárnou časťou s názvom Annus a nativitate . . . sive calendarium (MS ČSD 236, r. 1796—1833).

[68] RMK, I, 1729. Išlo pravdepodobne o jednorazové podujatie, súvisiace so stagnáciou levočskej tlačiarne, z ktorej podľa doterajšieho výskumu nevyšiel na rok 1707 kalendár ani v jednej jazykovej mutácii. Trnavská tlačiareň asi pohotovo nahradila levočský kalendár.

vých dostavníkov v Uhorsku, Chorvátsku a v Slovinsku. V šesťdesiatych rokoch k nim pribudli rôzne typy tabuliek.

Podľa spracovaných ročníkov sa prvýkrát objavil v roku 1749 ako doplnok kalendára latinský schematizmus predstaviteľov cirkevnej, štátnej a verejnej správy v Uhorsku a Sedmohradsku, ktorý vydával bratislavský Spaiser.[69] Schematizmus sa však nezachoval pri všetkých ročníkoch kalendára. Predpokladáme, že sa ku kalendáru pripájal iba dodatočne pri väzbe.

Výzdoba kalendára v 18. storočí je pomerne skromná. Obmedzuje sa na vinety, vlysy, v prvej polovici 18. storočia v nej nájdeme tradičný drevorez s postavou človeka pri radách o púšťaní krvi a výnimočne sa vyskytne obrazová príloha ako frontispice (r. 1744).

Podľa tabuľky — výkazu o tlači a väzbe kalendárov v Uhorsku na rok 1775, ktorý zostavila Miestodržiteľská rada, sa v Trnave vytlačilo na tento rok 2000 exemplárov kalendárov v kvartovom formáte (Calendarium Tyrnaviense) a 700 kalendárov v 12° formáte (Calendarium archi dioecesis cleri Strigoniensis), ktoré sa predávali za 12 až 13 grajciarov.[70]

Václav Jelínek (1788—1823)
1. Calendarium archi dioecesanum cleri Strigoniensis (pokračovanie po akademickej tlačiarni) (1793—1814) 12°
2. Calendarium dioecesanum cleri Nitriensis (pokračovanie po akademickej tlačiarni) (1794—1818) 12°
3. Nowý a starý kalendář (1797) 12°

Keď začiatkom deväťdesiatych rokov aj zostávajúcu časť univerzitnej tlačiarne z Trnavy previezli do Budína, preberá tlač jej cirkevných kalendárov — schematizmov ďalší trnavský tlačiar Václav Jelínek. Obe publikácie potom neskôr vychádzajú ako čisté schematizmy bez kalendárnej časti: schematizmus ostrihomskej diecézy od roku 1815 a nitrianskej od roku 1819.

U Jelínka vyšiel i Nowý a starý kalendář na rok 1797, ktorý sa doteraz považoval za prvý slovenský kalendár vytlačený v Trnave.[71]

LEVOČA

Žofia Breuerová (1699—1705)
1. Uj kalendarium (1701—1705) 16°
2. Neuer Kalender (1702—1705) 16°

Dedičia Samuela Breuera (1706—1715)
1. Nowý kalendář (1706, 1709, 1713—1716) 16°
2. Uj kalendarium (1708—1709, 1713—1716) 16°
3. Neuer Kalender (1709, 1711, 1713—1716) 16°

---

[69] V roku 1761 má schematizmus už osobitný titulný list s impressom: Posonii, Sumptibus Francisci Dominici Spaiser.

[70] MOL HTL Misc. 58 cs. 302 sz.

[71] Môžeme ho za takýto považovať naďalej, len ak Starý a nowý kalendář tlačený v univerzitnej tlačiarni pre Spaisera na roky 1778—1784 budeme považovať za bratislavskú spaiserovskú záležitosť.

Ján Breuer (1716—1740)
1. Nowý kalendář (1717—1740) 16°
(od ročníka 1718 zmena názvu: Nowý domowny y pocestný kalendář)
2. Uj kalendariom (1717—1740) 16°
(od ročníka 1820 zmena názvu: Házi uti és uj kalendáriom, ročníky 1713—1819 nespracované de visu)
3. Neuer Kalender (1717—1734) 16°
(od ročníka 1717 zmena názvu: Neuer Haus- und Reise-Kalender)

Bez tlačiara?
1. Házi és uti uj kalendáriom (1741—1742) 16°

Hoci z levočskej breuerovskej tlačiarne vyšiel celý rad publikácií, ktoré významne ovplyvnili kultúrny i vedecký život v Uhorsku, jej najpopulárnejšou a najrozšírenejšou tlačou bol určite levočský kalendár. Levočské kalendáre vychádzali už v 17. storočí v troch jazykových mutáciách — nemecky, maďarsky a v slovakizovanej češtine s rôznymi variantmi názvov.[72]

Od začiatku 18. storočia vychádzajú pod názvami Nowý kalendář, Uj kalendariom, Neuer Kalender a koncom druhého desaťročia menia názvy na Nowý domownj a pocestný kalendář, Házi és uti uj kalendáriom, Neuer Haus- und Reise-Kalender.

Medzi zostavovateľmi levočských kalendárov v 17. storočí nachádzame meno Davida Herlicia, Albína Müllera, ale i Dávida Fröhlicha. Od roku 1651 je zostavovateľom levočského kalendára sliezsky astronóm Krištof Neubart, od roku 1683 ho vystriedal jeho syn Ján Neubart.[73] Od roku 1717 zostavuje kalendár Samuel Solanus.

Všetky tri série kalendárov sa zachovali zo začiatku 18. storočia len torzovite. Núka sa tu dvojaké vysvetlenie: buď vychádzali v dôsledku nepokojných časov kuruckých vojen nepravidelne, alebo ak vyšli, z toho istého dôvodu pretrvalo do súčasnosti len minimum ročníkov.[74]

Aj z 18. storočia sa najúplnejšie zachovala maďarská séria kalendárov. Vychádzala podobne ako i slovenská s impressom Breuerovcov po rok 1740. Maďarský kalendár však registrujeme i na roky 1741—1742. Tieto dva ročníky majú síce v impresse uvedenú Levoču, ale bez údaja o tlačiarni. I zostavovateľom ich kalendárnej časti nie je už Solanus, ale Stanislav Dubranowski. Literatúra o osudoch tlačiarne i napodobovaní levočských kalendárov v iných

[72] Čaplovič, I. Maďarský od roku 1626, nemecký od roku 1627, v slovakizovanej češtine od roku 1640. Súčasná kompletnosť sérií nie je rovnaká, najúplnejšia je maďarská, ale možno predpokladať, že vychádzali takmer každoročne a súbežne.

[73] V prvej polovici 18. storočia sa vydávali v Uhorsku kalendáre, ktorých kalendárnu časť zostavoval Ján Neubart aj v Bratislave u Spaisera, u Dadanovcov v Žiline, u Šolca v Bardejove. Pozri Bibliografiu slovenských a inorečových kalendárov.

[74] Levočská tlačiareň sa v roku 1709 presťahovala s rákocziovskými vojskami do Bardejova, v roku 1710 do Košíc a po Szatmárskom mieri sa v roku 1711 opäť vrátila do Levoče. Pozri Monsberger, U.: C. d., s. 31; Repčák, J.: Prehľad dejín kníhtlače na Slovensku. Bratislava 1948, s. 55. Podľa Monsbergera vytlačila počas umiestnenia v Bardejove Neuer und alter Kalender auf das Jahr 1708. Gulyás, P.: A könyv sorsa Magyarországon, II. Budapest 1961, s. 137 usudzuje, že tlačiareň stagnovala už v roku 1706, pretože sa nezachovala ani jediná levočská tlač s týmto vročením. Podľa súčasnej kompletnosti všetkých troch sérií kalendárov nevydala tlačiareň kalendáre v rokoch 1706, 1709 a 1711 (t. j. na roky 1707, 1710 a 1712).

tlačiarňach navodzuje hypotézu, že tu ide o využitie ich popularity a kalendáre so známym názvom a levočským impressom boli vytlačené inde než v Levoči.[75]

Breuerovský kalendár patril svojimi formálnymi i obsahovými vlastnosťami ku kalendárom zápisníkom, praktickým príručkám pre každodennú potrebu. Funkcia orientácie v čase je v kalendári dominujúca. Od ročníka 1701 až po posledný ročník si kalendár zachoval malý 16° formát. Titulný list, kalendárna časť, hlavička pranostiky boli tlačené červeno-čiernou tlačou, kalendárna časť je interfóliovaná.

Kalendárna časť začínala tzv. letopočtami, prehľadom významnejších historických udalostí k danému roku a výkladom kalendárnych znakov. Pri zozname dní jednotlivých mesiacov nachádzame moralizujúce dvojveršia a štvorveršia, tematicky sa viažúce k jednotlivým mesiacom. Po pranostike nasleduje poučno-zábavná časť, ktorú tvorí zoznam jarmokov v Uhorsku, zoznam miest, ktoré v Uhorsku vyhoreli v určitom roku, miest, ktoré v Uhorsku boli postavené v určitých rokoch, Uhorská kronika a cestovný poriadok poštových dostavníkov v Uhorsku a Sedmohradsku. V kalendároch z dvadsiatych a tridsiatych rokov nachádzame i krátke správičky o udalostiach v zahraničí, preberané pravdepodobne zo zahraničnej periodickej tlače.

Michal Podhoránsky (1775 /1776?/ — 1824)
1. Calendarium dioecesanum Scepusiensis (1787, 1796) 12°

Jozef Karol Mayer (1803—1815)
1. Neu- und alter Leutschauer Haus- und Reise-Kalender (1807) 12°
2. Neuer Zipser-Bote Leutschauer Schreib-Kalender (1808) 4°

Po maďarskom breuerovskom kalendári na rok 1742 nepoznáme viac ako štyri desaťročia ani jediný ročník kalendára s levočským impressom. Breuerovská tlačiareň už v roku 1740 stagnovala, až kým v roku 1752 nevyhorela a jej pozostatky majitelia predali do Brašova a Nagykárolya.[76] Tabuľka — výkaz o tlači kalendárov v Uhorsku na rok 1775 síce uvádza aj meno tlačiara v Levoči Ferdinanda Redlica a kníhviazačov Františka a Godefrieda Hollarovcov, ale Redlic kalendáre netlačil.[77]

Až Redlicov nástupca Michal Podhoránsky (možno od roku 1776) o desaťročie neskôr vytlačil cirkevný kalendár — schematizmus spišskej diecézy rímskokatolíckej cirkvi na rok 1787 Calendarium dioecesanum cleri Scepusiensis. Z tejto série sa však zachoval ako ďalší až rok 1796.

Popri Podhoránskom si v Levoči na základe kráľovského privilégia otvára kníhtlačiareň v roku 1803 Jozef Karol Mayer.[78] Z Mayerovej tlačiarne poznáme dva tituly nemeckých kalendárov, resp. ich dva ročníky. Pokúsil sa nimi

[75] Gárdonyi, A.: A Magyarország könyvnyomdászat és könyvkereskedelem a 18. században. Budapest 1915, s. 29 uvádza, že bratislavský vydavateľ Spaiser sa v roku 1740 sťažuje Miestodržiteľskej rade na rábskeho tlačiara Streibiga, ktorý na rok 1741 (folyó esztendöre) vytlačil i maďarský levočský kalendár. Keď sa totiž Spaiser dozvedel, že levočský tlačiar kalendár na rok 1741 nevydá, chcel sa sám postarať o náhradu a pripravil si na tento účel veľké množstvo papiera. Tento údaj zvádza k predpokladu, že spomínané levočské kalendáre na roky 1741—1742 mohli vytlačiť Streibig alebo Spaiser, bez udania mena tlačiara.

[76] Gulyás, P.: C. d., II, s. 138.

[77] MOL HTL Misc. 58 cs. 302 sz.

[78] Repčák, J.: C. d., s. 94. Podľa Riznera tlačil Mayer už v Levoči v roku 1802.

obnoviť tradíciu levočských breuerovských kalendárov, ako o tom hovorí vo svojom Neu- und alter Leutschauer Haus- und Reise-Kalender na rok 1807, s. 128 v správe pre čitateľov: „Nachricht. Man hat sich Mühe gegeben die **neuen** Leutschauer — Kalender nach Möglichkeit zur Gemeinnützigkeit einzurichten; sollte dieser aus verschiedenen Ursachen noch nicht geschehen seyn; so wird man trachten, mit jeden Jahr an der immer mehrern Volkommenheit die möglichste Mühe anzuwenden. Man versichert auch, dass allerlei Kalender in deutscher, ungarischer und slowakischer Sprache schon künftiges Jahr auf Laurenti für das Jahr 1808. sicher zu erhalten seyn werden..." Po tomto prvom kalendári mali nasledovať ďalšie ročníky, ale známy je iba nemecký kalendár vo väčšom kvartovom formáte na rok 1808 s pozmeneným názvom Neuer Zipser-Bote Leutschauer Schreib-Kalender. Či existovali ďalšie ročníky, zatiaľ nevieme. Je však možné, že Mayer vo vydávaní kalendára ani nepokračoval, veď situácia a predpoklady pre odbyt kalendárov v Levoči boli už úplne iné ako na začiatku storočia v časoch slávy levočských Breuerovcov. Mayerovým kalendárom konkurovali kalendáre s dlhšou tradíciou a z veľkých podnikov (Landerer v Bratislave a Košiciach, Ellinger v Košiciach, na strednom Slovensku Štefáni v Banskej Bystrici). V roku 1815 Mayer z Levoče už odchádza a jeho tlačiareň preberá Ján Werthmüller.[79]

Ján Werthmüller (1815—1844)
1. Neuer Leutschauer Schreib-Kalender (1819) 4°
2. Neu eingerichteter Krackauer Schreib-Kalender (1823, 1825) 4°
3. Neuer gemeinnütziger Haus- und Schreib-Kalender (1827—1845) 4°
4. Nowý y starý wlastenský kalendář (1830—1842) 12° 4°
5. Nowý i starý wlastenský kalendář a Slowenský Pozornjk (1842) 4°
6. Nowý i starí hospodárski kalendár (1847—1848) 4°
7. Berg-Kalender (1839—1841) 4°

Ján Werthmüller a syn (1844—1895)
1. Neuer gemeinnütziger Haus- und Schreib-Kalender (1846—1850) 4°

Nový majiteľ Podhoránskeho tlačiarne Ján Werthmüller podnik značne povzniesol a oživil jeho činnosť. Werthmüllerovská tlačiareň tlačila iba slovenské a nemecké kalendáre. Maďarské z tejto tlačiarne nepoznáme, čo zodpovedá skladbe odberateľov jej produktov v spišskom regióne a politickej orientácii majiteľa. Činnosť werthmüllerovskej tlačiarne bola úzko spätá s hnutím Štúrovcov v Levoči, bola popri Škarniclovi v Skalici tlačiarňou Tatrína a samotného Werthmüllera prenasledovala uhorská vláda ako pansláva.[80]

Od prvého ročníka 1830 sa tu tlačí Fejérpatakyho-Belopotockého Nowý y starý wlastenský kalendář až po ročník 1842 (ďalšie ročníky už vychádzajú z tlačiarne Filipa Macholda v Banskej Bystrici). Aj Nowý y starý wlastenský kalendár spojený s prvým ročníkom Slowenského Pozorníka na rok 1842 pochádza ešte z werthmüllerovskej tlačiarne. Tretím titulom slovenského kalen-

[79] Ale Trattner, J.T.: Magyarországi kónyvnyomtató műhelyek 1817-dikbeli állapotjok. Tudományos Gújtemény, 12. zv., 1817, s. 78—86 ešte Mayerovu tlačiareň spomína v roku 1817.

[80] Repčák, J.: C. d., s. 96.

dára je Nowý i starý hospodársky kalendár, ktorý zostavil Ľudovít Medzihradský na podnet Uhorskej hospodárskej spoločnosti na roky 1847—1848.

Predovšetkým pre spišské nemecké obyvateľstvo vydáva Werthmüller dlhé desaťročia nemecké kalendáre s rôznymi variantmi názvu, ale i zmenenou štruktúrou v priebehu ich vychádzania.[81] Kalendár preto v Bibliografii slovenských a inorečových kalendárov figuruje na troch miestach (pozri č. 626, 613, 619). Všetky tri varianty majú spoločný iba koreň názvu „Schreib-Kalender".

Tri ročníky svojho ďalšieho nemeckého kalendára Berg-Kalender vytlačil Werthmüller na náklady kníhviazača Michala Starka v Smolníku na roky 1839—1841.

BARDEJOV

Mestská tlačiareň (faktor Tomáš Šolc) (1669—1706)
Mestská tlačiareň? (1707—1710)
1. Uj kalendariom (1701, 1703, 1707—1708, 1710) 16°
(od ročníka 1708 Uj és ó kalendáriom)
2. Neuer und alter Kalender (1708) 16°

Začiatkom 18. storočia vydáva a tlačí faktor Mestskej tlačiarne v Bardejove Tomáš Šolc maďarský 16° kalendár levočského typu, ktorého kalendárnu časť rovnako ako v breuerovskom zostavuje Ján Neubart. V roku 1708 zmenil názov a vychádzal bez udania názvu tlačiarne. Nemecký Neuer und alter Kalender na rok 1708 poznáme iba z bibliografického prameňa, taktiež bez udania názvu tlačiarne.[82]

Už v apríli 1710 dalo velenie rákocziovských povstaleckých vojsk previezť časť tlačiarne do Košíc a tým sa vydávanie a tlač kalendárov v Bardejove v 18. storočí definitívne končí.[83]

KOMÁRNO

Štefan Töltési (1705—1721)
1. Uj kalendariom (1706—1722) 16°

Tradíciu vydávania a tlače kalendárov v Komárne začína Štefan Töltési. Ako prvý tlačiar v Uhorsku dostáva od Jozefa I. v roku 1705 privilégium, ktoré ho oprávňuje 15 rokov vydávať a tlačiť maďarské kalendáre „na levočský spô-

[81] Petrik, I, s. 77 uvádza, že Werthmüllerov Neuer gemeinnütziger Haus- und Schreib-Kalender vychádzal od roč. 1,1817 do roč. 32, 1848. Berie pritom zrejme do úvahy iba posledný variant názvu, nevšíma si zmien štruktúry a názvov týchto kalendárov. Žiaľ, kalendáre z prvých rokov činnosti tlačiarne sa všetky nezachovali a ročníkovať sa začal uvedený kalendár až od 15. roč. 1831. Trattner, T.: C. d., s. 78—86 v prehľade o tlačiarňach v Uhorsku z roku 1817 v prípade Levoče uvádza, že tu tlačí M. Podhoranský a Jozef Karol Mayer, ktorí kalendáre nevydávajú. O werthmüllerovskej tlačiarni sa mlčí.

[82] Monsberger, U.: C. d., s. 31 uvádza, že keď levočskú breuerovskú tlačiareň v dôsledku kuruckých vojen previezli do Bardejova, vytlačila tam Neuer und alter Kalender auf das Jahr 1708?

[83] Gulyás, P.: C. d., II, s. 107—109.

sob".[84] Pohnútkou i pádnym argumentom Töltésiho žiadosti o udelenie privilégia bola skutočnosť, že pre vnútropolitické nepokoje v Uhorsku (rákocziovské povstanie) sa populárne levočské kalendáre nedostávali do všetkých krajov Uhorska.[85] Hoci privilégium malo zabezpečiť Töltésimu monopol na vydávanie 16° maďarského kalendára, tlačiari ho väčšinou nerešpektovali a v čase jeho platnosti vychádzajú maďarské kalendáre takéhoto typu v samotnej Levoči, Bardejove, Kluži, v Trnave.[86]

Töltési tlačí Uj kalendariom až do svojej smrti[87] a jeho vdova v ňom pokračuje s pôvodným impressom až po rok 1722.[88]

Komárňanské töltésiovské kalendáre boli po formálnej i štrukturálnej stránke vernou kópiou levočského kalendára, zostavovateľom jeho kalendárnej časti je tiež Ján Neubart.

Valentín Weinmüller (1794—1848)
(vdova Weinmüllerová, Františka Weinmüllerová)
1. Komáromi új és ó kalendáriom (1797—1938) 12°
(od ročníka 1811 Magyar és Erdélyországi új és ó kalendáriom)
2. Neu eingerichteter alter und neuer Komorner Kalender
(1812—1831 ?) 12°

Po Štefanovi Töltésim nepoznáme takmer 80 rokov ani jediný ročník kalendára vydaného, resp. vytlačeného v Komárne. Tradíciu obnovuje až Valentín Weinmüller, keď od roku 1797 začína tlačiť Komáromi új és ó kalendáriom, pravda, už s novou štruktúrou a v 12° formáte.[89]

Od roku 1810 vychádza s novým názvom Magyar és Erdélyországi új és ó kalendáriom a až po viac ako 100 rokoch vychádzania roku 1920 sa vracia k pôvodnému názvu Komáromi új és ó kalendáriom.

Najväčšiu popularitu i náklady dosiahol kalendár v tridsiatych rokoch 19. storočia, keď viedla tlačiareň dcéra Valentína Weinmüllera, Františka Weinmüllerová.[90] Najlepšími dôkazmi popularity, ale i výnosnosti komárňanského

[84] Text privilégia nájdeme v kalendári na rok 1710, 1711, 1713 a potom v rokoch 1716—1722 je pripojený k textu pôvodného privilégia i text jeho predĺženia o ďalšie štyri roky a opätovného potvrdenia signovaného Karolom VI. Pozri i Baranyay, J.: A komáromi nyomdászat és komáromi sajtó története. Budapest-Komárom 1914, s. 9.

[85] Gárdonyi, A.: C. d. MKSz, 1941, s. 233. Zároveň tvrdí, že Töltési v čase udelenia privilégia už dva roky vydával kalendáre bez neho, ale toto tvrdenie sa doteraz nepodarilo doložiť alebo podoprieť iným prameňom.

[86] Pozri Bibliografiu slovenských a inorečových kalendárov; RMK, I.

[87] Repčák, J.: C. d., s. 75 uvádza, že Töltési zomrel okolo roku 1718.

[88] Töltésiho tlačiareň kúpil budínsky Landerer okolo roku 1722, čiže ročník 1722 je pravdepodobne posledným ročníkom Uj kalendáriomu. Pozri Pogány, P.: C. d., s. 222—223. Gárdonyi, A.: C. d., MKSz, 1941, s. 233 zasa uvádza, že Töltésiho vdova predala privilégium bratislavskému knihviazačovi Spaiserovi. Pozri aj stať o Spaiserových kalendároch.

[89] Baranyay, J.: C. d., predpokladá, že Weinmüller vydával kalendáre už i pred rokom 1797. Komárňanskú filiálku bratislavského tlačiara Webera kupuje totiž už v roku 1794.

[90] Kováts, L.: C. d., s. 359 publikuje rukopisný výkaz peštianskeho tlačiara Trattnera o tlačiarňach a tlači kalendárov v Uhorsku v roku 1827, kde sa vykazuje ročne 12 000 ex. kalendárov maďarských a 5000 ex. nemeckých z weinmüllerovskej tlačiarne. Ballagi, A.: A magyar nyomdászat történelmi fejlődése 1472—1877. Budapest 1878, s. 159 dokonca uvádza, že okolo roku 1836 vychádzal maďarský kalendár v náklade 84 000 ex. V kalendári na rok 1880 sa na rube obálky čl. „Kiadói nyilatkozat a 175-ik évfolyama vonatkozólag" potvrdzuje popularita kalendára, keď uvádza, že kalendár dosiahol najvyššie náklady a popularitu v tridsiatych rokoch vďaka článkom, príspevkom spisovateľa Gergelya Czuczora a jeho odbyt poklesol až zavedením kolkovania kalendárov.

kalendára sú pokusy o jeho plagizovanie, napodobňovanie v iných tlačiarňach a vydavateľstvách už od polovice 19. storočia.

Kníhviazač a kníhkupec Anton Siegler v Komárne, ktorý neskôr weinmüllerovskú tlačiareň i kúpil, dal vytlačiť na rok 1846 u Landerera a Heckenasta v Pešti kalendár rovnakého názvu i formátu. Rovnako Bibliografia slovenských a inorečových kalendárov registruje Sieglerovu napodobeninu weinmüllerovského kalendára na rok 1847, v ktorom však meno tlačiara neuvádza.[91]

Tlačiar Jozef Wajdits (Vajdič) v Nagykanizsi vydal falzá komárňanského kalendára na roky 1885—1886 s jeho typickou modrou obálkou, v rovnakom formáte, podobnej štruktúry, ba dokonca i s obrázkovým motívom Komárna na obálke s názvom Magyar és Erdélyországi új és ó kalendáriom.[92] Ten istý kalendár na rok 1900 má už na obálke obrázkové motívy mesta Nagykanizsa.[93]

Aj Koloman Rózsa v Budapešti využíva modrú obálku, názov a obrázkové motívy komárňanského kalendára, keď od 1. ročníka 1899 do 26. ročníka 1918 vydáva kalendár v kvartovom formáte s názvom Képes komáromi kalendáriom.[94]

Začiatkom 20. storočia ho napodobňuje budapeštianske Vydavateľstvo ľudovej spisby (Népirodalmi Vállalat), ktoré dalo vytlačiť na roky 1907 a 1910 v komárňanskej tlačiarni Pannonia kalendár s názvom Valódi komáromi kalendáriom,[95] a vydavateľ Jenö Ehrenfeld v Komárne vydáva na rok 1812 Valódi komáromi új és ó kalendáriom.[96]

Vydavateľstvo ľudovej spisby v Budapešti ešte i po prevrate vydalo na rok 1927 Valódi komáromi kalendáriom[97] a približne v tom istom čase vydávalo špecializované vydavateľstvo kalendárov Úsvit (Virradat) v Komárne svoj Virradat-féle valódi komáromi kalendáriom na roky 1927—1937.[98]

Dnes poznáme 142 ročníkov série kalendára, ktorý začala v 18. storočí vydávať weinmüllerovská tlačiareň. Poradie ročníkov sa začalo označovať až pri ročníku 1880. Tlačiar a vydavateľ ho odvodil od prvého komárňanského kalendára, Töltésiho Uj kalendariom na rok 1706, pričom nebral ohľad na dlhú pauzu medzi oboma tlačiarňami a roky 1723 až 1797 započítava do poradia ročníkov. Weinmüllerovský kalendár bol však úplne novým kalendárom s odlišným názvom, novými formálnymi i obsahovými vlastnosťami. Dĺžkou vychádzania sa môže rovnať komárňanskému kalendáru len máloktorá ďalšia séria kalendára z územia Slovenska, ale i Uhorska.[99]

---

[91] Bibliografia slovenských a inorečových kalendárov, č. 566.

[92] OSzK sign. 1518. Avšak už v Magyar és Erdélyországi új és ó kalendáriom na rok 1881 v čl. „Ne hagyd magad rászedetni magyar!" vydavateľ komárňanského kalendára upozorňuje, že v Kanizsi vydali falzifikát komárňanského kalendára. MK 1886—1900, I, s. 597 registruje Vajdičov kalendár i na roky 1887—1893.

[93] EK sign. 200.

[94] Roč. 1, 1899—3, 1901, roč. 13, 1911 pozri MK 1886—1900, I, s. 579; MK 1901—1910, I, s. 694, roč. 20, 1918 OSzK sign. 2378.

[95] Bibliografia slovenských a inorečových kalendárov, č. 761.

[96] Bibliografia slovenských a inorečových kalendárov, č. 762.

[97] OSzK sign. 2378.

[98] Bibliografia slovenských a inorečových kalendárov, č. 769.

[99] Pútnik svätovojtešský 1872—1965, Tranovský evanjelický kalendár 1894—1965, Nowý y starý wlastenský kalendář r. 1, 1830 r. 118, 1947.

Charakteristika komárňanského kalendára 19. storočia

Komárňanský kalendár vychádzal celý čas v 12° formáte, iba v jeho poslednom známom ročníku na rok 1938 dostal kvartový formát. Typická je preň modrá obálka s obrázkovými motívmi mesta Komárna s niekoľkými veršíkmi. Titulný list a spočiatku interfóliovaná kalendárna časť boli tlačené červeno-čiernou tlačou. Kalendár bol v prvých ročníkoch ilustrovaný i drevorezom umiestneným ako frontispice pred titulným listom kalendára a vzťahoval sa na niektorý text po kalendárnej časti. Neskôr nachádzame nepravidelne jednu až štyri ilustrácie v textovej časti. Skutočne ilustrovať sa začal kalendár až v poslednej tretine 19. storočia. Spočiatku sa v kalendárnej časti pri jednotlivých mesiacoch ešte pridávajú moralizujúce dvojveršia až štvorveršia podľa tradície z levočských kalendárov a stretávame sa i s pranostikou. Zábavno-poučnú časť, nie príliš rozsiahlu, tvoril buď monotematický príspevok (napr. z dejín Uhorska, z oblasti domáceho alebo poľného hospodárstva), buď súbory kratších príspevkov — anekdôt, facécií, sentencií v rubrikách s rôznymi variantmi názvov: Mulatságos történetek, Elegy belegy történetek a pod., ale i súbory krátkych hospodárskych rád.

Charakter príspevkov, ich skladba, úroveň sa prirodzene v priebehu rokov menili, pribúdajú predovšetkým hodnotnejšie literárne texty, próza i poézia, i keď sa z kalendára nikdy nestal literárny almanach s umelecky náročnou literatúrou. Pre komárňanský kalendár je príznačné pravidelné uverejňovanie textov ľudových piesní, resp. ponášok na ľudové piesne. Mnohé maďarské zľudovené ponášky na ľudovú pieseň vďačia za svoju popularitu práve tomuto kalendáru.[100] Texty piesní tvorili buď osobitnú rubriku, alebo sa umiestňovali na vnútorné strany obálky.

Zárukou úrovne zábavno-poučnej časti boli v 19. storočí od tridsiatych rokov i zostavovatelia a redaktori kalendára z radov profesorov miestneho benediktínskeho gymnázia, ktorí často do nich i prispievali. Bol to napr. významný básnik a jazykovedec Gergely Czuczor, ktorý v rokoch 1829—1835 pôsobil na tamojšom gymnáziu.[101] V roku 1857 sa stretneme v kalendári s menom Gerebena Vasa ako redaktora.[102] V rokoch 1859—1882 redigoval kalendár profesor gymnázia Antal Nyulassy, ktorý do neho sám prispieval ponáškami na ľudové piesne.

Po roku 1890 rediguje kalendár profesor gymnázia Rudolf Gyulai (Procházka), na prelome 19. a 20. storočia celý rad miestnych publicistov a spisovateľov: Gyula Alapi, Gáspár Alapi, József Baranyay, Gyula Kiss, Károly Tuba a i.[103]

Už v kalendári na rok 1867 nájdeme prvý inzerát — reklamu, v ktorom dr. Bloch z Viedne propaguje svoj liek proti pásomnici.[104] Počet inzerátov sa potom koncom storočia rýchle zvyšuje, napr. v roku 1893 majú už rozsah 32 strán.

Okrem maďarského kalendára tlačila weinmüllerovská tlačiareň i ne-

---

[100] Baranyay, J.: C. d., s. 57.

[101] Baranyay, J.: C. d., s. 28, 51; Pogány, P.: C. d., s. 269. Czuczor redigoval kalendár v rokoch 1830—1833.

[102] V šesťdesiatych rokoch 19. storočia bol najčítanejším autorom v Uhorsku po Jókaim.

[103] Baranyay, J.: C. d., s. 64.

[104] Baranyay, J.: C. d., s. 71 tvrdí, že prvý inzerát sa objavuje v kalendári až v roku 1881.

mecký 12° kalendár Neu eingerichteter alter und neuer Komorner Kalender. Zachoval sa však veľmi torzovite ročníkmi 1812—1831.[105]

V priebehu dvoch storočí nevyšiel v Komárne ani jediný kalendár v slovenčine. Až po vzniku ČSR v špecializovanom vydavateľstve kalendárov a tlačiarni Úsvit (Virradat) vychádza v Komárne i celý rad hlavičkových kalendárov v slovenčine, ale ich obsah má neveľkú hodnotu.

KOŠICE

Akademická tlačiareň (1716—1774)

1. Calendarium Cassoviense (1723, 1725—1774 ?) 4°
2. Nowý domownj y pocestny kalendář (1743—1775) 16°
3. Házi és uti uj kalendariom (1741—1775) 16°
4. Neuer Haus- und Reise-Kalender (1749, 1756, 1759) 16°

Druhá tlačiareň jezuitov začína pracovať v Košiciach až po dlhšej prestávke v roku 1716.[106] Podobne ako trnavská i táto vydáva a tlačí latinský kvartový kalendár Calendarium Cassoviense. Nevieme zatiaľ s istotou určiť, kedy začal vychádzať. Prvý doteraz známy ročník je určený na rok 1723. Pri overovaní začiatku jeho vydávania sa nemožno oprieť ani o zoznam tlačí košickej jezuitskej tlačiarne „Catalogus librorum impressorum in Typographia academica Collegii Cassoviensis S. Jesu ab Anno 1716" zostavený pre miestodržiteľskú radu na základe jej nariadenia z 8. februára 1726.[107] Periodické kalendáre tu chýbajú a napriek tomu, že poznáme Calendarium Cassoviense na rok 1723 a 1725, figuruje v zozname iba neperiodický Calendarium Oeconomicum vytlačený v roku 1721.

Calendarium Cassoviense vychádza v podstate s podobnou štruktúrou a úpravou ako trnavský Calendarium Tyrnaviense. Osobitosťou košického kalendára je takmer pravidelne uverejňovaný zoznam kníh vytlačených v košickej tlačiarni „Catalogus librorum, Qui in Academica Universitatis Cassoviensis Soc. Jesu Typographia usque ad annum... impresso reperiuntur", kým trnavská tlačiareň tieto zoznamy vydávala ako samostatné publikácie.[108] Calendarium Cassoviense vychádza i v období po zrušení rádu jezuitov v Košiciach v roku 1773, keď je tlačiareň pod štátnou správou a vydáva ho i nový majiteľ tlačiarne od roku 1775 Ján Michal Landerer.

---

[105] Iba jediný jeho ročník sa podarilo popísať de visu. Informácie o ostatných sme získali len z druhotných prameňov. Sashegyi, O.: C. d. MKSz, 1942, s. 2 informuje o cenzurovaní nemeckého kalendára v roku 1812 vydaného v Komárne (na rok 1812?). Kalendár pritom nepomenúva. Podobne uvádza Trattner, J. T.: C. d., s. 78—86, že v roku 1817 tlačí Weinmüller v Komárne maďarský a nemecký kalendár a Kováts, L.: C. d., s. 359 podľa Trattnerovej tabuľky o tlači kalendárov v roku 1827 uvádza, že v Komárne sa vytlačilo 5000 ex. nemeckého kalendára. V pracovnej kartotéke Ferenczy Endréné v OSzK sme našli záznamy o ročníkoch 1824, 1828—1831.

[106] Kerlík, P.: Slovenské tlače akademickej tlačiarne v Košiciach. Kniha '75. Martin 1978, s. 136. Prvá tlačiareň jezuitov v Košiciach pracuje v rokoch 1673—1674.

[107] Gárdonyi, A.: A hazai könyvtermelésünk a Pragmatica Sanctio korában. MKSz, 1944, s. 11.

[108] O Calendarium Cassoviense pozri štúdiu P. Kerlíka: C. d., s. 134—170. O zoznamoch tlačí trnavskej akademickej tlačiarne nájdeme údaje i v článku M.Vyvíjalovej: Vydavateľská činnosť trnavskej tlačiarne v rokoch 1777—1783. Kniha '77. Martin 1980, s. 112—127.

Z jezuitskej tlačiarne popri kvartovom kalendári sú však známe podľa privilégia udeleného v roku 1740 i 16° kalendáre levočského typu v troch jazykových mutáciách: slovenskej, maďarskej a nemeckej.[109] Záujem tlačiarne o vydávanie takýchto kalendárov bol určite motivovaný i skutočnosťou, že činnosť levočskej tlačiarne na konci tridsiatych rokov ochabuje a levočské kalendáre po roku 1740 prestali vychádzať. V týchto podmienkach majú potom košické kalendáre zaručený odbyt na takmer štyri desaťročia na východnom, ale i strednom Slovensku.[110]

Podľa dátumu udelenia privilégia by mal byť prvým ročníkom košických 16° kalendárov ročník 1742.[111] Nemožno však vylúčiť, že tlačiareň ich vydávala a tlačila i pred jeho udelením a privilégium je potom iba prejavom snahy, dokladom legalizovania ich vydávania.[112]

Podobne ako v ďalších prípadoch i pri košických mutáciách sa najkompletnejšie zachovala séria maďarského kalendára. I tu však zostáva otvorená možnosť vychádzania všetkých troch sérií súbežne.[113]

Ján Michal Landerer (1775—1795)
František Landerer (1796—1823 ?)[114]
1. Calendarium Cassoviense (1776—1778) 4°
2. Calendarium (1779) 4°
3. Házi és uti uj kalendariom (1776—1803, 1807—1808) 16°, 12°
4. Neuer Haus- und Reise-Kalender (1786, 1800) 16°

Ján Michal Landerer, ktorý prevzal v roku 1775 bývalú tlačiareň košických jezuitov ako filiálku svojho bratislavského podniku, pokračuje vo vydávaní tradičných kalendárov tlačiarne. Calendarium Cassoviense vydáva a tlačí po roku 1779 (v roku 1779 zmena názvu na Calendarium), keď prestáva vychádzať pravdepodobne i v súvislosti s úpravou vydávania kalendárov v Uhorsku z 20. augusta 1777.[115] Pokračuje i v sériách 16° kalendárov nemeckých a maďarských, ale slovenské kalendáre z jeho tlačiarne už nepoznáme.

---

[109] Gulyás, P.: C. d. MKSz, 1944, s. 129 uvádza, že košická jezuitská tlačiareň dostala kráľovské privilégium na vydávanie 16° kalendárov v slovenčine, nemčine a v maďarčine s datovaním 24. 12. 1740.

[110] Po zániku prvej tlačiarne v Banskej Bystrici sa s tlačami druhej Tumlerovej tlačiarne stretávame až koncom 18. storočia (založená roku 1783). Aj v Levoči vzniká druhá tlačiareň M. Podhoránskeho po Breuerovcoch až okolo roku 1776.

[111] Kalendáre totiž museli byť vytlačené do septembra predchádzajúceho roku, než je rok ich určenia, aby sa dostali ešte ku knihviazačom a na jesenné jarmoky, ktoré boli ich hlavnými odbytiskami.

[112] Házi és uti uj kalendariom na rok 1741 z košickej tlačiarne ešte údaj o existencii privilégia neuvádza. Ale v nasledujúcom ročníku 1742 sa vyjadruje údajom na titulnom liste Cum privilegio Sac. Regiaeque Majestatis. P. Kerlík: C. d., s. 142 dokonca uvádza, že knižnica bývalého Rákocziho múzea v Košiciach vlastnila ročník 1739 maďarského košického kalendára. Údaj však nemôžeme považovať za spoľahlivý, pretože ho nedokladá prameňom.

[113] P. Kerlík: C. d, s. 142 napr. podobne posúva i začiatok vychádzania slovenskej mutácie kalendára k roku 1742, nemeckej k roku 1749, opäť však nedokladá tvrdenie prameňom. Skutočnosť, že sa maďarské kalendáre z tohoto obdobia zachovali najkompletnejšie možno vysvetliť tým, že sa s ich zberom a uvedomelým uchovávaním začalo najskôr a najorganizovanejšie. Na druhom mieste v miere kompletnosti sú slovenské kalendáre, na poslednom nemecké.

[114] Repčák, J.: C. d., s. 82. No Pogány, P.: C. d., s. 295 uvádza, že landererovská tlačiareň v roku 1817 splynula s ellingerovskou.

[115] Gárdonyi, A.: C. d. MKSz, 1941, s. 240.

Košické 16° kalendáre nadväzujú na tradíciu levočských kalendárov na východnom Slovensku. Zdroj inšpirácie dokazuje i formulka uvádzaná na ich titulnom liste: „na spôsob levočského . . .", „. . . eingerichtet nach dem Leutschauer Calender . . .", „A Lötsei Kalendáriomnak formájára . . .". Formálnou úpravou, štruktúrou sa košický kalendár v prvých desaťročiach vychádzania takmer navlas zhoduje s levočským. Tie isté typy textov sa obmieňajú, niektoré pribúdajú, iné sa vynechávajú. Napr. od ročníka 1782 maďarského kalendára chýba Uhorská kronika, nahrádza ju rubrika facécií alebo anekdôt, inokedy jediný obšírnejší článok z oblasti domáceho hospodárstva, dejín atď. Podobne i tabuľky sa vyskytujú v rôznej kombinácii, alebo iba jeden ich typ. Cestovný poriadok niektorých trás poštových dostavníkov v Košiciach je súčasťou takmer každého ročníka. Formát maďarského kalendára (vychádza najdlhšie) sa v osemdesiatych rokoch zmenil na 12°.[116]

Zaujímavosťou maďarského kalendára hodnou povšimnutia je prvý inzerát, ktorý sa objavil v jeho ročníku 1802. Propagoval v rubrike Orvosi tudosítások (Lekárske zvesti) kyselku z Novej Ľubovne (Ujlublói Savanyú víz), ktorú rozosielal pán Kroczkiewicz a s ňou i niekoľko iných liekov.

Ján Jozef Ellinger (1787—1807 ?)
1. Calendarium dioecesanum cleri Cassoviensis (1805—1809) 12°
2. Neuer Kaschauer Kalender (1789—?) 12°
3. Kassai új kalendáriom (1791, 1796—1797, 1799, 1807—1809) 12°
   od ročníka 1808 zmena názvu: Kassai ó és új kalendáriom

Štefan Ellinger (1808—1846)
1. Nemzeti új és ó kalendáriom (1812—1851) 12°
2. Neueingerichteter Kaschauer Schreib-Kalender (1815, 1818—1822, 1824—1826, 1828—1831) 4°
3. Der Ungarische Wanderer (1832—1848) 4°
4. Leg-is legújjabb a' két ns. magyar haza közhasznára alkalmaztatott honnyi kalendáriom (1817—1833) 4°
5. A' magyar hazai barát (1838) 4°

Ján Jozef Ellinger, ktorý bol začas pravdepodobne faktorom košickej landererovskej tlačiarne, zakladá v Košiciach v roku 1787 ďalšiu tlačiareň, konkurujúcu landererovskej.[117]

Ťažisko činnosti jeho tlačiarne je vo vydávaní a tlačení tzv. jarmočnej literatúry, kníh pre ľud, ktoré prinášali rýchly a zaručený zisk. Zároveň však určitý čas stála i v službách maďarského národného pohybu a podporila oživenie maďarského literárneho života v Košiciach koncom 18. storočia.[118] Ellinger vydáva predovšetkým maďarskú a nemeckú literatúru, iba sporadicky diela v latinčine a v slovenčine.[119]

---

[116] Rok 1784. Podľa tabuľky z roku 1775 vytlačil Landerer v Košiciach 600 ex. kvartových kalendárov a 1100 ex. v 16° formáte.

[117] Kemény, L.: A kassai könyvsajtó történetéhez. MKSz, 1909, s. 382—383.

[118] Steinhofer, K.: A hazai könyvkereskedelem története 1712-től a jelenkorig. Budapest 1907, s. 14—19. Poradie ročníkov Nemzeti ó és új kalendáriom sa odvodzuje od jeho predchodcu Kassai új kalendáriom.

[119] Petrik, VII.

Prirodzené je, že v zložení Ellingerových lacných vydaní nemôžu chýbať ani kalendáre. Začal hneď dvoma sériami, mutáciami nemeckého a maďarského kalendára v 12° formáte Kassai új kalendariom a Neuer Kaschauer Kalender. Hoci sa zachovali len veľmi torzovite (z nemeckého iba jediný ročník), i tu možno vysloviť predpoklad, že vychádzali hneď od prvého roka existencie tlačiarne,[120] t. j. od roku 1788.

Meno Štefana, syna Jána Ellingera, sa po prvýkrát objavuje v košických kalendároch na rok 1809.[121] Štefan nadväzuje na otcov Kasssai új kalendáriom kalendárom s novým názvom Nemzeti ó és új kalendáriom od ročníka 1810. Jeho názov sa ešte niekoľkokrát zmení, až nakoniec vychádzal pod názvom Magyar és Erdély országi házi és úti uj és ó kalendáriom.[122] Posledné ročníky tohoto kalendára vydával syn Štefana Ellingera Ján až po ročník 1851, ale s otcovým impressom — Štefan Ellinger.[123]

Štefan Ellinger vydával i naďalej nemecký kalendár Neuer Kaschauer Kalender, ale vo väčšom formáte, ako bol otcov. Vychádzal pravdepodobne od ročníka 1815 po ročník 1831 s niekoľkonásobnými zmenami názvu okrem jeho kmeňa „Schreib-Kalender".[124] Od ročníka 1832 pokračuje tento kalendár s názvom Der Ungarische Wanderer.

Karol Werfer I. (1822—1846)

1. Magyar Házi-barát (1834—1846) 4°
2. Der vaterländischer Pilger (1832—1847) 4°
3. Új oktató és mulattató Fillér-kalendáriom (1837—1847) 4°
4. Neuer belehrender und unterhaltender Pfenig-Kalender (1838—1847) 4°
5. Neuer gemeinnütziger und erheiternder vaterländischer Haus-Kalender (1826—1847) 4°
6. Legújabb közhasznú és mulattató hazai kalendáriom (1840—1841) 4°
7. Legújabb közhasznú és mulattató kis hazai kalendáriom (1840—1841) 4°

Karol Werfer I. sa stal majiteľom bývalej akademickej a potom landererovskej tlačiarne 29. novembra 1822. Podarilo sa mu činnosť tlačiarne zinten-

[120] Petrik, II, s. 314 a na jeho základe i Steinhofer, K.: C. d., s. 18 uvádzajú, že Ellinger vydával Magyar és Erdélyorszagi házi és úti uj és ó kalendáriom od ročníka 1787 až po ročník 1847. Petrik však pravdepodobne prvé ročníky kalendára Jána Jozefa Ellingera nepoznal z autopsie. Ich vychádzanie mohol predpokladať na základe neskoršieho označovania poradia ročníkov v Nemzeti új és ó kalendáriom Štefana Ellingera od roč. 30, 1817. Aj v úvodnej poznámke k zoznamu jarmokov v Leg-is legújjabb a' két ns. magyar haza közhasznára alkalmaztatott honnyi kalendáriom Štefana Ellingera na rok 1818 sa hovorí: „A Kassai házi és úti Magyar Kalendáriomnak (rozumej Kassai új kalendáriom, č. 509 b) már 31. Esztendőktől fogva, kívált Felső Magyar Ország' részeiben esmeretes betsessége, annak Ki-adóját meg-határozta, hogy ezentúl valamint a' jobb izlésű Közönségnek ...-is nagyobb 's ál. almatossabb formába... Honyi Kalendáriom nevezet alatt bocsássa közre." Podľa toho prvý ročník Kassai új kalendariom vyšiel na rok 1788.

[121] Pozri impressum Calendarium dioecesis cleri Cassoviensis na rok 1809, Kassai új és ó kalendáriom na rok 1809. Ale Repčák, J.: C. d., s. 82 a Steinhofer, K.: C. d., s. 20—21 uvádzajú, že viedol podnik v rokoch 1810—1846.

[122] V ročníku 1813 tohto kalendára sa zachovala i pôvodná obálka s obálkovým názvom kalendára: Kassai házi és úti kalendáriom.

[123] Repčák, J.: C. d., s. 83.

[124] Petrik, III, s. 825 eviduje aj túto sériu kalendára pod poslednou verziou názvu Der Ungarische Wanderer a pri určovaní jeho prvého ročníka vychádzal z označenia poradia ročníkov prvýkrát v roč. 18, 1832.

zívniť a vďaka kvalite tlače a výberu hodnotných titulov mohol čoskoro predávať i na zahraničných trhoch.[125] V roku 1833 rozšíril podnik o litografický ústav a v jeho podniku vyšiel neskôr v roku 1848 prvý ilustrovaný časopis v Uhorsku „Ábrázolt Folyóirat".[126] Od roku 1830 posielal zadarmo po jednom výtlačku z každej publikácie košickej kráľovskej právnickej akadémii, čo ho oprávňovalo používať titul „akademický tlačiar" (akadémiai könyvnyomtató). Karol Werfer vydával dlhé série kalendárov v nemčine a v maďarčine.

Najhodnotnejšie, ale i najobjemnejšie sú Der vaterländische Pilger a Magyar Házi-barát, ktoré vychádzali takmer súbežne, v rovnakej typografickej úprave, s podobnou štruktúrou a čiastočne rovnakými príspevkami.[127]

Maďarský Magyar Házi-barát redigoval nadporučík vo výslužbe Jozef Staut[128] od prvého ročníka 1834 po ročník 1849. V prvom ročníku v úvodnom slove s. 3 „Elöszö" hovorí vydavateľ o význame kalendára: „Kalendár je najnepostrádateľnejšia kniha pre každú rodinu občianskej pospolitosti. Jedine on býva radcom toľkým ľuďom pre dom i gazdovstvo, vzdeláva, je často jediným čítaním rodiny po celý rok. Kalendár má svoje miesto v dome hneď po biblii, modlitebnej knižke, alebo legendách o svätých a jeho vážnosť je naozaj veľká..."

Už podnázvy oboch spomínaných kalendárov naznačujú ich široké čitateľské zameranie: pre meštianske, úradnícke, živnostenské vrstvy. Podnázvy vypočítavajú i tematické oblasti, z ktorých čerpajú príspevky v kalendároch. Sú to články z dejín Uhorska, zo svetových dejín, vlastivedy, zemepisu, národopisu, prírodných vied, biografické materiály o významných osobnostiach, súbory praktických rád pre vedenie domácnosti a hospodárstva, z oblasti poľnohospodárstva a iné. Tematická pestrosť a charakter príspevkov naznačuje, že zostavovateľ ich preberal z domácich i zahraničných prameňov. Dôkazom tohoto postupu pri zostavovaní kalendára sú často úvodné poznámky zostavovateľa k niektorým článkom. Napr. k článku „Utmutató Magyarországon át" v roč. 8, 1841, s. 51: „Redaktor, zostavovateľ kalendára A' Magyar Házi-barát sa doteraz zo všetkých síl usiloval previesť čitateľa celou šírkou najrozličnejších poznatkov z rôznych odborov vedy, aby sa im zavďačil užitočnými, peknými a zaujímavými výťahmi z mnohých pekných a drahých kníh a aby tak zušľachtil a povzniesol ducha všetkých svojich čitateľov."

Predovšetkým francúzsky pôvod príspevkov (preberanie z periodickej tlače, encyklopédií a príručiek) dokazujú niekedy poznámky redaktora k článkom, situovanie deja, resp. predmetu článku, osobné mená, miestne názvy atď. Často sa stretávame napr. s osobnosťou Napoleona v biografických materiáloch, anekdotách, rozprávaniach. Podobne možno predpokladať pri časti

---

[125] Firtinger, K.: Ötven esztendő a Magyarországi könyvnyomtatás közelmultjából. Budapest 1900.

[126] Firtinger, K.: C. d., s. 19.

[127] Stupeň totožnosti textov oboch kalendárov by bolo treba overovať porovnávaním paralelných ročníkov maďarského a nemeckého kalendára. V priebehu spracovávania bibliografie to nebolo možné urobiť, pretože ročníky sa spracovávali postupne podľa ich výskytu v jednotlivých knižniciach, po ktorých sú roztrúsené.

[128] J. Štauta mal K. Werfer I. vyhliadnutého i za redaktora časopisu Ábrázolt Folyóirat. Pretože Staut bol povolaním vojak, musela ho schváliť i vojenská správa a Werfer o to požiadal miestodržiteľskú radu v marci 1847. Jeho plán však stroskotal, pretože sa potom v časopise označuje za redaktora sám. Pozri Dezsényi, B.: Az első magyar magyar képes hetilap. MKSz, 1940, s. 17—35.

materiálu v kalendároch ich anglický a nemecký pôvod. Stabilnou súčasťou kalendárov je kameňotlačová obrazová príloha umiestnená ako frontispice pred titulný list, tematicky sa viažúca k niektorému príspevku kalendára. Obrazové prílohy tiež nie sú pravdepodobne pôvodné, ale sa preberali spolu s článkami.[129]

Kalendárna časť oboch kalendárov je interfóliovaná. Pri zoznamoch dní jednotlivých mesiacov nachádzame zoznam jarmokov konajúcich sa v príslušnom mesiaci.

Textová časť je rozdelená do tematických rubrík, ktoré však nemajú stabilné pomenovania, či už ide o články z oblasti prírodných vied, dejín, národopisu alebo o príspevky určené pre zábavu, rozptýlenie čitateľa. O literárnych textoch v pravom zmysle slova tu nemožno hovoriť. V rubrike určenej pre zábavu, rozptýlenie čitateľa nájdeme množstvo anekdôt, opisov najrozličnejších kuriozít, senzačné, hrôzostrašné alebo mravoučné historky a rozprávania bez väčších umeleckých a estetických nárokov.

Okrem materiálov ľudovýchovných, vzdelávajúcich a zábavných obsahujú oba kalendáre i súbory praktických informačných materiálov každodennej potreby, ako sú cestovné poriadky poštových dostavníkov, neskôr parolodnej osobnej dopravy po Dunaji, najrozličnejšie tabuľky (kurzové, úrokové, príjmov a výdavkov v hospodárstve atď.), súbory praktických rád gazdinám a pod. K spomínaným dvom kalendárom sa každoročne pripája obšírny schematizmus — adresár predstaviteľov významných orgánov štátnej, verejnej a cirkevnej správy, najrozličnejších inštitúcií a korporácií v Uhorsku, Chorvátsku, Slovinsku a v Sedmohradsku, ktorý dosahuje i viac ako 200 strán.

Ďalšie dve súbežné série maďarských a nemeckých kalendárov, ktoré vydával Werfer, mali menší rozsah a ako naznačuje aj ich názov, boli určené nenáročnejším čitateľom: Uj oktató és mulattató Fillér-kalendáriom a Neuer belehrender und unterhaltender Pfennig-Kalender.[130]

Ešte nenáročnejší obsah mal ďalší nemecký kalendár z Werferovej tlačiarne Neuer gemeinnütziger und unterhaltender vaterländischer Haus-Kalender, v ktorého vydávaní pokračoval i nástupca Karola Werfera I. Karol Werfer II. Tento kalendár sa objavuje na roky 1830—1833 s menom kníhkupca v Bratislave C. F. Wiganda v impresse, pre ktorého, ako to bolo v tých časoch zvykom, ho vytlačil Werfer pravdepodobne do komisie. Ročník 20. na rok 1845 toho istého kalendára vytlačil Werfer do komisie zasa pre košického Ernsta Sandvossa.[131]

Na roky 1840—1841 vytlačil a vydal Werfer maďarský kalendár Legújabb közhasznú és mulattató hazai kalendáriom a jeho malé vydanie (menšie rozsahom).

---

[129] V článku „Kalendáriumok" v časopise Figyelmezö, r. 2, 1838, č. 3, s. 47—50 nájdeme hodnotenie niektorých titulov maďarských kalendárov na rok 1838, medzi nimi i Werferovho Magyar Házi-barát. Hodnotenie sa však obmedzuje na vypočítavanie pozoruhodnejších príspevkov kalendára a jednu—dve poznámky k pravopisu, resp. ku koncipovaniu článkov.

[130] Článok „Kalendáriomok" v časopise Figyelmezö, r. 2, 1838, č. 3, s. 47—50 referuje okrem iných maďarských kalendárov na rok 1838 i o tomto kalendári. Poznamenáva, že už z názvu je zrejmé, že ide o kalendár pre chudobnejšie vrstvy. Obsah tvoria materiály prevzaté z lacných zahraničných encyklopédií a pod. a poslúžia ako prvá, základná informácia predovšetkým mladším čitateľom.

[131] Pozri Bibliografiu slovenských a inorečových kalendárov, č. 621, 621 a.

Karol Werfer II. (1847—1858)
1. Magyar Házi-barát (1849, 1854) 4°
2. Der vaterländische Pilger (1848—1849) 4°
3. Új oktató és mulattató Fillér-kalendáriom (1848—1849, 1851—1852, 1854—1855) 4°
4. Neuer belehrender und unterhaltender Pfennig-Kalender (1848, 1854—1855) 4°
5. Neuer gemeinnütziger und erheiternder vaterländischer Haus-Kalender (1848—1854, 1856) 4°
6. Legújabb közhasznú és mulattató kis hazai naptár (1848) 12°
7. Legújabb zseb-naptár (1848) 16°

Nástupca Karola Werfera I., Jozef Karol Werfer II. iba dokončuje série kalendárov, ktoré vydával jeho otec. Prevzal tlačiareň rok pred buržoáznou revolúciou 1848 a revolučné i porevolučné udalosti, ktoré spôsobili stagnáciu kultúrneho diania v Uhorsku sa odrazili i na činnosti tlačiarne. Z obdobia, keď viedol tlačiareň, poznáme okrem ukončievaných sérií kalendárov iba dva ročníky nových kalendárov: Legújabb zseb-naptár a Legújabb közhasznú és mulattató kis hazai naptár na rok 1848, v ktorých však po revolúcii nepokračoval.

Ani syn Jozefa Karola Werfera II., Karol Werfer III., ktorý prevzal tlačiareň v roku 1859, ani jeho nástupcovia v ďalšom období existencie tlačiarne už nevenujú vydávaniu kalendárov pozornosť, porovnateľnú s aktivitou jej zakladateľa. Tlačiareň v druhej polovici 19. storočia už stratila ten celouhorský význam a dosah, aký mala koncom 18. a v prvej polovici 19. storočia vo vydávaní predovšetkým maďarských literárnych časopisov, ale i maďarských a nemeckých kalendárov. Až koncom storočia v osemdesiatych rokoch vydáva Karol Werfer opäť viacero sérií nemeckých a maďarských kalendárov regionálneho významu súbežne.

BRATISLAVA

František Dominik Spaiser (1728 ?—1769)
1. Crackauer Schreib-Calender (1731—1733, 1735—1736, 1739, 1741—1746, 1748, 1751—1768) 4°
2. Crackauer Haus- und Reise-Calender (1750, 1758, 1763, 1768) 16°
3. Krakói, házi és irni-való kalendariom (1729—1735 ?) 4°
4. Magyar-országi státusok titulusival boevittetett uj kalendariom (1736 ? — —1767) 4°
5. Magyar-országi státusok titulusival boevittetett uj kalendariom (1737,1740) 16°
6. Magyar kalendáriom (1752) 16°
7. Neuer Haus- und Schreib-Calender (1730, 1737, 1741) 16°
8. Uj házi és iráshoz alkalmaztatott kalendariom (1730, 1740—1741, 1743— —1769) 16°
   od ročníka 1743 zmena názvu: Házi és uti uj kalendariom

Dominik Spaiser (1770—1784, potom v Budíne)
1. Crackauer Schreib-Calender (1770—1776) 4°

2. Magyar-országi státusok titulusival boevittetett uj kalendariom (1768—1772, 1775, 1777) 4°
3. Crackauer Haus- und Reise-Calender (1770) 16°
4. Starý a nový kalendář (1778—1788 ?) 4°
(od ročníka 1785 tlač v Budíne)
5. Vetus et novum calendarium (1778—1788) 4°
(od ročníka 1785 tlač i vyd. v Budíne)
6. Régi és új kalendáriom (1778—1788 ?) 4°
(od ročníka 1785 tlač i vyd. v Budíne)
7. Alt und neuer Schreib-Kalender (1778—1788 ?) 4°
(od ročníka 1785 tlač i vyd. v Budíne)

Spaiserov vydavateľský a knihviazačský podnik v Bratislave je osobitným a výnimočným zjavom v týchto odboroch podnikateľskej činnosti v 18. storočí na Slovensku. Obmedzuje sa totiž takmer výlučne na vydávanie kalendárov a schematizmov.[132] Za celý čas existencie spaiserovského podniku v Bratislave v rokoch 1728—1784 vydal Spaiser podľa Petrikovej bibliografie len 26 titulov publikácií iného charakteru (vrátane ich druhých vydaní) a i pri nich ide o publikácie, ktoré zaručovali ich vydavateľovi istý zisk. Napr. Kurz verfasste Ungarische Chronick z roku 1729, E. Alvarez: Syllabus vocalulorum z roku 1737, Flores Senecae z roku 1747, Thomas von Kempen: Vier Bücher von Nachfolgung Christi... atď.[133]

Existujúce pramene o začiatkoch Spaisera v Bratislave sa v údajoch celkom nezhodujú a sú nepresné.[134] Ak ich skonfrontujeme s materiálom Bibliografie slovenských a inorečových kalendárov, možno povedať, že Spaiser vydáva kalendáre v Bratislave od roku 1728 a jeho prvými kalendármi sú kalendáre na rok 1729. Prvé privilégium na vydávanie maďarského a nemeckého kalendára dostal od Karola III. 28. 4. 1728 a oprávňovalo ho vydávať ich po dobu desať rokov. Toto privilégium si potom niekoľkokrát predlžoval:
1. predĺženie 23. septembra 1738 o 10 rokov;
2. predĺženie 10. februára 1748 o 10 rokov;
3. predĺženie 12. júna 1759 o 10 rokov.
V roku 1769 dostal Františkov syn Kristián Spaiser privilégium už iba na šesť rokov, t. j. do roku 1775.[135]

Spaiser vydával maďarské a nemecké kalendáre levočského typu v 16°

---

[132] Paralelu takejto špecializácie na vydávanie kalendárov nájdeme v Komárne u tlačiara Štefana Töltésiho a je dosť pravdepodobné, že Töltési bol pre Spaisera inšpiráciou.

[133] Petrik, G.: Magyarország bibliographiája 1712—1860. Zv. VI, s. 387—392.

[134] V článku Sashegyi, O.: A helytartótanacás bekapcsolódása a cenzúraügyek intézésébe. MKSz, 1947, s. 40—54 sa tvrdí, že Spaiser sa oženil s Töltésiho vdovou a žiadal od miestodržiteľskej rady povolenie na vydávanie takého kalendára, aký vydával Š. Töltési (t. j. levočského typu) v maďarčine a v nemčine. Gárdonyi, A.: C. d., MKSz, 1941, s. 233 zasa tvrdí, že Spaiser odkúpil privilégium Töltésiho vdovy a v roku 1728 dostal ďalšie od Karola III. Pitroff, P.: C. d., s. 11 uvádza, že Spaiser v roku 1728 dostal privilégium, ktoré ho oprávňovalo tlačiť také kalendáre ako Töltési v maďarčine a v latinčine. Podľa Baranyayho, J.: C. d., s. 8—9 platilo Töltésiho privilégium len do roku 1724. Koronkayová, E.: Győri régi könyvkötészete. MKSz, 1955, s. 88—105 informuje, že Spaiser v rokoch 1722—1725 ešte pracuje ako knihviazač v Rábe.

[135] Gárdonyi, A.: C. d. MKSz, 1941, s. 233—234. Gárdonyi však neuvádza údaje o formátoch, typoch kalendárov, ktoré Spaiser tlačil.

formáte a zároveň i nemecké a maďarské kvartové tzv. krakovské kalendáre. Latinské a slovenské medzi jeho kalendármi nenájdeme. Kvartové kalendáre s názvami Crackauer Schreib-Calender a Krakói házi és irni-való kalendáriom začali vychádzať pravdepodobne od ročníka 1729, i keď sa maďarský zachoval len od ročníka 1730 a nemecký od ročníka 1731.[136]

V časoch pôsobnosti Spaiserovho podniku v Bratislave bolo mesto sídlom ústredných orgánov štátnej a verejnej správy Uhorska, prechádzalo ním a zdržiavalo sa v ňom množstvo obchodníkov, remeselníkov, šľachticov z celej krajiny. Bratislava bola politickým i kultúrno-spoločenským centrom krajiny, čím vznikali dobré predpoklady i pre odbyt kalendárov a predovšetkým kalendárov so schematizmami. Spaiser sa rýchle chopil tejto príležitosti a už od ročníka 1736 pripája ku svojim kvartovým kalendárom latinský schematizmus najvyšších predstaviteľov štátnej, verejnej a cirkevnej správy v Uhorsku.[137] Rozšírenie kalendára o schematizmus je vyjadrené i v zmenenom názve maďarského kalendára Magyar-országi státusok titulusival boevittetett uj kalendariom. Kvartové kalendáre v maďarčine a v nemčine vydáva Spaiserov podnik nepretržite, pravdepodobne až do roku 1777.

Súbežne s kvartovými vydáva Spaiser i 16° kalendáre levočského typu tiež v maďarčine a v nemčine. Zachovali sa síce torzovitejšie ako kvartové a v priebehu vychádzania zmenili svoje názvy: Uj házi és iráshoz alkalmaztatott kalendariom na Házi és uti uj kalendáriom od ročníka 1743 a Neuer Haus- und Schreib-Calender na Crackauer Haus- und Reise-Calender.[138] I pri týchto kalendároch predpokladáme, že vychádzali od roku 1729.

Okrem týchto štyroch viac-menej súvislých sérií kalendárov sa zachovali dva ročníky malého vydania Magyar-országi státusok titulusival boevittetett uj kalendariom na roky 1737 a 1740 a jediný ročník 16° Magyar kalendariom na rok 1752.

Uhorská miestodržiteľská rada vydáva 20. augusta 1777 úpravu o vydávaní kalendárov v Uhorsku a podľa nej dostal nástupca Františka Dominika Spaisera, Kristián Spaiser privilégium na vydávanie kalendárov so schematizmom v slovenskom, maďarskom a v latinskom jazyku na obdobie 10 rokov. Články vedeckého charakteru pre tieto kalendáre bol povinný objednávať u profesorov trnavskej univerzity za dohodnutý honorár a hotové texty predlo-

---

[136] Podľa názvu Uhorskej kroniky v maďarskom kvartovom kalendári na rok 1730 možno predpokladať, že existoval minimálne predošlý ročník 1729: „Continuatioja Az el-múlt esztendoeben kezdetet Magyar Kronikájának..." (Pokračovanie Uhorskej kroniky začatej v uplynulom roku...).

[137] Hoci sa práve ročníky 1735 a 1736 nepodarilo popísať z autopsie, predpokladáme, že schematizmus sa pripojil ku kalendáru v ročníku 1736. Rábsky tlačiar Streibig sa totiž v roku 1737 sťažuje miestodržiteľskej rade, že bratislavský Spaiser porušuje jeho privilégium a už dva roky vydáva kalendár so schematizmom. Spaiser na svoju obranu argumentuje tým, že Streibig sám už niekoľko rokov kalendár so schematizmom nevydal, a preto on len supluje jeho povinnosť. Pozri Pitroff, P.: C. d., s. 9 i Schwartner, M.: C. d., s. 18.

[138] Petrik, V, s. 190 registruje Spaiserov Házi és iró uj kalendáriom na rok 1728, ktorý by mohol byť predchodcom 16° Uj házi és iráshoz alkalmaztatott kalendáriom. Zo stručného popisu sa však bohužiaľ nedozvieme o formáte kalendára a okrem toho ide zrejme o tlačovú chybu pri údajoch o roku určenia a tlače kalendára. Rok vydania, tlače — 1729. A zasa v 4. zv. Petrika, v registroch, s. 387 je uvedený rok 1729 ako rok určenia i vydania kalendára! Všimnime si ešte, že Spaiser, len čo vyšiel posledný ročník maďarského levočského kalendára na rok 1742, pohotovo mení názov svojho, resp. preberá názov levočského a Spaiserov maďarský kalendár vychádza od roku 1743 s názvom Házi és úti uj kalendáriom.

žiť na posúdenie a schválenie miestodržiteľskej a univerzitnej rade. Kalendáre musela tlačiť univerzitná tlačiareň.[139]

V zhode s týmto privilégiom vydáva Spaiser Starý a nowý kalendář, Vetus et novum calendarium a Régi és új kalendáriom od ročníka 1778 po ročník 1788. Takto kompletne sa však samozrejme do súčasnosti nezachovali. Napr. zo slovenskej série sa nepodarilo popísať ani jediný ročník z autopsie. Jej vychádzanie však dokladajú výkazy tlačí trnavskej časti univerzitnej tlačiarne ktoré za roky 1773—1783 zostavil jej faktor M. Lejsek a jediný ročník 1782 Starého a nowého kalendářa eviduje katalóg bývalej knižnice evanjelického lýcea v Bratislave.[140] Z výkazov a impressa zachovaných ročníkov troch uvedených sérií vysvitá, že trnavská filiálka tlačila len slovenský a latinský kalendár, a to po ročníky 1784. Maďarská verzia sa tlačí od prvého ročníka v budínskej univerzitnej tlačiarni. Keď potom Kristián Spaiser v roku 1784 presídlil i s podnikom do Budína, dáva svoj latinský Vetus et novum calendarium i maďarský Régi és uj kalendáriom tlačiť v tamojšej tlačiarni. Predbežne zatiaľ nevieme, či Spaiser pokračoval v Budíne i vo vydávaní slovenského Starého a nowého kalendářa.

Súbežne s týmito kalendármi vydáva Kristián Spaiser i nemecký kvartový Alt- und neuer Schreib-Kalender, ktorým nadviazal na svoj predchádzajúci Crackauer Schreib-Calender (pred rokom 1777). I k nemeckému kalendáru pripája latinský schematizmus. Do roku 1784 ho pravdepodobne tlačil u bratislavského Landerera, nasledujúci ročník 1785 má už v impresse uvedený Budín. Ďalšie ročníky tohoto kalendára zatiaľ nepoznáme.

Podľa impressa Spaiserových vydaní sa teda niekedy v roku 1784 presťahoval do Budína i s podnikom. Jeho presídlenie ovplyvnila pravdepodobne i skutočnosť, že v roku 1783 sa sem presťahovalo viacero ústredných orgánov štátnej správy — Miestodržiteľská rada, Uhorská kancelária atď. a Spaiser preto počítal s lepšou prosperitou svojho podniku v Budíne.

Tlač Spaiserových kalendárov

Pretože Spaiser nemal vlastnú tlačiareň, tlačili jeho kalendáre miestni tlačiari. Najprv Ján Pavol Royer, jeho dedičia, neskôr Ján Michal Landerer a v niektorých prípadoch i mimobratislavskí tlačiari.[141] Mená tlačiarov svojich kalendárov Spaiser neuvádza, iba sporadicky sa objaví meno Royerovcov, Landerera a jediný raz šopronského tlačiara Süssa. Po roku 1777 podľa svojho nového privilégia tlačí tri série svojich už spomínaných kalendárov v trnavskej a budínskej univerzitnej tlačiarni a nemecký kvartový kalendár pravdepodobne u Landerera v Bratislave.

Náklad a ceny spaiserovských kalendárov

Z tabuľky o tlači a väzbe kalendárov v Uhorsku v roku 1775 vieme, že Spaiser dal na tento rok vytlačiť 11 000 ex. kalendárov v kvartovom formáte

---

[139] Gárdonyi, A.: C. d. MKSz, 1941, s. 240.

[140] Vyvíjalová, M.: C. d. Kniha '77. Martin 1980, s. 127; A Pozsonyi ágost. hitv. evang. lyceum nagykönyvtárának könyvjegyzéke. Harmadik és negyedik terem. Pozsony 1873, s. 642.

[141] Gárdonyi, A.: C. d. MKSz, 1943, s. 29—30 popisuje spor bratislavského tlačiara Packu s J. M. Landererom. Packo v prípise mestskej bratislavskej rade z 26. 8. 1770 poukazuje na predražovanie tlače u Landerera a uvádza, že Spaiser preto musí svoj kalendár tlačiť v Šoprone a v Trnave. Napriek tomu sa však iba v Magyar-országi státusok titulusival boevittetett uj kalendariom na rok 1753 uvádza, že ho vytlačil šopronský tlačiar Siesz (Süss?).

(10 000 a 1000 ex. maďarských a nemeckých ?), ktoré predával za 5 a 6 grajciarov, 3000 ex. v 16° formáte za 4 grajciare a 1000 ex. schematizmov za 18 grajciarov.

Celkový ročný príjem Spaisera z kalendárov (z ich vydávania, väzby, predaja) predstavoval podľa tabuľky 1086 zlatých florénov a 40 grajciarov.[142]

Charakteristiky a zvláštnosti spaiserovských kalendárov

Kvartové i 16° kalendáre majú interfóliovanú kalendárnu časť, ktorá je spolu s titulným listom tlačená červeno-čiernou tlačou. Titulný list kvartových kalendárov je zdobený drevorezom s motívom hvezdára, typickým pre tzv. krakovské kalendáre. Spojivom medzi kalendárnou a zábavno-poučnou časťou je pranostika.

Jadrom zábavno-poučnej časti všetkých spaiserovských kalendárov je Uhorská kronika. V 16° kalendároch vo forme každoročne uverejňovaných chronologických heslovitých prehľadov dejín Uhorska od najstarších čias (príchodu Maďarov do novej vlasti) až po rok určenia kalendára, kým v kvartových kalendároch sa zostavovala kronika iným spôsobom. V prvých ročníkoch maďarského kvartového kalendára sú heslá stručnejšie a zachytávajú vždy len určitý dlhší úsek uhorských dejín od najstarších čias, až kým sa v ročníku 1743 dostala kronika do ažurity s rokom určenia kalendára. V tomto ročníku už kronika referuje o udalostiach rokov 1741—1742, v ročníku 1749 o roku 1748. Nasledujúci ročník kroniku neobsahuje a od ročníka 1751 nachádzame v kalendári miesto nej prehľady najvýznamnejších udalostí v Rakúsko-Uhorsku a v zahraničí vždy za predchádzajúce jeden-dva roky vo forme krátkych správičiek, ktoré sa pravdepodobne preberali zo zahraničnej periodickej tlače.[143]

V spaiserovských kalendároch nájdeme i všetky ďalšie materiály charakteristické pre súdobé kalendáre: zoznamy jarmokov, rady o púšťaní žilou a purgácii, krátke horoskopy, cestovné poriadky poštových dostavníkov, neskôr úrokové, kurzové tabuľky, tabuľky pre výpočet príjmov a výdavkov v hospodárstve a pod.

Zvláštnosťou spaiserovských kalendárov je však uverejňovanie cyklu Ezopových bájok (po 2—3 v ročníku) s krátkym moralizujúcim ponaučením a s ilustráciou — drevorezom. V Magyar-országi státusok titulusival boevittetett uj kalendariom ich nájdeme v ročníkoch 1760—1768 (ročník 1769 nespracovaný de visu a v ročníku 1770 ich už nieto), podobne v 16° Házi és uti uj kalendáriom na roky 1759, 1761, 1768—1769 (ďalšie ročníky sa nezachovali) a v nemeckej sérii Crackauer Haus- und Reise-Calender v ročníku 1763 (ďalšie zachované ročníky 1750, 1758, 1770 bez bájok). Zaujímavé je, že tieto bájky sa podobným spôsobom uverejňovali i v slovenskom landererovskom Nowom domownom, pocestnom y hospodářskom kalendáři v ročníkoch 1759—1760, 1762—1763, 1767, 1769 (chýbajúce ročníky nespracované de visu), čo nazna-

---

[142] MOL HTL Misc. 58 cs. 302 sz.

[143] Séria maďarského kvartového Magyar-országi státusok titulusival boevittetett uj kalendariom sa zachovala takmer kompletne. Prinášaním správ predstihli kalendáre v Uhorsku alebo lepšie povedané suplovali načas funkcie iných typov periodických tlačí — novín. Prvými pravidelne vychádzajúcimi novinami v Uhorsku boli Landererove noviny Pressburger Zeitung, keď neberieme do úvahy krátko vychádzajúci Mercurius Veridicus a Nova Posoniensia. Podobné správy, ale nie tak pravidelne uverejňované nachádzame i v iných kalendároch 18. storočia, napr. v levočskom breuerovskom atď.

čuje, že sa všetky uvedené série tlačili v jednej — landererovskej tlačiarni a uvedené bájky pochádzajú z jedného prameňa, pravdepodobne z niektorého lacného vydania Ezopových bájok.

Latinský schematizmus, ktorý nachádzame v kvartových Spaiserových kalendároch, nie je spočiatku príliš podrobný a tvorí neoddeliteľnú súčasť kalendára. Neskôr (v maďarskom kalendári od ročníka 1758) má osobitný titulný list a miesto stránkovania sa číslujú stĺpce textu (dva stĺpce na jednej strane). Rozsah schematizmu sa postupne zväčšuje, napr. v ročníku 1770 dosahuje až sto strán.

Schematizmy sa do súčasnosti nezachovali pri všetkých spracovaných ročníkoch, preto možno len predpokladať, že boli stabilnou súčasťou týchto kalendárov. V tejto súvislosti je viacero možností: a) všetky Spaiserove kalendáre v 4° formáte mali i schematizmus, len sa do súčasnosti nezachoval, b) schematizmy sa pripájali len k časti nákladu kvartových kalendárov, c) schematizmy sa predávali i samostatne a kupujúci si ich mohol dať priviazať k akémukoľvek typu kalendárov. Všimnime si totiž údaje z tabuľky o kalendároch vytlačených a vydaných v Uhorsku na rok 1775. Spaiser vydal a zviazal 11 000 exemplárov kvartových kalendárov a navyše je tu i údaj len o 1000 exemplároch schematizmov.

Ján Pavol Royer (1718—1735)
1. Neu gestellter Crackauer Schreib-Calender (1724) 4°

Vdova Royerová (1738—1740)
1. Neuer Haus- und Schreib-Calender (1737) 16°
(len tlač pre Spaisera)

Royerovi Dedičia (1740—1748)
(faktor Karol Bauer)
1. Nowý domownj y pocestný kalendář (1742—1749) 16°
2. Eleve-meg-lató magyar joevendoe mondó (1745—1746) 12°
3. Crackauer Haus- und Reise-Calender (1747) 16°
4. Crackauer Schreib-Calender (1747—1748) 4°
5. Neuer Hauss- und Schreib-Calender (1741) 16°
(len tlač pre Spaisera)

František Anton Royer (1748—1750)
1. Nowý domownj y pocestný kalendář (1750) 16°
2. Crackauer Schreib-Calender (1751) 4°
3. Neuer curioser Hand- und Schreib-Kalender (1749) 16°

Royerovská tlačiareň je prvou bratislavskou tlačiarňou 18. storočia po zániku gründerovskej tlačiarne a jeho nástupcov v 17. storočí.[144] Hoci sa Ján Pavol Royer usadil v Bratislave už v roku 1715 a tlačil od roku 1718, tlačiarenské privilégium dostal od Karola III. až v roku 1730. Nevlastnil osobitné privilégium na tlač a vydávanie kalendárov a zrejme i preto nepoznáme z jeho

[144] Repčák, J.: C. d., s. 43; Gulyás, P.: C. d. II., s. 207—208.

tlačiarne súvislé série kalendárov.[145] Doteraz je známy iba jediný ročník kvartového nemeckého kalendára Neu gestellter Crackauer Schreib-Calender na rok 1724. Royer však s najväčšou pravdepodobnosťou tlačil kalendáre knihviazača a vydavateľa F. D. Spaisera, čoho dokladom sú tvary impress niektorých ročníkov spaiserovských kalendárov. Napr. v Krakói házi és irni való kalendáriom na roky 1730—1734 sa uvádza: Posonyban nyomtattatott Spajzer Ferencz Költségével (tlačené v Bratislave nákladom Františka Spaisera), alebo v Crackauer Schreib-Calender na roky 1732—1733: Gedruckt bey Johann Paul Royer, verlegts Frantz Speiser (tlačené u Jána Pavla Royera, vydané u Františka Spaisera).

Royerovská tlačiareň tlačí Spaiserove kalendáre i v rokoch 1735—1740, keď namiesto vdovy Royerovej vedie tlačiareň Karol Bauer, ktorý sa neskôr oženil s jednou z Royerových dcér Annou Máriou. Súvislé série kalendárov vytlačené v royerovskej tlačiarni na jej vlastné náklady poznáme až z obdobia, keď ju Bauer vedie v rokoch 1740—1743 najprv ako majetok dedičov Royerových a neskôr v rokoch 1743—1748 ako majetok neplnoletého Františka Royera.

Od ročníka 1742 vychádza Nowý domownj y pocestný kalendář v 16° formáte, zostavovaný Stanislavom Wonomirským. Možno ho považovať za bratislavské pokračovanie levočského slovenského kalendára,[146] ktorý v roku 1740 prestal vychádzať. Na tento royerovský slovenský kalendár potom nadviazal i nový majiteľ tlačiarne od roku 1750 J. M. Landerer a vydával ho dlhé desaťročia.

Maďarský 16° kalendár vydávala tlačiareň pod názvom Eleve-meg-látó magyar joevendoe mondó a zachovali sa jeho ročníky 1745—1746. V oboch nájdeme na s. 2—3 príhovor vydavateľa „Élöljáró beszéd" (Predhovor), v ktorom sa uvádza, že kalendár bol zostavený podľa kalendára Angličana Viliama Hanemanna, resp. z neho preložený a doplnený o materiály týkajúce sa Uhorska. Možno predpokladať, že vyšli i ďalšie ročníky a na tento kalendár nadviazal J. M. Landerer svojim Ó és új magyar jövendőmondó na rok 1753.[147]

Royerovské nemecké kalendáre na rozdiel od súbežne vychádzajúcich neubartovských spaiserovských v Bratislave zostavoval Stanislav Wonomirsky. Kvartový Crackauer Schreib-Calender poznáme na roky 1747—1748 a 1751. Zachoval sa i jediný ročník 16° Crackauer Haus- und Reise-Calender na rok 1747 so štruktúrou kalendárov levočského typu. Predpokladáme, že na tento

[145] Petrik, VI, s. 378—382. Ani v zozname tlačí royerovskej tlačiarne za roky 1719—1726 „Specificatio deren allhier zu Pressburg nach aufgerichter Buchdruckerei in Druck verfertigten Wercken", ktorý zostavili na žiadosť miestodržiteľskej rady z 8. 2. 1726, nenájdeme ani jeden ročník kalendára. Pozri Gárdonyi, A.: C. d. MKSz, 1944, s. 1—18. Podľa Pitroffa, P.: C. d., s. 22 keď bratislavská mestská rada v roku 1752 bráni svojho tlačiara J. M. Landerera v spore proti rábskemu tlačiarovi Streibigovi, tvrdí, že Landerer prevzal royerovskú tlačiareň v roku 1750 s privilégiom, ktoré Royerovcov oprávňovalo tlačiť všetky druhy kníh, teda i kalendáre.

[146] Lebo bolo i košické — pozri kalendáre košickej akademickej tlačiarne.

[147] J. M. Landerer dostal podľa Gárdonyiho, A.: C. d. MKSz, 1941, s. 235 26. novembra 1753 kráľovské privilégium na vydávanie kalendára „Englischer Wahrsager". Tak ako predtým Royer aj on musel pravdepodobne pre svoj 16° maďarský kalendár hľadať cudzie vzory, pretože v Bratislave už Spaiser maďarský 16° kalendár na „levočský spôsob" vydával a mal naň i privilégium.

kalendár neskôr nadviazal Spaiser svojím rovnomenným 16° kalendárom známym od ročníka 1750.

Neuer curioser Hand- und Schreib-Calender na rok 1747 taktiež v malom 16° formáte sa vymyká svojou štruktúrou z radu ostatných royerovských kalendárov. Jeho kalendárna časť je interfóliovaná pri každom mesiaci ilustráciou — drevorezom.

Ján Michal Landerer (1750—1795)
1. Nowý domownj, pocestnj y hospodářský kalendář (1751, 1753—1769) 16°, 12°
2. Alt und neuer Crackauer Schreib-Calender (1752—1753, 1776—1779, 1756—1796) 4°
3. Angliai joevendoe mondó (1755) 16°
4. Ó és új magyar joevendoe-mondó (1753) 16°
5. Erzherzoglicher und Herzoglich-Seachsischer Hofkalender (1767—1768) 4°
6. Neu eingerichteter Calender (1757) 16°
7. Pressburger Finger-Kalender (1775, 1785) 7×3 cm
8. Posonyi ó és új kalendáriom (1780—1781, 1783—1784) 12°

Michal Landerer (1795—1809)
1. Nowý domownj, pocestnj y hospodářský kalendář (1797—1809) 12°
2. Alt und neuer Crackauer Schreib-Calender (1797—1809) 4°
3. Magyar és Erdély országi nemzeti kalendáriom (1798—1809) 4°

Ľudovít Landerer (1809—1854 ?)[148]
(faktor Jozef Blös)
1. Nowý domownj, pocestnj y hospodářský kalendář (1810—1820, 1824, 1829, 1832) 16°
2. Alt und neuer Crackauer Schreib-Calender (1810—1811, 1813—1815, 1817, 1819, 1824, 1827—1832, 1835) 4°
3. Magyar és Erdély országi nemzeti kalendáriom (1810—1823) 4°
(od ročníka 1824 sa tlačí a vychádza v Budíne)

V roku 1750 kúpil royerovskú tlačiareň v Bratislave Ján Michal Landerer, pod ktorého vedením sa z nej čoskoro stal prosperujúci a moderný podnik. Až do roku 1771 je landererovská tlačiareň jedinou tlačiarňou Bratislavy a dokázala saturovať jednak potreby mesta ako kultúrneho a administratívneho centra krajiny a jednak úspešne konkurovať tlačiarňam blízkej Viedne, Győru a Trnavy. Landerer prirodzene vydáva i kalendáre hneď po prevzatí tlačiarne, pričom najprv pokračuje v sériách, ktoré vydával jeho predchodca. Nowým domownjm, pocestnjm a hospodářským kalendářom nadviazal na Royerov Nowý domownj y pocestnj kalendář. Od ročníka 1783 sa formát tohoto kalendára zmenil zo 16° na 12°.

Aj kvartový Alt und neuer Crackauer Schreib-Calender na roky 1752 a 1753 je pokračovaním Royerovho Crackauer Schreib-Calenderu. Po roku

[148] Bükyné, Horváth Mária: Landerer-család nyomdászati vállalkozásai. MKSz, 1966, s. 10—27 uvádza, že Landerer predal tlačiareň Schreiberovi v roku 1848.

1753 však zaznamenávame v jeho vychádzaní veľkú pauzu až po rok 1776, keď pokračuje pod názvom Alt und neuer Schreib-Kalender.[149]

Pretože Ján Michal Landerer spočiatku nemal osobitné privilégium na vydávanie kalendárov a narážal hneď od prvých rokov aktivity na tomto poli na protesty tlačiarov, ktorí ho mali, uchádza sa i on o privilégium a 26. novembra 1753 ho i dostal. Oprávňovalo ho na vydávanie kalendárov na spôsob tzv. „Englischer Wahrsager" a hneď vo viacerých jazykových mutáciách a formátoch.[150] Na základe nekompletne zachovaných sérií landererovských kalendárov dnes však už nemožno celkom hodnoverne doložiť, či využíval svoje privilégium v celej jeho šírke.

Privilégiu dokázateľne zodpovedá kalendár Ángliai joevendoe mondó na rok 1755 v 16° formáte, ktorý je podľa príhovoru vydavateľa v kalendári jeho prvým ročníkom.[151] Ďalšie ročníky tejto série sa nezachovali. Ešte pred ním a bez privilégia vydal a vytlačil Landerer na rok 1753 Ó és új magyar joevendoe mondó, v ktorom sa taktiež v príhovore vydavateľa hovorí o úmysle pokračovať v jeho vydávaní.[152]

Podobne iba jediný ročník 1757 sa zachoval zo série Neu eingerichteter Calender v 16° formáte z obdobia po udelení privilégia.[153]

Z týchto skutočností teda vyplýva, že Landerer využíval svoje privilégium iba sčasti a do oficiálnej úpravy vydávania kalendárov v Uhorsku v roku 1777 tlačil a vydával predovšetkým 16° kalendáre. Nesmieme však pritom zabúdať, že s najväčšou pravdepodobnosťou tlačil prinajmenšom časť nákladu spaiserovských bratislavských kalendárov.

Na roky 1767—1768 vytlačil a vydal Erzherzoglicher und Herzoglich Saechsicher Hofkalender, venovaný dcére Márie Terézie a Františka I. Márii Kristíne a jej manželovi sasko-tešínskemu vojvodovi Albertovi. Celú zábavno-

---

[149] Rábsky tlačiar Streibig sa v roku 1752 sťažuje na J. M. Landerera, že tlačí také kalendáre, ktorými porušuje jeho (Streibigove) privilégium. Mestská rada v Bratislave bráni svojho tlačiara a argumentuje tým, že Landerer prevzal privilégium Royerovcov, ktoré ich oprávňovalo na tlač všetkých druhov kníh, teda i kalendárov. Vzhľadom na datovanie odpovede mohlo ísť o kalendár na rok 1752 alebo 1753 a muselo ísť o nemecký kvartový kalendár. Hoci mestská rada Landerera bránila, zdá sa, že po opätovnej sťažnosti Streibiga u Márie Terézie 22. septembra 1752 zakročila sama panovníčka, pretože od roku 1753 až po rok 1776 sa doteraz nepodarilo objaviť ani jediný landererovský kvartový nemecký kalendár. Potvrdzuje to i tabuľka o tlači kalendárov v Uhorsku z roku 1775, podľa ktorej kvartové kalendáre Landerer vôbec nevydával. Pozri Pitroff, P.: C. d., s. 21—22; MOL HTL Misc. 58 cs. 302 sz.

[150] Samotný Landerer informuje o svojom privilégiu na rube titulného listu kalendára Ángliai joevendoe mondó 1755 v príhovore k čitateľom, že dostal privilégium na vydávanie kalendárov takéhoto typu v maďarčine, slovenčine a v nemčine v malom a veľkom formáte. Gárdonyi, A.: C. d. MKSz, 1941, s. 235 uvádza, že platilo na obdobie 10 rokov pre kalendáre v nemčine, slovenčine, maďarčine a češtine s genealógiami zahraničných panovníckych rodov. O privilégiu nájdeme zmienky i v ďalších prácach, napr. Gulyás, P.: C. d. MKSz, 1944, s. 100—133; Iványi-Gárdonyi-Czakó: A kir. magyar egyetemi nyomda története. Budapest 1927, s. 90 atď.

[151] Vydavateľ v ňom informuje, že prvýkrát vydáva kalendár, aký zvykli tlačiť v Augsburgu. Napodobuje augsburský kalendár a dôraz kladie na genealógie panovníckych rodov z celého sveta, uverejňované v kalendári.

[152] Vydanie Ó és új magyar joevendoe mondó mohlo byť inšpirované royerovským Eleve-meg-látó magyar joevendoe mondó.

[153] Bibliografia Wernigg, F.: Bibliographie österreichische Drücke während der erweiterten Pressfreiheit (1781—1795). Wien 1973, s. 372 však eviduje kalendár toho istého názvu vytlačeného na roky 1763—1784 u Landerera v Bratislave. Popis je však skrátený, bez uvedenia formátu kalendára.

-poučnú časť tohoto kalendára tvorí schematizmus členov saského kniežacieho dvora a navyše je ku kalendáru priviazaný i Spaiserov latinský schematizmus svetských a cirkevných hodnostárov Uhorska a Sedmohradska (spracovaný de visu iba z roku 1767).

Landererov Finger-Kalender na rok 1785 patrí k miniatúrnym tlačiam — bibliofíliám, aké vydával v Bratislave napr. i Packo. Je bohato ilustrovaný v kalendárnej časti drevorezmi, má zlatú orieZku. Jeho zábavno-poučná časť pozostáva iba zo zoznamu jarmokov a cestovného poriadku poštových dostavníkov v Bratislave. Landerer vydával tieto kalendáriky, ktoré boli určené predovšetkým ženám pravdepodobne i po iné roky, len sa nezachovali.[154]

Syn Jána Michala Landerera Michal Landerer, ktorý prevzal podnik v roku 1795, pokračuje vo vydávaní slovenského a nemeckého kalendára. Impressum Michala Landerera nájdeme však i v mladšom maďarskom 12° kalendári Posonyi ó és új kalendáriom, ktorý začal v Bratislave vychádzať pravdepodobne od ročníka 1780. Od ročníka 1785 alebo 1786 prevzal jeho vydávanie a tlač Packo a neskôr ho začas vydával vo svojej peštianskej filiálke.[155]

Pretože koncom deväťdesiatych rokov chýba Bratislave maďarský kalendár, začal Michal Landerer vydávať od roku 1798 kvartový Magyar és Erdély országi nemzeti kalendáriom. Nový kalendár sa štruktúrou i formálnou úpravou príliš nelíšil od ostatných súdobých kalendárov. Zábavno-poučná časť nebola veľmi rozsiahla a materiály boli v nej usporiadané tematicky podľa typov: niekoľkostránkový schematizmus najvyšších predstaviteľov cirkevnej a civilnej správy v Uhorsku, v ročníkoch 1798—1820 veršované dejiny Uhorska chronologicky podľa jednotlivých panovníkov, tzv. zábavná rubrika s meniacimi sa názvami, ktorá obsahovala súbory facécií, anekdoty, sentencie a pod., rubrika hospodárskych rád, cestovný poriadok poštových dostavníkov, zoznam jarmokov a niekoľko typov tabuliek. Titulný list kalendára je striedavo zdobený motívom bratislavského a budínskeho hradu. Na prídoštiach brožovanej obálky kalendára nájdeme ponukové zoznamy kníh z landererovskej tlačiarne a zoznam kníhkupcov, ktorí v Uhorsku tento kalendár predávajú.[156]

Nástupca Michala Ľudovít Landerer (do jeho plnoletosti tlačiareň vedie faktor Blös) vydáva kalendár po roku 1722 v Bratislave. Potom, po prenesení ťažiska tlačiarne z Bratislavy do Pešti, vydáva v Pešti i svoj maďarský kalendár, predpokladajúc pravdepodobne v tamojšom maďarskom prostredí jeho lepší odbyt.

František Augustín Packo (1771—1797)

1. Nowý a starý domownj y pocestný kalendář (1774—1788) 16°
2. Neuer Schreib-Kalender (1776—1780, 1782, 1786—1790, 1795) 4°
3. Neuer Kalender (1777) 11×6 cm
4. Pressburger Finger Kalenderl (1775, 1777, 1792—1793) 7×3 cm

---

[154] Pozri aj č. 685. Podľa tabuľky o tlači a väzbe kalendárov v Uhorsku na rok 1775 vytlačil Landerer Finger-Kalender i na rok 1775 v počte 2000 exemplárov a utŕžil za ne 66 zl. a 40 grajciarov.

[155] Jednotlivé ročníky série sa zachovali medzerovite, takže nemožno presne určiť, kedy tieto zmeny nastali.

[156] Trócsányi, Z.: A XVIII. század magyar könyvek olvasóközönsége és példányszáma. MKSz, 1941, s. 22—37 uvádza na základe článku v Hazai és Külföldi Tudosítások 1809, II, s. 198, že Landerer vydáva svoj kalendár v náklade 15 000 exemplárov.

5. Posonyi új és ó kalendariom (1786, 1789—1796) 12°
(zmena názvu na Pesthi ó és új kalendáriom)

František Jozef Packo (1797—1806)
1. Pesthi 's Posonyi új és ó kalendáriom (1797—1801) 12°

Druhú tlačiareň v Bratislave v 18. stor. popri landererovskej otvára až v roku 1771 František Augustín Packo, tlačiar pôvodom z Olomouca, a čoskoro po jej otvorení vydáva i kalendáre.

Prvý známy kalendár z jeho tlačiarne je slovenský Nowý a starý, domownj y pocestný kalendár na rok 1774, ktorý neskôr zmenil názov na Nowý a starý kalendář.[157]

Packove kalendáre na rok 1775 sa nezachovali, hoci tabuľka o tlači a väzbe kalendárov v Uhorsku z roku 1775 dokazuje, že vytlačil 6000 exemplárov kalendárov v 16° formáte (Nowý a starý domownj y pocestnj kalendář ?), 6000 exemplárov v 24° (Neuer Kalender ?) a 2000 exemplárov v mini-formáte (Finger Kalenderl).[158]

Packo prevzal po Landererovi i vydávanie a tlač maďarského 12° kalendára Posonyi ó és új kalendáriom (po ročník 1784 tlač Landerer, ročník 1785 sa nezachoval, ročník 1786 s menom Packu v impresse, ale bez udania miesta tlače, ročníky 1787—1788 nezachované). Ročník 1789 vytlačil F. Packo už vo svojej peštianskej filiálke a tomu prispôsobil i názov kalendára, ktorý sa mení na Pesthi ó és új módi kalendáriom. Už v roku 1792 sa v impresse tohoto kalendára okrem Pešti opäť objavuje Bratislava a i názov kalendára sa mení v tomto zmysle na Pesthi 's Posonyi ó és új kalendáriom.[159]

Packov maďarský kalendár patrí k tým kalendárom z konca 18. storočia, ktoré sa snažia vnášať do svojich textových častí nové originálne a čitateľsky príťažlivé texty. Okrem tradičných kalendárových materiálov — jarmoky, niekoľkostranový schematizmus, Uhorská kronika — nájdeme v kalendári striedavo texty zábavné — facécie, anekdoty, zaujímavosti a kuriozity, ale i hospodárske rady, odborné články napr. o chove včiel, niektorých druhoch hospodárskych zvierat, zo svetových i uhorských dejín a pod. Striedavo sa uverejňuje viacero typov tabuliek. Krátke texty — moralizujúce veršíky, rady pre domácnosť, bájky — obsahuje i kalendárna časť.

Aj Packova tlačiareň tlačila Finger-Kalenderl-y, miniatúrne bibliofílie určené predovšetkým ženám. Jeho kalendáriky majú pozoruhodnú väzbu, sú ilustrované drevorezmi a ich textovú časť podobne ako v landererovských mini-kalendárikoch tvorí len zoznam jarmokov a cestovný poriadok poštových dostavníkov v Bratislave.[160]

---

[157] Všimnime si, že Packov slovenský kalendár na rok 1774 má totožný názov, klauzulku „na levočský spôsob" na titulnom liste, formát, štruktúru, zostavovateľa ako Landererov na rok 1773 (Landererov na rok 1774 sa nezachoval). Z autopsie nepoznáme ani Landererov ani Packov kalendár na rok 1775 a nasledujúci ročník Packovho kalendára 1776 vyšiel už s názvom Nowý a starý kalendář. Neúplné údaje zvádzajú k predpokladu, že Packo mohol plagizovať alebo nahrádzať Landererov kalendár na rok 1774.

[158] MOL HTL Misc. 58 sz. 302 sz.

[159] Repčák, J.: C. d., s. 89 uvádza, že F. A. Packo otvára svoju filiálku v Pešti v roku 1788.

[160] Podľa tabuľky o tlači a väzbe kalendárov v Uhorsku v roku 1775 MOL HTL Misc. 58 cs. 302 sz. vyšiel i na rok 1775.

Šimon Peter Weber (1783—1820)
1. Nowý a starý kalendář (1785) 16°
2. Gemeinnuetziger Haus- und Adress Kalender (1786—1787) 4°
3. Wětssj a zwlásstněgssj nowý y starý kalendář (1805—1812) 12° (len tlač pre Palkoviča)
4. Magyar dámak kalendarioma (1812, 1814—1815) 16°
5. Pressburger Schreib-Kalender (1813—1815) 4°
6. Kalendáriom és 'sebbe való könyv (1799) 12°
7. Pressburger Adress-Kalender (1812) 12°

Šimon Ľudovít Weber (1820—1852)
1. Pressburger Schreib-Kalender (1820, 1823—1826, 1827 ?) 4°

Tretí bratislavský tlačiar popri Landererovi a Packovi Šimon Peter Weber zakladá svoju tlačiareň v roku 1783. Z jeho tlačiarne poznáme hneď dva slovenské kalendáre: jediný ročník 16° Nowého a starého kalendářa[161] a Palkovičov Wětssj a zwlásstněgssj nowý y starý kalendář, ktorý Weber tlačí na roky 1805—1812.[162] Pretože Palkovičov Týdenník konkuroval Weberovmu Pressburger Zeitungu, dostali sa obaja do sporov a Palkovič od ročníka 1813 dáva svoj kalendár tlačiť u Belnayovcov.

Maďarské kalendáre, ktoré Weber vydával neboli typickými kalendármi, ale skôr literárnymi almanachmi kombinovanými s jednoduchou kalendárnou časťou. Taký je Kalendáriom és 'sebbe való könyv na rok 1799 i vreckový Magyar dámák kalendárioma, ktorý už v názve naznačuje, že je určený pre ženy.

Zaujímavé a originálne sú i oba nemecké Weberove kalendáre. V oboch ročníkoch Gemeinnuetziger Haus- und Adress-Kalender na rok 1786 a 1787 sa okrem obvyklých kalendárových materiálov objavuje i päť až osemstranový schematizmus predstaviteľov verejnej, cirkevnej a vojenskej správy v Bratislave, ale i prehľad významnejších obchodníkov.[163] Weberov kalendár je prvým kalendárom spojeným s adresárom regionálneho, miestneho charakteru na Slovensku. Nevieme, či Weber v jeho vydávaní pokračoval; ďalší známy kalendár s adresárom Bratislavy z jeho tlačiarne poznáme až z druhého desaťročia 19. storočia.

Na rok 1812 vychádza u Webera Pressburger Adress-Kalender, ktorého vydanie je inšpirované zasadaním uhorského snemu v Bratislave od 29. augusta 1811 do 1. júna 1812. Mal slúžiť cudzím návštevníkom mesta — účastníkom snemu ako sprievodca. Adresár pripojený ku kalendárnej časti obsahuje zoznam účastníkov snemu, predstaviteľov verejnej a štátnej správy v Bratislave, prehľad advokátov, lekárov, živnostníkov atď.[164]

Tretia séria nemeckých Weberových kalendárov s názvom Pressburger

---

[161] Kalendár rovnakého názvu a štruktúry vychádzal i u Packu. Packov kalendár na rok 1785 sa však nezachoval a možno predpokladať i to, že Weber ho vytlačil namiesto neho.

[162] Cesnaková-Michalcová, M.: Simon Peter Weber. Das Porträt eines Buchdruckers. MKSz, 1978, s. 134—143 chybne uvádza, že ho tlačil na roky 1805—1807.

[163] K zachovanému ročníku 1786 je navyše priviazaný i latinský schematizmus Uhorska budínskeho vydavateľa Spaisera s osobitným titulným listom.

[164] Weberov kalendár spomína kníhkupec Karol Fridrich Wigand vo svojom kalendári Pressburger Haus- und Schreib-Kalender na rok 1838, s. 49—50 v príhovore k čitateľom kalendára Schematismus von Pressburg... Vorerinnerung.

Schreib-Kalender sa zachovala ročníkmi 1813—1826, nie je však vylúčené, že vychádzal i neskôr (1827 ?).[165]

Anton Löwe (1783—1790)
1. Oekonomisch-Historischer Kalender (1786) 4°

Anton Oderlitzký (1790—1792)
1. Alt und neuer Schreib-Kalender (1791—1792) 4°

Ján Nepomuk Schauf (1792—1801)
1. Alt und neuer Krakauer Schreib-Kalender (1794, 1801) 4°
2. Neuer Pressburger Schreib-Kalender (1795—1797) 4°

V roku 1783 si popri Landererovi, Packovi a Weberovi zakladá tlačiareň v Bratislave i ulmský tlačiar Anton Löwe.[166] Z tejto tlačiarne sme zaregistrovali jediný ročník Oekonomisch-Historischer Kalender na rok 1786. Už v roku 1790 prechádza podnik do rúk Antona Oderlitzkého, ktorý ju vlastnil dva roky a v každom vydal nemecký kalendár kvartového formátu. Takéto kalendáre s rôznymi variantmi názvov a nenáročným obsahom vydával i tretí majiteľ tlačiarne Ján Nepomuk Schauf; zachovali sa len torzovite ročníkmi 1794—1801. Schaufovu tlačiareň vedie od roku 1801 profesor bratislavskej akadémie J. A. Belnay, ktorý sa oženil so Schaufovou dcérou.[167]

Gašpar Snížek (1804—1832)
1. Neu eingerichteter alter und neuer Krakauer Schreib-Kalender (1813—1815) 4°

Dedičia Belnayovci (1809—1852)
1. Pressburger Taschen Kalender (1849) 12°
2. Pressburger Kalender (1850) 4°
3. Pressburger Wegweiser (1852) 4° (pokračuje u A. Schreibera)

Karol Fridrich Wigand (1837—1890)
1. Neuer Pressburger Haus- und Schreib-Kalender (1837—1838) 4°

Alojz Bučánsky (1831—1844?)
1. Zsebkalendáriom (1836) 14×9 cm
2. Pressburger neueingerichteter neuer und alter Krackauer Schreib-Kalender (1836—1839, 1844—1845) 4°
3. Pressburger Wegweiser (1840—1844) 4°
4. Liliom naptár és almanach (1841) 15×10 cm

Anton Schmid (1833—1850)
1. Der Freund des Landmannes (1835) 4° (len tlač)

Ignác Adolf Schaiba?
1. Neuer, für das praktische Bedürfniss des Tages zweckmässig eingerichteter gemeinnütziger Pressburger Auskunfts-Kalender (1847) 4°

---

[165] Kovács, L.: C. d., s. 359—366 uverejňuje Trattnerov výkaz o tlači kalendárov v Uhorsku v roku 1827, podľa ktorého Weberov nemecký kalendár vychádzal v náklade 5000 exemplárov.

[166] Repčák, J.: C. d., s. 100.

[167] Kovács, M.: C. d., s. 456.

V prvej polovici 18. storočia už pracuje v Bratislave viacero tlačiarní. Tlačiarne, založené v dvadsiatych až tridsiatych rokoch vydávajú a tlačia prirodzene i kalendáre: Snížek (nástupca Packa), Belnayovci, Wigand, kníhviazači a kníhkupci Alojz Bučánsky, Ignác Adolf Schaiba.

Bratislavské nemecké kalendáre z tohoto obdobia sa už svojím obsahom orientujú regionálne, alebo túto snahu demonštrujú aspoň v názvoch: Pressburger Kalender, Pressburger Wegweiser atď. S ich odbytom sa teda ráta predovšetkým v domácom prostredí v Bratislave a blízkom okolí.

Kníhkupec a vydavateľ Karol Fridrich Wigand doplnil svoj Neuer Pressburger Haus- und Schreib-Kalender na rok 1838 o schematizmus regionálneho charakteru — o schematizmus obchodníckych firiem, remeselníkov a živnostníkov v Bratislave. Zdôvodnil zostavenie a uverejnenie takéhoto schematizmu tým, že ho obchodné styky priviedli do kontaktu s mnohými remeselníkmi, výrobnými odvetviami, z čoho usúdil, že takýto schematizmus by bol veľmi užitočnou pomôckou pre všetkých. Považuje sa pritom za priekopníka v tomto smere.[168]

Vo vydávaní kalendárov s miestnym adresárom pokračoval potom kníhkupec Alojz Bučánsky, ktorý sa usadil v Bratislave v roku 1831.[169] Od roku 1840 do roku 1844 vychádza jeho Pressburger Wegweiser. Bučánskeho maďarské kalendáre boli jednorazovými podujatiami a i jeho druhý nemecký kalendár Pressburger neueingerichteter neuer und alter Krackauer Schreibkalender svojím nenáročným obsahom nenadobudol väčšieho významu. Vyšiel na roky 1836—1845 a Bučánsky sa v roku 1845 už objavuje v Pešti, kde zakrátko zo svojho podniku vybudoval jednu z najvýznamnejších tlačiarní a vydavateľstiev kníh pre ľud a kalendárov v Uhorsku.[170]

Väčšina tlačiarov a vydavateľov v Bratislave — G. Snížek, Belnayovci, Wigand, Schaiba vydali v tomto období, resp. vytlačili iba po 1—2 ročníkoch kalendárov. Bratislava už dávno nebola tým kultúrnym a politickým centrom ako v minulosti, i vo vydavateľskej, kníhtlačiarskej a kníhkupeckej činnosti sa už naplno presadzuje Budín a hlavne Pešť, rýchlo sa rozvíjajúce hlavné mesto Uhorska.[171]

BANSKÁ BYSTRICA

Ján Jozef Tumler (1783—1796)

1. Nowý a starý kalendář (1789—1790, 1793) 12°
   (od r. 1793 zmena názvu na Kalendář)
2. Neu eingerichteter alter und neuer Krackauer Schreib-Kalender (1787, 1793, 1795) 4°
   (od r. 1793 zmena názvu na Kalender)

---

[168] Pozri jeho príhovor k čitateľom na úvod schematizmu v Pressburger Haus- und Schreib-Kalender na rok 1838, s. 49—50 Schematismus von Pressburg... Vorerinnerung. Weberov adresár-schematizmus v Pressburger Adress-Kalender na rok 1812 odlišuje od svojho, pretože on (Wigand) sa zameral len na živnosti, obchod v Bratislave. Weberov Gemeinnuetziger Haus- und Adress-Kalender na roky 1786 a 1787 nepoznal.

[169] Bučánsky už v Bratislave zameriaval svoju pozornosť predovšetkým na literatúru pre ľud a kalendáre.

[170] Pogány, P.: C. d., s. 296. Už v roku 1845 bol Bučánsky majiteľom domu v Pešti. V roku 1847 získava meštianstvo a zakladá tlačiareň.

[171] Napr. už v roku 1860 pracuje v Pešti dvanásť tlačiarní, v Budíne dve Ballagi, A.: C. d., s. 180—181. V Bratislave Wigand, Sieber a Schreiber.

Po zániku prvej banskobystrickej tlačiarne vzniká v Banskej Bystrici ďalšia až v období jozefinizmu. V roku 1783 ju zakladá Ján Jozef Tumler. Kalendáre z Tumlerovej tlačiarne registruje Bibliografia slovenských a inorečových kalendárov iba torzovite, možno však predpokladať, že vychádzali viacmenej pravidelne každý rok, aby sa tlačiareň finančne udržala. Slovenský kalendár v 12° formáte je známy v rozpätí rokov 1789—1793, nemecký kvartový z rokov 1787 až 1795. Formálnymi i obsahovými znakmi sa zhodujú banskobystrické kalendáre s ostatnými súdobými kalendármi z konca storočia s rozvíjajúcou sa zábavno-poučnou časťou. Posledný kalendár v Tumlerovej tlačiarni bol vytlačený v roku 1794 na rok 1795. Jej činnosť pre finančné problémy majiteľa ochabla, až ju v roku 1796 musel predať.[172] Nemecký Tumlerov kalendár na rok 1793 uverejňuje ponukový zoznam kníh vytlačených u Tumlera „Verzeichniss und Kundmachung deren in Neusohl ausgedruckten Büchern" s uvedením názvu kníh a ich cien.

Ján Štefáni (1796—1822)
1. Alt- und neuer Schreib-Kalender (1798, 1801—1802, 1804, 1808—1810, 1812 ?—1813, 1817) 4°
2. Neu eingerichteter allgemeiner Schreib-Kalender (1818) 4°
3. Nowý a starý, domownj y pocestný kalendář (1799, 1802—1804, 1807) 12°
4. Calendarium dioecesanum cleri Neosoliensis (1798) 12°

Zuzana Štefáni (1822—1829)
1. Neu eingerichteter allgemeiner Schreib-Kalender (1824, 1827—1828) 4°
2. Nowý y starý kalendář (1826, 1828) 12°

I nový majiteľ Tumlerovej tlačiarne Ján Štefáni pokračuje vo vydávaní kalendárov v nemčine a slovenčine, ale s pozmenenými názvami. Nemecký kvartový sa zachoval po ročník 1813.[173]

Po smrti Jána Štefániho viedla podnik vdova Zuzana Štefáni až do roku 1829, keď ju finančné problémy prinútili predať tlačiareň Jánovi Jozefovi Veterlovi a pokračovala v sériách kalendárov, ktoré začal vydávať jej nebohý manžel.[174]

Štefan Mihálik (1830—1832)
nájomca Macholdovej tlačiarne
1. Nowozloženj wsseobecnj bystricky kalendář (1832) 12°

Filip Machold I. a II. (1830—1864)
1. Nowý i starý hospodářsky kalendář (1840—1842) 12°

---

[172] Repčák, J.: C. d., s. 97.

[173] Ročníky 1812 a 1817 Štefániho nemeckého kvartového kalendára sa síce nepodarilo popísať z autopsie, o ich existencii však nájdeme údaje v článku Sashegy, O.: C. d. MKSz, 1942, s. 18—26 — r. 1812; Trattner, J. T.: C. d. Tudományos Gyüjtemény, 1817, zv. 12, s. 78—86.

[174] Kováts, L.: C. d., s. 359 uvádza, že na rok 1927 tlačil Štefáni 3000 exemplárov nemeckých kalendárov, neuvádza však formát ani názov kalendára. Podľa výkazu štefániovská tlačiareň slovenské kalendáre na tento rok netlačila, ale možné je aj to, že Trattner tento údaj vynechal, ako to napr. urobil s Palkovičovým kalendárom tlačeným u Snížka v Bratislave, ktorý taktiež neuvádza.

2. Nowý i starý wlastenský kalendář (1843—1947) 4°
(v ročníku 1917 zmena názvu na Wlastenský kalendár)
3. Nowý i starý wlastenský kalendář a Slowenský Pozornjk (1843—1849) 4°
4. Neu eingerichteter gemeinnütziger Schreib- und Haus-Kalender (1835) 4°

Pravdepodobne ani Veterlovi sa nepodarilo odstrániť finančné ťažkosti tlačiarne, pretože hneď po roku 1830 ju predal Macholdovcom.[175] Určitý čas bol pravdepodobne nájomcom macholdovskej tlačiarne Štefan Mihálik, tlačiar v Banskej Štiavnici v rokoch 1826—1835. Impressum s jeho menom nájdeme v Nowosloženom wsseobecnom bystrickom kalendári na rok 1832. V tom istom roku však začal tlačiť už Filip Machold I. sám, ale z obdobia, keď viedol tlačiareň, nepoznáme zatiaľ ani jediný ročník kalendára. Až jeho syn Filip Machold II. vydáva na roky 1840—1842 tri ročníky Nowého i starého hospodářského kalendáře a potom od roku 1843 preberá tlač Fejérpatakyho Nowého i starého wlastenského kalendáře, ktorý dovtedy tlačil Werthmüller v Levoči. Podľa impressa ho macholdovská tlačiareň a jej ďalší majitelia tlačia na vlastné náklady od ročníka 1850 v priebehu dlhých desaťročí až po posledný ročník 1947. Ten istý kalendár vychádza u Macholda v rokoch 1843—1847 v spojení so Slowenským Pozornjkom a po dlhšej prestávke na vlastné náklady od ročníka 1851 po ročník 1861.

BANSKÁ ŠTIAVNICA

Ján František Sulcer (1788 /1789?/—1824)
1. Alt- und neuer Schreib-Kalender (1790, 1797—1798, 1800—1801, 1803, 1808) 4°
2. Nowý y starý kalendář (1790—1792, 1797—1798) 12°

Cecília Mihálikova (1835—1837)
1. Neydokonálegssj nowosložený kalendář (1836) 12°

Banská Štiavnica je ďalším mestom, v ktorom koncom 18. storočia po dlhej prestávke vznikla tlačiareň. Založil ju v roku 1789 Ján František Sulcer a prosperitu podniku i on opiera aj o vydávanie kalendárov. Vydáva kvartový nemecký kalendár a 12° slovenský, ktoré ich obsahové, formálne vlastnosti zaraďujú do radu sérií kalendárov vychádzajúcich v tom čase po celom Uhorsku bez osobitných zvláštností.

Z ďalšieho obdobia existencie tlačiarne, keď od roku 1826 prešla do rúk Štefana (Alojza) Mihálika a od roku 1835 do rúk jeho manželky Cecílie, poznáme jediný ročník slovenského kalendára na rok 1836.

ŽILINA — PÚCHOV

Ján Dadan ml. (1684—1704)
Dedičia Dadanovi (1705—1708)

[175] Repčák, J.: C. d., s. 97—98.

Daniel Chrastina (1709—1732)
1. Nowý kalendář (1705, 1708, 1713, 1715, 1721, 1732) 16°

Tlačiareň českomoravských exulantov Dadanovcov v Žiline založená v roku 1665 tlačí kalendáre v češtine, ale i v maďarčine už v druhej polovici 17. storočia.[176] Z 18. storočia sa zachoval z jej produkcie torzovite Nowý kalendář od roku 1705, keď tlačiareň Dadanových dedičov (Anna Dadanová a Ján Chrastina) viedli faktori Václav Kauder a Viliam Kauder. Už v ročníku 1713 Nového kalendáře sa stretneme s menom Daniela Chrastinu, syna Jána Chrastinu, ktorý preberá vedenie tlačiarne po svojom vyučení za kníhtlačiara.[177] Daniel Chrastina vydáva kalendáre i po presťahovaní podniku roku 1717 do Púchova.[178]

Formálnou úpravou a štruktúrou patrí Nowý kalendář ku kalendáru levočského typu. Zostavovateľom kalendárnej časti a pranostiky je tiež Ján Neubart. Bol zostavený na „horizont Uherský, Slezský, Moravský a Czeský", čo naznačuje, že Chrastina rátal s jeho odbytom i v susedných krajinách Uhorska.

Slovenské kalendáre obdobia národného obrodenia (1780—1850)

Začiatky slovenskej „národnej" kalendárovej spisby kladieme do obdobia osvietenstva, prvej etapy národného obrodenia, keď slovenskí osvietenci prichádzajú so širokým ľudovýchovným programom zameraným predovšetkým na pokrok a racionalizáciu v poľnohospodárstve a remeslách, na pozdvihnutie zdravia ľudu, boj proti poverám a predsudkom, na šírenie všeobecného základného vzdelania a posilňovanie národného povedomia medzi ľudom.[179] Tento program realizujú jednak praktickou ľudovýchovnou činnosťou, popularizáciou vied, šírením vzdelania rozličnými metódami a prostriedkami, medzi ktoré patrí samozrejme i intenzívna ľudovýchovná publicistická činnosť. Je len prirodzené, že ich pozornosť nemohla obísť ani kalendáre, jednu z najrozšírenejších kníh pre ľud. Slovenské kalendáre síce vychádzajú koncom 18. storočia vo viacerých tlačiarňach, ale sú to napospol kalendáre vydávané predovšetkým s komerčnými cieľmi, s nenáročným obsahom a zväčša iba málo odlišné od svojich maďarských a nemeckých pendantov z tých istých tlačiarní.[180]

[176] Pozri Čaplovič, II.

[177] Gulyás, P.: C. d. II., s. 145 uvádza, že prevzal tlačiareň až v roku 1713. Podľa impressa kalendára musel tak urobiť už v roku 1712.

[178] Gulyás, P.: C. d. II., s. 145; Repčák, J.: C. d., s. 73 uvádzajú, že v roku 1730 predal podnik bratislavskému Royerovi. Bibliografia slovenských a inorečových kalendárov však registruje Nový kalendář i na rok 1732, ktorý podľa impressa musel vytlačiť Chrastina v Púchove v roku 1731!

[179] Slovensko 4. Kultúra. II. časť. Bratislava 1980, s. 310; Pasiar, Š.: Dejiny výchovy dospelých na Slovensku. Bratislava 1975, s. 39—101.

[180] Po úprave vydávania kalendárov v Uhorsku v roku 1777 vychádzali len tri série slovenských kalendárov — v Bratislave u Landerera a Packu a v Košiciach v Landererovej filiálke. V osemdesiatych rokoch vďaka vzniku nových tlačiarní vzrástol tento počet na sedem sérií — v Bratislave ich vydával Landerer, Packo a Weber, Tumler v Banskej Bystrici, Sulcer v Banskej Štiavnici, Univerzitná tlačiareň v Trnave a jeden ročník vyšiel u Jelínka v Trnave. Začiatkom 19. storočia, keď Palkovič začína so svojím Wětssjm a zwlásstněgssjm... kalendářom, vydáva slovenské kalendáre iba Landerer v Bratislave a Štefáni v Banskej Bystrici.

Celý ich obsah tvoril okrem kalendárnej časti a pranostiky len zoznam jarmokov, cestovný poriadok poštových dostavníkov, niekoľko tabuliek, resp. pár anekdôt, facécií, krátkych hospodárskych rád. Tlačili ich obvykle na nekvalitnom papieri, v zlej slovenčine, resp. slovakizovanej češtine plnej pravopisných a tlačových chýb.[181]

Už Juraj Ribay, ktorý bol i významným ľudovýchovným pracovníkom si uvedomil, akým účinným nástrojom ľudovýchovy by mohli byť kvalitné kalendáre a uvažoval o ich cieľavedomom vydávaní.[182] Podľa Palkovičovho vyhlásenia v úvodnom slove k jeho Wětssjmu a zwlásstněgssjmu nowému y starému kalendářu na rok 1816 „nebohý p. Ribay gesstě r. 1798 dne 22. srpna w Pessti wydal prohlásenj, že Slowákům nowý, a nad giné odchodněgssj kalendář wydáwati mjni" a hoci Palkovič hneď i dodáva „...staloli se tohoto co neb nic wědj učenj lidé",[183] Ribay skutočne svoj plán začal i realizovať. Vo vlastnom latinsky písanom životopise z roku 1805 uvádza pri výpočte svojich publikovaných prác i tie, ktoré zostali v rukopise, resp. v zlomkoch neukončené. Na prvom mieste medzi nimi nájdeme Nowý rozmnožený slovenský kalendár pre rok 1798.[184]

Wětssj a zwlásstněgssj nowý y starý kalendář (1805—1848 Palkovič)

Prvým vydavateľom slovenských kalendárov nového typu sa stáva až Juraj Palkovič, profesor katedry reči a literatúry československej na bratislavskom evanjelickom lýceu a zdôvodňuje tento svoj krok slovami: „Mnoho vzácných mužůw giž dáwnj gest žádost, abychom my Slowácy, tak gako ginj národowé, k. pr. Němcy, ano y Uhřj, wýborněgssj a lépe wypracowaný kalendář měli..."[185]

Palkovič vydáva svoj Wětssj a zwlásstněgssj nowý y starý kalendář od roku 1805. Obsah nového kalendára zodpovedal cieľom osvetového programu slovenských osvietencov, bol preniknutý už i snahami po zvyšovaní národnej uvedomelosti, posilňovaní národného cítenia, ktoré všetkým doterajším slovenským kalendárom chýbali. Odlišnosť a novosť kalendára Palkovič zvýrazňuje aj v jeho názve — „Wětssj a zwlásstněgssj" a ciele, ktoré vydávaním kalendára sleduje vyjadruje slovami: „Kalendář gest taková knjžka, kterau negen každý přednegssj člověk, remeslník, kupec, ale y každý pořádný sedlák a hospodář mjti musý; gest on tedy prostředkem, skrze který se užitečné k wě-

[181] Takto charakterizuje súdobé slovenské kalendáre Palkovič v úvodnom slove Několik slov k čtěnářům.... Wětssj a zwlásstněgssj nowý y starý kalendář, rok 1805, s. 8—9.

[182] Ribay udržiaval živé písomné i osobné kontakty s mnohými českými vzdelancami a priateľský vzťah ho viazal i k V. M. Krameriovi, vydavateľovi Nowého kalendáře Tolerancý, ktorý vychádzal v Prahe na roky 1787—1798 a bol pravdepodobne inšpiráciou pre Ribayov pokus o vydávanie podobného kalendára pre Slovákov. Záujem Ribayho o kalendáre dokladá i katalóg jeho knižnice Catalogus venalis librorum..., v ktorej sa nachádzalo i hodne kalendárov.

[183] K úpřimným Milownjkům a Cžtěnářům tohoto kalendáře. Wětssj a zwlásstněgssj nowý y starý kalendář, rok 1816, s. 7—8.

[184] Kutlík, F.: Juraj Ribay. Slovenské pohľady, 1887, s. 19—23, 28—29. Slovenský preklad životopisu.

[185] Několik slov k čtěnářům. Wětssj a zwlásstněgssj nowý y starý kalendář, rok 1805, s. 7.

dênj, a k oswjcenj rozumu wěcy, neysnadněgi y mezy pospolitý lid wowésti mohau."[186]

Palkovičov kalendár vychádzal v 12° formáte a bol tlačený peknou zreteľnou tlačou bratislavského tlačiara Šimona Petra Webera až po rok 1812, kedy Palkovič z konkurenčných dôvodov preniesol jeho tlač k Belnayovcom.[187]

Kalendár, vychádzajúc v ústrety súdobým nárokom na kalendáre, obsahuje samozrejme ešte i všetky ich tradičné prvky — pranostiku, genealógiu panovníckeho rodu, krátky schematizmus najvyššej svetskej a cirkevnej správy v Uhorsku, zoznam jarmokov, tabuľky, má prázdne listy na poznámky. Zostavovateľ si však i tu počína po novom a snaží sa tieto materiály vylepšiť. Osobitne si zakladá napr. na svojom zozname jarmokov, ktoré ako prvý z vydavateľov slovenských kalendárov usporiadal abecedne podľa miest.[188]

Palkovičov kalendár pozostával z dvoch častí. Do prvej patrila kalendárna časť s pranostikou a zoznam jarmokov, druhú, osobitne stránkovanú nazval „Přídawěk ku kalendáři na rok . . .", ktorý vždy obsahuje genealógiu cisárskeho kráľovského rodu, schematizmus najvyšších predstaviteľov cirkevnej a svetskej správy v Uhorsku a pestrú paletu poučno-zábavných textov, buď v stálych rubrikách alebo samostatne. Už názvy rubrík naznačujú šírku tém, ktoré kalendár prinášal: „Rozmlauwánj o přirozených wěcech", „Nekteré hospodářské a lékářské wěcy", „Rozličné užitečné wěcy", „Rozmanité wěcy". V nich nachádzame prístupnou popularizujúcou formou písané články, dialogizované texty z oblasti prírodných vied, poľnohospodárstva, zdravovedy, techniky, zemepisu, vlastivedy, zoológie, dejín atď., ale i príležitostné aktuálne články.

Udalosti uplynulého roka zachytáva kalendár vo forme kratších správ v stálej rubrike „Neynowěgssj pamatnj přjběhowé w zemjch Ewropěgských" (aj iné varianty názvu, napr. Památnj přjběhowé). Pretože kalendáre vychádzali vždy na jeseň predchádzajúceho roka, zachytával napr. kalendár na rok 1812 udalosti od júna—júla 1810 do júna—júla 1811. Po tejto rubrike obvykle nasleduje veršovaná anekdota s názvami „Kratochwilná rozpráwka" alebo iba „Rozpráwka" od Palkoviča, ale i od iných autorov. Z literárnohistorického hľadiska sú zaujímavé i básne rozložené na štvorveršia pod jednotlivými mesiacmi v kalendárnej časti, s najväčšou pravdepodobnosťou Palkovičove, ktorými sa prihovára v dobromyseľnom, žartovnom tóne čitateľom kalendára. Básne nachádzame i v pranostike zväčša s tematikou ročných období.[189] Osobitný význam má stála bibliografická rubrika s rôznymi variantmi názvov (Poznamenánj nowých slowenských knih, Včené zprâwy, Připomenutj a i.), v ktorých Palkovič informuje o nových knihách slovenských a českých, ktoré vydal buď on, alebo ich ponúka na predaj v komisii. Záver kalendára tvoria tabuľky úrokové, prepočtové, alebo pre výpočet výdavkov v hospodárstve.

---

[186] Tamtiež, s. 7—8.

[187] Roku 1812 začal J. Palkovič vydávať Týdenník, v ktorom Weber videl konkurenciu svojho Pressburger Zeitung a pokúšal sa aj intrigami dosiahnuť zákaz Týdenníka. Pozri Cesnaková-Michalcová, M.: C. d., s. 134—143.

[188] Dovtedy bol bežnejší spôsob usporiadania jarmokov podľa jednotlivých mesiacov roka. Zoznam jarmokov usporiadaný podľa miest abecedne, tak ako ho urobil Palkovič, mal však už napr. i mladší Komáromi új és ó kalendáriom z Weinmüllerovej tlačiarne.

[189] Veľmi podrobný a dôkladný rozbor obsahu Palkovičových kalendárov nájdeme v článku Brtáňa, R.: Bibliografia Palkovičových kalendárov 1805—1848. Knižnica, 1951—52, s. 275—295.

Palkovičov kalendár bol zrejme hneď od prvého ročníka veľmi obľúbený a rozšírený, čoho dôkazom je napr. i jeho druhé vydanie na rok 1807. Čítali ho na Morave i v Čechách, i Slováci na Dolnej zemi, najmä v Báčke.[190] Vychádzal v náklade až 10 000 exemplárov.[191]

Obľúbenosť kalendára bola i dôvodom pre jeho plagizovanie u iných vydavateľov a tlačiarov. Už v roku 1811 sa Palkovič rozhorčene ohradzuje proti bystrickému tlačiarovi Štefánimu, ktorý vydal na rok 1810 kalendár s použitím názvu Palkovičovho kalendára i Palkovičovho mena, napodobením štruktúry Wětssjho a zwlásstněgssjho nowého y starého kalendářa a preberaním niektorých jeho textov. Štefáni totiž využil skutočnosť, že pre napoleonské vojny na západnom Slovensku vyšiel Palkovičov kalendár oneskorene a pritom dokonca presviedčal svojich záujemcov, že vydal kalendár po dohode s Palkovičom, podľa ktorej ho budú vydávať striedavo každý druhý rok. Plagiát Palkovičovho kalendára vytlačil Štefáni i na rok 1811.[192]

Vďaka svojim vlastnostiam vychádzal a nachádzal odbyt Wětssj a zwlásstněgssj nowý y starý kalendář celých 44 rokov, takmer až do smrti J. Palkoviča, ktorý sa v poslednom ročníku 1848 lúči so svojimi čitateľmi slovami básne: „Gesstě, Slowácy, se gednau uzřjt máme, na takto rok newjm, či se uhledáme, Nebo pána mého giž tjž roků tlačj: Kdo wj, zdaž ho w tomto smrt giž nepřikwačj. A tak gestli nemám wjc wás uhlédati, Slowácy, tak nechť wám neberáčj dáti Wsseligaké dobré, stále každé léto, To Wám žádá pán můg w smrtedlnosti této."[193]

Budjnský w nowozložený neywěttssj nowý y starý kalendář
(1813—1855 Ruttkay, Bagó)

Po Palkovičovi sa pokúša o vydávanie slovenského kalendára od roku 1813 i faktor tlačiarne Anny Landererky v Budíne Gabriel Ruttkay. V úvode prvého ročníka Budjnského w nowosloženého neywěttssjho nowého y starého kalendáře hovorí, že sa chce svojmu národu prihovárať „v snadno srozumitelné slowenské řeči" a vydávať nielen kalendáre, ale i „giné dobré a užitečné slowenské knihy tisknouti, aby tak slowenskou řeč rozmohl a swému národu užitečným se stal".[194] Kalendár vychádzal v kvartovom formáte, čiže bol formálne skutočne „neywětssj" zo súdobých slovenských kalendárov.

Obsahom a štruktúrou v podstate nasledoval svojho predchodcu — Palkovičov kalendár, a to je i jedna z hlavných príčin, pre ktoré Palkovič až nevyberane útočí voči Gabrielovi Ruttkayovi. Nový kalendár totiž považuje za konkurenciu, i keď ešte nedávno sám zdôrazňoval potrebu dobrých slovenských

[190] Vyvíjalová, M.: Juraj Palkovič (1769—1850). Bratislava 1972. Pozri aj článok K upřjmným Čtenářům a milownjkům tohoto kalendáře. Wětssj a zwlásstněgssj nowý y starý kalendář, rok 1808, s. 10.

[191] Pasiar, Š.: C. d., s. 75. J. Mišianik v diele Pohľady do staršej slovenskej literatúry. Bratislava 1974, s. 390 uvádza, že na rok 1839 vyšiel v náklade 4000 ex., na rok 1841 a 1842 1000 ex. a na rok 1843 3000 ex.

[192] Wětssj a zwlásstněgssj nowý y starý kalendář, rok 1848, s. 5.

[193] K úpřjmným milovnjkům a čtenářům tohoto kalendáře. Wětssj a zwlásstněgssj nowý y starý kalendář, rok 1811, s. 8; rok 1812, s. 7—8. V úvodných článkoch sa Palkovič ohradzuje proti postupu banskobystrického tlačiara a apeluje na čitateľov svojho kalendára, aby sa nedali oklamať šikovným tlačiarom.

[194] Budjnský w nowozložený neywěttssj nowý y starý kalendář, rok 1913, s. 21.

kalendárov: „Žádnému z těchto nedouků to se předemnou w kotrbě nezawrtilo, aby se byl k psanj a wydánj pro Slowáky takowého kalendáře gako gest můg přičinil, ninj pak giž že gsem gá něco nowého wywedl a že se mně daŕj, každý záwistliwý hudlář toho se nabažiw chce takowým mistrem býti, tak mi škodu a překážku mých usilowánjch čině."[195] Príčinou tvrdých Palkovičových slov mohla byť však i skutočnosť, že v čase, keď Palkovič uvažoval o založení vlastnej tlačiarne a do podniku chcel pribrať za spoločníka i Gabriela Ruttkaya, tento ponuku odmietol.[196]

Budínsky kalendár vychádzal s menšími zmenami v názve i potom, keď tlačiareň prešla v roku 1833 do rúk firmy Gyurián a Bagó a od roku 1847 iba firmy Bagó. Jeho obsah sa však nijako neobohacuje, stáva sa stereotypným, takže nový prívlastok v názve od ročníka 1817 — „národný" — vôbec nezodpovedá skutočnosti.[197] Vychádzal do roku 1855.

Nowý y starý wlastenský kalendář
(1830—1947 Gašpar Fejérpataky-Belopotocký)

Kvalitatívne vyšší stupeň vo vývoji národnej kalendárovej spisby znamenal Nowý y starý wlastenský kalendář, ktorý vydával od roku 1830 slovenský knihár a kníhkupec Gašpar Fejérpataky-Belopotocký. Len máloktorý zo slovenských vydavateľov kalendárov mal také všestranné predpoklady pre vydávanie tohoto typu ľudových kníh ako on. Jeho dlhoročný živý kontakt so slovenskou spoločnosťou, dôverná znalosť situácie v slovenskom kultúrnom a národnom živote, znalosť pomerov a mentality človeka na vidieku, jeho potrieb a problémov ho priam predurčovali pre túto prácu.

Belopotockého kalendár na roky 1830—1841 tlačil v kvartovom formáte Ján Werthmüller v Levoči v náklade viac ako 6000 exemplárov. Od roku 1842 ho tlačil Filip Machold v Banskej Bystrici a Belopotocký k nemu pripája Slovenský pozorník, ktorý bol akousi ľudovou revue zameranou predovšetkým na slovenské dejiny, umenie, literatúru, slovenské súčasné kultúrne dianie. Na roky 1842—1847, 1851—1861 vychádzal Nowý y starý wlastenský kalendár so Slovenským pozorníkom, ale predával sa i úplne samostatne, takže z bibliografického hľadiska ide o dve samostatné bibliografické jednotky.[198] Prestávku vo vychádzaní Slovenského pozorníka spôsobili udalosti nepokojných rokov buržoáznej revolúcie 1848/49.

V období, keď prevzal tlač kalendára Filip Machold, vychádza kalendár v náklade až 10 000 exemplárov, čo svedčí o jeho dobrom ohlase v radoch čitateľov, jeho úrovni, ale v nemalej miere i o podnikateľskej šikovnosti Belopotockého, ktorý mal zabezpečený jeho predaj u kníhkupcov alebo svojich príležitostných komisionárov v Bratislave, Brne, Banskej Bystrici, Jelšave, Hradci

[195] K úpřjmným milownjkům a čtěnářům tohoto kalendáře. Wětssj a zwlásstněgssj nowý y starý kalendář, rok 1814, s. 7.

[196] Vyvíjalová, M.: C. d., s. 66.

[197] Š. Janšák o ňom v roku 1911 napísal: „Obsahovo skoro bezvýznamný Neywětssj... Nowý a Starý Národnj kalendář Bagóa prináša len histórie uhorských kráľov a anekdoty. Janšák, Š.: Význam kalendárov v ľudovýchove. Niečo z histórie kalendárov na Slovensku. Slovenský denník, 1911, č. 162, s. 1.

[198] Pozri aj podtitul kalendára na rok 1842: „... ze Slovenským pozorníkem spolusvázaný i bez neho k dostání...".

Králové, Kežmarku, Košiciach, Levoči, Lučenci, Nyiregyháze, Nitre, Spišskej Novej Vsi, Pešti, Prahe, Prešove, Banskej Štiavnici, Tisovci, Trnave, Viedni.[199]

Aj Belopotocký zostáva v prvých ročníkoch verný tradičným prvkom kalendárov. V kalendárnej časti nachádzame Hwězdářské domnění zodpovedajúce Palkovičovej Praktyke hwězdařské, genealógiu cisárskej kráľovskej rodiny, prehľady panujúcich kniežat v Európe, krátky schematizmus najvyššej cirkevnej a svetskej správy v Uhorsku.[200]

Popri nich však prinášajú Belopotockého kalendáre širokú a pestrú škálu príspevkov z rôznych tematických okruhov. Najvýznamnejšími rubrikami jeho kalendárov boli: „Známosť wěcí užitečných a pamětihodných", „Nejnowější příběhy", „Literní správy". Belopotocký sa usiluje o zlepšenie hmotnej úrovne poddaného ľudu prostredníctvom praktických rád v rubrike „Hospodářské wěci". Propaguje pokrokovejšie metódy hospodárenia, myšlienku zakladania odborných poľnohospodárskych škôl, zavádzanie novej techniky do poľnohospodárstva. V kalendári na rok 1845 doporučuje napr. sceľovanie chotára, kritizuje trojpoľný systém hospodárenia, ktorý je prekážkou intenzívneho hospodárenia. Chov hydiny a dobytka považoval za dôležité odvetvie poľnohospodárskej výroby a videl v ňom dobrý prostriedok na zlepšenie materiálneho postavenia roľníkov.

Veľa priestoru a starostlivosti sa dostáva v kalendári otázkam národného života. Aby upevňoval národné povedomie Slovákov, obracal sa k slávnej minulosti národa. Zrejme i preto zaradil do kalendára sériu náčrtkov z dejín slovenských hradov (Likava, Hrádok, Spišský hrad, Oravský zámok), lebo ako vraví jeden z autorov týchto textov, väčšina hradov na Slovensku „od Slávů vystavěna byla".

Nemožno nespomenúť ani úzku spoluprácu Belopotockého so Štúrovcami, čo sa odrazilo i na stránkach kalendára. Temer od prvého jeho ročníka nachádzame v ňom básne Sama Chalupku, Ľudovíta Štúra, Sama Tomášika, Jána Maróthyho, Ctiboha Zocha atď. Aktivizujúco pôsobili na národný život najmä súbory básní Štúrovcov uverejňované v rubrike „Národní písně" v Slovenskom pozorníku. Najmä z poézie Sama Chalupku, Sama Tomášika a Jozefa Miloslava Hurbana sa dal vycítiť odpor proti silnejúcim maďarizačným snahám. Odpor proti maďarizácii cítiť i v básňach v kalendárnej časti pri jednotlivých mesiacoch roka. V kalendári na rok 1843 sa píše:

„Jednostejné všeci v Uhrách právo máme
Vo vlastnej Slováci vlasti přebývame
Slováci s Maďari v pokoji bydleli
a nic o maďarském panstvě nevědeli
až sa dnes Maďarům začalo snívati
že si máme dati jazyk vyrezati . . ."[201]

[199] Hučko, J.: Gašpar Fejérpataky-Belopotocký (Život a dielo). Bratislava 1965, s. 52—53, 72, 92 uvádza, že Fejérpataky mal 149 stálych a 40 príležitostných komisionárov vo viac ako 85 mestách a dedinách. Pozri i Janoška, J.: Naše knihkupectvo. Národnie noviny, 1886, č. 38, s. 1—2; Janšák, Š.: C. d. Slovenský denník, 1911, č. 162, s. 1—2.

[200] J. Palkovič považuje aj Belopotockého kalendár za ďalšieho konkurenta a vydavateľa a zostavovateľa obviňuje z plagiátorstva. Prebral vraj jeho zoznam jarmokov, genealógiu cisársko-kráľovského rodu, verše pod mesiacmi prebral vraj Chrastinovi. Pozri báseň „Ržeč Kalendáře k čtěnářům", verš 3—7 v kalendárnej časti Wětssjho a zwlásstněgssjho nowého y starého kalendáře na rok 1832.

[201] Nowý y starý wlastenský kalendár, 1843, október.

Odvážne verše v kalendári si všimli aj maďarskí činitelia, napadli kalendár, ale i cenzorský úrad pre nedostatočný dozor, a tak na konci sporu dáva panovník príkaz zhabať Belopotockého kalendár na rok 1843 a zakazuje označovať Slovensko ako osobitnú vlasť Slovákov.[202]

Belopotocký aj napriek dobrým osobným a pracovným kontaktom so Štúrom nesúhlasil so zavedením spisovnej slovenčiny. Hoci ho všemožne i finančne podporoval pri vydávaní Slovenských Narodnjch Novin, keď sa dozvedel, že ich mieni písať „pospolitou rečou, akou obecní lid hovorí a že sa zvláště liptovského nárečia chce držať",[203] dôrazne ho žiadal, aby sa len pridŕžal „biblickej" formy. Belopotocký vydával svoj kalendár a Slovenský pozorník v bibličtine. Ale už v roku 1847 je nútený konštatovať, že „pri vydávaní Vlastenského kalendára a Slovenského pozorníka som sa aj ja ročníkom 1847 priklonil k novému pravopisu. Keď Slováci pospolite píšúci nenapomáhali predávanie môjho Pozorníka, pretože bol písaný biblickým pravopisom, prestal som ho roku 1847 vydávať a od roku 1848 vydával som len Vlastenský kalendár".[204]

Až do roku 1851 zostavoval Belopotocký kalendár sám. V nasledujúcom roku sa stáva prísediacim cisársko-kráľovského kolegiálneho súdu a „... tedy své jméno na kalendář propůjčiti nemůže, ale takové pořádky porobil, že Wlastenský kalendář i Slovenský pozorník v jeho způsob pořád vycházeti budou, což jedenkaždý hned pri čtění pozná, že je tak všecko psáno jako on písaval".[205] Napriek tomu sa meno Belopotockého uvádza až do roku 1859, pravda už bez označenia „vydavateľ".

Po smrti Belopotockého roku 1874 redigovali kalendár redaktori Macholdovej tlačiarne Anton E. Timko, Martin Maxian, Ľudovít Bothár a v čase prvej svetovej vojny Arnold Bobok. Kalendár však už zďaleka nedosahoval úroveň Belopotockého obdobia. Noví zostavovatelia sa snažia zachovávať kontinuitu s predchádzajúcim obdobím najmä jeho formálnou úpravou. Úporne sa pridržiavajú názvu i podnázvu v pôvodnom znení, čo najmä v medzivojnovom období, keď všetky kalendáre dávno zjednodušili svoje titulné listy, pôsobilo veľmi konzervatívne. Jeho titulný list sa tlačil dokonca švabachom. Posledný 118. ročník kalendára vyšiel na rok 1947, a tak sa séria zaradila dĺžkou svojho vychádzania medzi slovenské kalendáre s najdlhšou tradíciou.

Noví i starí hospodárski kalendár
(1847—1848 Ľudvík Medzihradský)

Prvým odborným slovenským kalendárom s poľnohospodárskou tematikou a prvým slovenským odborným kalendárom vôbec bol Noví i starí hospodárski kalendár, ktorý vydal a zostavil na roky 1847 a 1848 Ľudvík Medzihradský „pre uherských a z částky i sousedních slowenskích hospodárow na žádost Krajinskej uherskej hospodárskej společnosti". Tlačil ho Werthmüller v Levoči. Kalendár obsahoval popularizujúce články o efektívnejšom, racionálnejšom hospodárení. Boli to články o včelárstve, pôdoznalectve, ovocinárstve, hnojení, všetko v snahe zlepšiť sociálne, hospodárske postavenie roľníctva predovšet-

[202] Mišianik, J.: C. d., s. 270.
[203] Fejérpataky-Belopotocký, G.: Vlastný životopis. Bratislava 1975, s. 76.
[204] Tamže s. 86.
[205] Nowý y starý wlastenský kalendář, rok 1851, s. 30.

kým vlastnými silami a zdrojmi. Zostavovateľ kalendára upozorňuje, že o všetkých týchto problémoch existuje i odborná literatúra, ktorú vydáva Spoločnosť hospodárska, ale „poněváč až posavád táto Společnost hospodárska len maďarskému jazyku povedomím ľuďom slúžila, slovenský ľud tohoto užívati nemohou". Učebnicu základných poznatkov z oblasti poľnohospodárstva v tomto prípade nahradil kalendár.

Domová pokladnica
(1847—1851, 1863—1864 Daniel G. Lichard)

Vrcholom slovenskej kalendárovej spisby tohoto obdobia je však Domová pokladnica, ktorú zostavoval a vydával tlačou Františka Škarnicla v Skalici najväčší slovenský ľudovýchovný pracovník, popularizátor vied, pedagóg a novinár Daniel G. Lichard.

„Vo vydávaní kalendárov nielen úplne nahradil blahej pamäti znamenitého Belopotockého, ale aj rozšíril hranice poučnej spisby. Tu bol Lichard neoceniteľným tvorivým duchom."[206] Tak ako Palkovič a Belopotocký i Lichard chápal, že prostredníctvom súdobej najčítanejšej knihy — kalendára možno vykonať na poli ľudovýchovy veľa užitočného. Keď sa Lichard pre chorobu musel vzdať pedagogickej činnosti na lýceu v Banskej Štiavnici a potom neskôr i kňazského povolania v Skalici, venoval sa od roku 1847 už len spisovateľskému poslaniu, predovšetkým v oblasti ľudovýchovy. Už na rok 1847 vychádza prvý ročník Domovej pokladnice, na vydanie ktorej získaval potrebný kapitál pomocou „príhlasov" — predplatiteľov, ako to bolo v tých časoch bežné. Prvý ročník mal 1072 predplatiteľov a cena za jeden exemplár bola 1 zl. 20 grajciarov. Cena síce vysoká v porovnaní s ostatnými súdobými kalendármi, ale zodpovedala rozsahu a hodnote obsahu Domovej pokladnice.

Lichard písal svoju Domovú pokladnicu v štúrovskej novej spisovnej slovenčine až po ročník 1851, v ktorom sa vracia späť k bibličtine. Domová pokladnica bola novým typom kalendára, neporovnateľným z obsahovej stránky so žiadnym dovtedajším slovenským kalendárom. Bola pomerne bohato ilustrovaná drevorezmi, materiál prehľadne usporiadaný v rozsahu viac ako 300 strán. Jadro Domovej pokladnice tvoria prírodné vedy, aj keď Lichard poskytuje určitý priestor i histórii, národopisu, krásnej literatúre a informáciám o rôznych zaujímavostiach a kuriozitách. Osobitná časť kalendára „Přídavek ku Pokladnici" v závere kalendára na niekoľkých desiatkach strán prináša materiály praktického charakteru — genealógiu cisársko-kráľovského rodu, krátky schematizmus verejnej a cirkevnej správy v Uhorsku, cestovné poriadky poštových dostavníkov, riečnej dopravy parnými loďami po Dunaji s rôznymi informáciami o ich prevádzke, tabuľky kurzové, úrokové, pre výpočet výdavkov a pod.

Obsah kalendára je okrem kalendárnej časti a komentára k nej rozdelený do 11 častí, ktoré s menšími obmenami a variantmi názvu zachováva vo všetkých ďalších ročníkoch:

1. Zlatá abeceda poriadneho života
2. Zlomky z umenia fyzickieho

[206] Národnie noviny, 21. 11. 1882.

3. Rozmanitosti z prírodopisu
4. Pohľad na ľudský priemysel
5. Zlomky zo zeme a národopisu
6. Život ľudskí a jeho úkazi
7. Historickí demikát
8. Veľkí Bubeň na trhu
9. Hospodárska mrveňica
10. Zlomky z ľuborečja (z filológie)
11. Básne.

Už svojím prvým ročníkom si získala Domová pokladnica obdiv i uznanie u radových čitateľov, ale aj u našich popredných národných pracovníkov. Nadšene ju privítal aj Jozef Miloslav Hurban v Slovenských pohľadoch: „Dôkladné, priamo intímne poznanie života slovenského, osobitý štýl a schopnosť nenútene a prirodzene písať pre dedinský ľud."[207]

V rubrike Slovenských národných novín „Z ohlasov" píše čitateľ z Báčky: „Z ohľadu Domovej pokladnici p. Licharda nemôžem zvláště ja, aby som slovo k jeho pochvale neprerieknol sa zadržať — lebo kto je postavením tak četnej a ľuďmi všelijakého druhu ochotne navštevovanej nedeľnej školy ako ja, ten najlepšie cíti nevyhnutnú potrebu podobných užitočných kníh a spisov."[208] V tej istej rubrike čitateľ z Liptova píše: „. . . pánu spisovateľovi sa musí tá pochvala dať, že zná výborne vybrať a to vybraté ešte výbornejšie predniesť, on vie znamenite tón populárny uhádnuť, svoj predmet zaujímavým urobiť, a o veciach čisto zo života začahujúcich ľahkým, hladkým obratným perom poučovať."[209]

Lichard bol človek so vzdelaním európskej úrovne. Bohaté jazykové znalosti mu umožňovali kontakt s politickým, vedeckým i hospodárskym dianím v celej Európe. Videl, že veda si razí cestu do všetkých odborov ľudskej činnosti a vytláča rozličné predsudky, ktoré ovládali osudy ľudí i národy. Svoje bohaté pedagogické skúsenosti v plnej miere uplatnil i pri zostavovaní kalendára. Bol majstrom náučnej prózy a popularizácia vedy bola jeho špecialitou. Osobitný význam má rubrika Domovej pokladnice „Vďačná pamiatka našim", v ktorej informoval o úmrtiach významných národných činiteľov vo forme medailónov. Potrebu rubriky Lichard sám zdôvodnil takto: „Držíme za svoju povinnosť skromný síce, ale z úprimného srdca pochádzajúci pomník vďačnosti v tejto knihe postaviť mužom zaslúžilým, ktorý sa v ostatnej dobe tejto s nami rozlúčili."[210]

Podľa „Menoslovia odberateľov", ktorý nachádzame v kalendári na rok 1848, mal kalendár 1248 predplatiteľov a stál jednu zlatku. V rokoch 1849—1851 z politických dôvodov zoznam predplatiteľov Lichard vynecháva a roku 1850 vychádza Domová pokladnica v redukovanom rozsahu necelých 100 strán „jednak pre nepokojné časy, jednak pre zaneprázdnenie autora vo Viedni pri Slovenských novinách".[211] V roku 1851 sa Lichard vracia k staroslovenčine, t. j. slovakizovanej češtine, čo v kalendári obšírne vysvetľuje v prí-

[207] Hurban, J. M.: Domová pokladnica. Slovenské pohľady, 1851, D. 1., zv. 1, s. 67—69.
[208] Slovenské národné noviny, 1847, č. 155, s. 621.
[209] Slovenské národné noviny, 1847, č. 173, s. 691—692.
[210] Domová pokladnica, rok 1863, s. 305—311.
[211] Domová pokladnica, rok 1850, s. 88.

hovore „Slovo ku sporozumeniu".[212] Domová pokladnica vychádzala po roku 1851 tlačou škarniclovskej tlačiarne v Skalici. Pobytom vo Viedni vo funkcii redaktora provládnych Slovenských novín sa pravdepodobne kontakty s tlačiarňou načas prerušili a Lichard asi nemal dosť času venovať sa kalendáru. Až na roky 1856—1858 vydával vo Viedni nový kalendár Časník a Domovú pokladnicu obnovil až v matičných rokoch, keď ju vydal na roky 1863 a 1864 s nezmenenou štruktúrou. Na rok 1863 mala 1310 predplatiteľov a stála 1 zl. 50 grajciarov, na rok 1864 mala 1146 predplatiteľov.

Lichardova Domová pokladnica, tak ako i predošlé kalendáre, nachádzala čitateľov predovšetkým v stredných vrstvách slovenského národa, čoho dôkazom je skladba jej predplatiteľov, v ktorej prevažujú mešťania, učitelia, dedinská inteligencia. Široké ľudové a hlavne roľnícke vrstvy nedosahovali takú vzdelanostnú úroveň, aby siahali po kalendári takéhoto typu. Ale i tak počet predplatiteľov roč. 1864 napr. klesol takmer o 200 a jednou z hlavných príčin je skutočnosť, že ročník 1863 obsahoval niekoľko článkov vedeckého charakteru, nezrozumiteľných radovým čitateľom, ktorí boli zvyknutí na prevahu zábavných žánrov v kalendároch. Lichard však napriek tomu nemieni znižovať úroveň svojho kalendára, pretože tým by vlastne jeho vydávanie stratilo svoj zmysel.[213]

Domová pokladnica bola vlastne učebnicou základov prírodných vied a tým zostala dlho aktuálnou. Je bohatým zdrojom i pre dejiny slovenskej jazykovedy. Slovná zásoba Domovej pokladnice obsahuje mnoho novotvarov, ktoré Lichard sám vytváral vychádzajúc zo slovenských nárečí. Pretože si Lichard písal kalendár takmer celý sám (zostavoval sám i kalendárnu časť), jeho orientácia na prírodné vedy sa musela nevyhnutne prejaviť tým, že sa v ňom dostalo menej priestoru hospodárskym, sociálnym, právnym a pedagogickým otázkam a i čitateľmi očakávanej zábave. Napriek tomu dlho zostávala a vlastne i zostala vzorom pre ideálny typ kalendára, napodobňovali ju a odvolávali sa na ňu všetci tí, ktorí sa v neskorších etapách vývoja slovenskej kalendárovej spisby usilujú o jej povznesenie a skvalitnenie.

Ak hodnotíme slovenské kalendáre obdobia národného obrodenia, možno skonštatovať, že kvantitatívne síce slovenskú kalendárovú spisbu príliš nerozmnožilo,[214] ale dalo slovenským stredným vrstvám (pretože v tomto období tvoria čitateľskú obec kalendárov predovšetkým stredné vrstvy — formujúce

---

[212] Janšák, Š.: D. G. Lichard a spisovná slovenčina. Slovenský denník, 1912, č. 10, s. 2 tvrdí, že Licharda pri voľbe jazyka pre jeho kalendár a iné diela neviedli vyhranené osobné, politické alebo vedecké pohnútky. Na prvom mieste je pre neho snaha poslúžiť národu, jeho čo najširším vrstvám a využiť každú možnosť vydávať preň knižky. Preto zrejme prijíma i redaktorstvo provládnych Slovenských novín, ktoré píše v staroslovenčine—slovakizovanej češtine, zavedenej vládou na Slovensku po revolúcii ako úradný jazyk a k tomuto jazyku sa vracia i v Domovej pokladnici na rok 1851.

[213] [Lichard, D.]: Slovo na pokon. Domová pokladnica, rok 1864, s. 348—349. „Za prvú príčinu tohoročnej chladnosti prácam našim udávalo sa, že vraj Domová pokladnica 1863 i viac učenejších daktorých nezrozumiteľných článkov mala. Tak je! Mali sme tam niektoré i vedeckou farbou natreté články, ktoré sme my do knihy s úplným povedomím toho umiestnili, čo chceme. Samé rozprávky, anekdoty, komédie a veršíky nemôže národ náš naveky čítať... my ale vydávame knihu vzdelavateľnú a kalendár sme jej iba k tomu cielu pridali, aby lahčí prístup mala do domov rodáckych!..."

[214] V období vyvrcholenia národného obrodenia vychádzajú len tri série slovenských kalendárov s dlhšou kontinuitou. Na druhej strane však ich náklady boli pomerne vysoké a zrejme stačili saturovať nároky slovenskej čitateľskej obce.

sa slovenské meštianstvo, dedinská inteligencia a nanajvýš bohatší a vzdelanejší roľníci) kalendáre s novými obsahovými, formálnymi i funkčnými vlastnosťami. Rozvinula sa a dominantnú funkciu v kalendári nadobudla poučno-zábavná časť, do úzadia ustúpila funkčnosť kalendárnej časti. V poučno-zábavnej časti nadobúdajú popri populárno-náučných textoch značnú váhu texty literárneho charakteru. Pritom sa zvyšuje i počet a typová rozmanitosť textov praktického informačného charakteru — tabuľky, prehľadové materiály, atď. Funkcie týchto kalendárov sa plne stotožňujú s cieľmi ľudovýchovného programu slovenskej inteligencie tohoto obdobia — vzdelávať, vychovávať a posilňovať národné povedomie v širokých vrstvách národa. Závažným momentom ovplyvňujúcim úroveň slovenskej kalendárovej spisby obrodeneckého obdobia je i skutočnosť, že pri vydávaní týchto kalendárov je takmer úplne potlačený aspekt komerčný, ich vydávanie je v rukách národne uvedomelých jednotlivcov, a tak sú ich funkcie ľudovýchovné a národnopolitické prvoradé.

Kalendáre na území Slovenska v období rozvíjajúceho sa kapitalizmu až po vznik ČSR (1850—1918)

Ani revolučné roky 1848/49 a obdobie Bachovho absolutizmu nezabrzdili plynulý kvantitatívny rast celkovej produkcie kalendárov v Uhorsku i napriek určitým rozdielom (odlišnostiam) vo vývoji kalendárovej spisby jednotlivých národností Uhorska. Práve naopak. Maďarská odborná literatúra tvrdí, že keď väčšina tlačiarní bezprostredne po revolúcii prišla o zákazky, udržiavajú sa len vďaka kalendárom.[215] Význam a rentabilnosť vydávania a tlače kalendárov v Rakúsko-Uhorsku v tomto období potvrdzuje i zavedenie priamej dane spotrebnej z ich vydávania, ktorá sa odvádzala kolkovou známkou podľa ríš. zák. č. 345 zo 6. septembra 1850.[216]

Pri charakterizovaní ďalšieho vývoja kalendárovej spisby na území Slovenska a slovenských kalendárov v Uhorsku budeme osobitne hovoriť o slovenskej kalendárovej spisbe a osobitne o inojazyčnej, pretože napriek určitým styčným bodom mal vývoj každej z nich svoje osobitosti spôsobené čiastočne odlišným kultúrnym vývojom maďarskej a slovenskej, resp. nemeckej, ukrajinskej kultúry a osvety, determinovaným i vzťahom týchto kultúr — maďarskej ako kultúry vládnúceho národa a slovenskej a ostatných národností ako kultúry a osvety, ktoré museli bojovať o svoju existenciu proti maďarizačným snahám.

Presun politického a kultúrneho centra Uhorska z Bratislavy od konca 18. storočia a vznik nového centra národného života Maďarov ako vládnúceho národa v Budíne a Pešti prirodzene nepriamo ovplyvnil i ďalší rozvoj kníhtlače na Slovensku a tým i produkciu kalendárov, o ktoré mnohé tlačiarne v tomto

[215] Kovács, M.: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. 1849-től 1945-ig. Budapest 1970, s. 18. Toto tvrdenie vychádza predovšetkým z vývoja produkcie maďarských kalendárov.

[216] Sadzba šesť grajciarov sa odvádzala z každého exemplára kalendára vydaného buď samostatne alebo ako súčasť inej publikácie kolkovou známkou, alebo vtlačeným kolkom na prednej strane kalendára. Pozri aj Ottův slovník náučný, XIII, s. 783. Kolkovné sa zrušilo až X. zák. čl. z roku 1900 o zrušení kolkovej povinovatosti kalendárov, ohlasov, novinárskych oznamov, cudzineckých novín a obdobných časopisov. Pozri Sbierka krajinských zákonov na rok 1900. Budapest 1900, s. 153.

období ešte opierali svoju prosperitu.[217] Proces koncentrácie kníhtlačiarskeho a vydavateľského podnikania do Pešti a Budína je v druhej polovici 19. storočia ešte prudší a z mnohých tlačiarní na Slovensku, predtým celouhorského významu, sa stávajú provinčné tlačiarne.[218]

Ešte v prvej polovici 19. storočia vychádzajú i na území Slovenska maďarské kalendáre, ktorých dosah je celouhorský (Landerer v Bratislave, Werfer a Ellinger v Košiciach, Weinmüller v Komárne). Po revolúcii 1848/49 už takéto kalendáre okrem komárňanského v produkcii tlačiarní na území Slovenska nenájdeme. Prevažujú slovenské, nemecké a maďarské kalendáre regionálneho charakteru i dosahu.

Výrazom kapitalizácie kníhtlačiarstva a vydávania kníh, ale i vzrastu gramotnosti a rozšírenia čitateľských vrstiev je vznik špecializovaných vydavateľstiev a tlačiarní literatúry pre ľud a kalendárov, opäť predovšetkým v Pešti a v Budíne od polovice 19. storočia. Také bolo vydavateľstvo a tlačiareň A. Bučánskeho, Emicha a Landerera, Viliama Méhnera v Pešti, M. Bagóa v Budíne, ktoré vydávali popri literatúre pre ľud i kalendáre v rôznych jazykoch pre národnosti žijúce v Uhorsku. Koncom storočia sa k nim pripája tlačiareň a špecializované vydavateľstvo kalendárov J. Steinbrenera vo Vimperku. Na území Slovenska vzniklo špecializované vydavateľstvo kalendárov až po prelome storočia v Komárne, ale toto vydávalo výlučne len maďarské kalendáre.

Slovenské kalendáre obdobia Bachovho absolutizmu až po matičné roky (1850—1860)

Slovenská kalendárová literatúra ako celok síce tiež zaznamenáva po revolučných rokoch 1848/49 napriek celkovej stagnácii slovenského národného kultúrneho života i osvetových snažení určitý kvantitatívny vzrast, ale má svoje osobitosti. Vydávanie slovenských kalendárov sa rozvíja od polovice 19. storočia v dvoch líniách. Na jednej strane sú to nie príliš početné slovenské kalendáre duchom národné a vydávané predovšetkým jednotlivcami bez komerčných cieľov s ľudovýchovnými a národnopolitickými funkciami.[219] Na druhej strane sú to slovenské kalendáre národne indiferentné, ktoré vydávajú kníhtlačiarne a vydavateľstvá hlavne v Pešti a Budíne najprv len z vyložene komerčných dôvodov (A. Bučánsky, M. Bagó atď.).

[217] V roku 1817 podľa Trattnerovej tabuľky o produkcii kalendárov v Uhorsku vychádza z celkového počtu 19 sérií ešte 10 sérií kalendárov na Slovensku. V roku 1827 podľa jeho ďalšieho výkazu je to už iba 8 sérií z celkového počtu 28 sérií. Na rok 1860 registrujeme z územia Slovenska v našej bibliografii kalendárov iba 8 sérií kalendárov, kým podľa Gelléríné, L. M.: C. d., I, s. 1243 po roku 1860 len v samotnom Debrecíne vychádza naraz 16 sérií kalendárov a v Pešti len humoristických až 6 sérií.

[218] V roku 1848 pracovalo napr. v 53 mestách Uhorska 82 tlačiarní. Z toho 2 v Budíne, 8 v Pešti, 4 v Debrecíne a 4 v Bratislave atď. Pozri Kovács, M.: C. d., I, s. 594—595. Roku 1860 pracuje v Pešti už 12 tlačiarní, v Budíne 2, pozri Ballagi, A.: C. d., s. 180—181. V Bratislave v tom čase pracujú 3 tlačiarne. Počet tlačiarní v Pešti sa v roku 1867 zvýšil už na 15. Pozri Kovács, M.: C. d., II, s. 19.

[219] Prakticky až do vzniku Matice slovenskej niet slovenskej národnej kultúrnej inštitúcie, centra s oficiálnym celonárodne realizovaným osvetovým programom, v rámci ktorého by mohlo nájsť miesto i vydávanie kalendárov a do vzniku Kníhtlačiarskeho účastinárskeho spolku v roku 1869 sa napriek niekoľkým neúspešným pokusom nepodarilo založiť ani skutočne národnú kníhtlačiareň.

Z predrevolučných slovenských kalendárov vychádza po ročník 1851 Lichardova Domová pokladnica, G. Fejérpataky-Belopotocký vydáva naďalej svoj Nowý y starý wlastenský kalendář so Slowenským pozornjkom. Na roky 1856—1858 vydával Lichard vo Viedni Časník, v Skalici vyšiel u Škarnicla Hospodársky kalendár na rok 1853. Kadavý a Krčméry vydali u Werthmüllera v Levoči na rok 1853 Hospodársky kalendár a Živenu, ktoré boli vlastne mutáciami, líšiacimi sa len rozsahom. Zo všetkých týchto kalendárov, ktoré mohli plniť i národnouvedomovacie funkcie popri ľudovýchovných, vychádza však plynule a vo vyšších nákladoch len Belopotockého kalendár. Oveľa početnejšie sú slovenské kalendáre národne indiferentné, vychádzajúce predovšetkým v Pešti a v Budíne. Peštiansky kníhkupec, vydavateľ a tlačiar literatúry pre ľud A. Bučánsky vydáva hneď od roku 1851 dve série slovenských kalendárov: Alojza Bučánskyho kresťanski obrázkowi kalendár a Alojza Bučánskyho mali obrázkowi kalendár a neskôr od roku 1871 k nim pribúda ďalší Alojza Bucsánszkyho malý kossuthowský kalendár. V Budíne vychádza u M. Bagóa nepretržite Obnowený budinský kalendár prostonárodný, ktorý prvým ročníkom 1856 nadviazal na Budjnský, w nowesložený neywětssj nowý y starý domownj kalendár, ktorý od roku 1813 redigoval Gabriel Ruttkay u bývalej majiteľky tlačiarne Anny Landererovej. I firma Landerer a Heckenast v Pešti vydáva od roku 1856 Nowý kalendár pro lid ewanjelický, Emich a Eisenfels tlačí Kresťanskí kalendář vydávaný Spolkom wydáwajúcim dobré a lacné knižky. V Sarvaši u L. Réthyho vyšiel na roky 1854—1855 Nowý i starý zábawný kalendár, v Trnave u kníhkupca Spanrafta Trnawský kalendár na roky 1851—1854 regionálneho charakteru.

Šesťdesiate roky, matičné obdobie (1860—1875)

Až šesťdesiate roky a matičné obdobie prinášajú aktivizáciu slovenského národného života, literatúry i osvetovej činnosti. Zvyšuje sa i počet národne angažovaných slovenských kalendárov, vydávaných popri jednotlivcoch už i novovzniknutými kultúrnymi národnými ustanovizňami a spolkami, ktoré do svojho programu zahrňujú i ľudovýchovu, vydávanie literatúry pre ľud a kalendárov. Daniel Lichard obnovuje svoju Domovú pokladnicu, ale vydáva ju len na roky 1863—1864 a hneď od roku 1865 začína s novou sériou s názvom Slovenský kalendár, ktorý potom vychádzal nepretržite až do jeho smrti po ročník 1883 tlačou Škarniclovcov v Skalici. Nový kalendár nemožno ani rozsahom ani obsahom porovnať s Domovou pokladnicou. Namiesto 300-stranovej publikácie má Slovenský kalendár iba 80—90 strán. Ale i pri takomto zredukovanom rozsahu sa Lichard snaží, aby boli v kalendári zastúpené všetky oblasti, na ktoré sa sústreďujú súdobé osvetové snaženia. Zábavno-poučná časť Slovenského kalendára je opäť ako v Domovej pokladnici rozčlenená na tematické celky — rubriky, ako napr. Z našej domoviny, Pamätnosti z oboru remesiel a hospodárstva, Drobnosti prírodopisné, Zprávy hospodárske, Nárady pre gazdinku, Domáci lekár, Básnická zahradka atď. Na rozdiel od Domovej pokladnice tu však už nemajú prevahu prírodné vedy, ale rovnaký priestor sa poskytuje i vlastivede, výchove k národnému povedomiu, hospodárskej i zdravotníckej osvete. Menej je literárnych žánrov, z nich je to hlavne poézia, ale nájdeme v ňom i porekadlá, rôzne tabuľky, genealógiu cisársko-kráľovskej rodiny. Z národného hľadiska bola najvýznamnejšia rubrika dokumentujúca

slovenský politický, kultúrny, hospodársky i spoločenský život vždy za uplynulý rok, ktorá sa objavuje v ročníku 1869 sprvoti s názvom **Národné ústavy naše,** v ročníkoch 1870—1871 s názvom **Pomery národného života** a od ročníka 1872 ako **Kronika národného života.** Informácie v nej sa opäť členia tematicky na časti: **Vďačná pamiatka našim, Matica slovenská, Vyššie školy slovenské, Na zboreniskách ústavov našich, Spolky vzdelávateľské, Spolky pre hmotný dobrobyt, Slovenské časopisectvo** a ďalšie vytvárané a obmieňané podľa charakteru materiálu.

Niekoľko pokusov vydávať slovenské kalendáre zaznamenávame začiatkom šesťdesiatych rokov i v Pešti. Viliam Pauliny-Tóth vydal na rok 1864 humoristický kalendár Černokňažník a zároveň s ním i Černokňažníčka (zrejme malé vydanie — čo do rozsahu — predošlého, ktorý sa však nepodarilo popísať z autopsie).[220] Viliam Pauliny-Tóth až o dva roky neskôr vydáva na rok 1864 opäť kalendár s názvom Černokňažník, ale označuje ho za prvý ročník. Objemný kalendár Andreja Radlinského Tatran vyšiel v Budíne — Pešti na rok 1861. Bol encyklopédiou najnovších poznatkov vedy i techniky a jeho zábavnú časť tvorila slovenská a ruská krásna literatúra.

Skromnejší obsahom i formálne bol jediný košický slovenský kalendár 19. storočia — Kossický kalendář pro lid slowenský na rok 1861. Priniesol rad článkov z praktickej ľudovýchovy — o význame osvety, vzdelávania, o zveľaďovaní živností a priemyslu, o chove hospodárskych zvierat atď. a bol preniknutý slovenským duchom.[221] Ešte v roku 1911 ho vysoko oceňuje hlasista Štefan Janšák.[222] Možno len predpokladať, že na vydávaní tohto kalendára sa zúčastnil, resp. prispel do neho i Jonáš Záborský, ktorý v tom čase po návrate z Viedne pôsobil v Župčanoch.

Matičné snahy o vydávanie kalendárov

Novozaložená Matica slovenská sa hneď na svojom prvom valnom zhromaždení 4. augusta 1863 rozhoduje vydávať pre členov MS i kalendár, ktorý mal vyjsť už na rok 1865. Toto rozhodnutie podporovali hlavne Kuzmány, Pauliny-Tóth, ale i predseda MS Štefan Moyses.[223] O redigovanie matičného kalendára požiadal výbor MS Daniela Licharda a keď tento poverenie neprijal, obrátil sa na A. Krčméryho a J. Plošica. Ani oni však redakciu „z vážnych dôvodov" neprijali, a preto kalendár s názvom Národný kalendár vychádza až na rok 1866. Rediguje ho D. Lichard, príspevky schvaľuje výbor MS. Vyšiel na rok 1866 a 1867 v rozsahu 200—450 strán, ovplyvnený z obsahovej i formálnej stránky Lichardovou Domovou pokladnicou. Na rok 1867 vyšiel v náklade 2000 výtlačkov. Vydávanie takéhoto kalendára muselo byť pre Licharda, ktorý vydával a zostavoval od roku 1865 i svoj Slovenský kalendár

[220] Černokňažníček je registrovaný v bibliografickej rubrike Letopisu MS 1864, Slovenský knihopis, s. 96. Stál 25 grajciarov, zatiaľ čo jeho rozsiahlejší pendant 1 zl., resp. 1 zl. 40 grajciarov. Pozri i oznam v Sokole, 1861, s. 143 o pripravovanom vydaní oboch kalendárov.

[221] Kossický kalendář pro lid slowenský na obyčajný rok 1861. Sokol, 1860, s. 171. V správe sa uvádza, že jeho vydanie obstarali „niektorí vlastimili čeští a slovenští v Košiciach". Kritizuje kalendár z jazykovej stránky.

[222] Janšák, Š.: Význam kalendárov v ľudovýchove. Slovenský denník, 1911, č. 162, s. 1—2.

[223] Zápisnice z valných zhromaždení a výboru Matice slovenskej uverejňované v Letopise MS, 1864—1868.

intelektuálne i časove náročné a pre MS finančne značne nákladné, a preto už na štvrtom valnom zhromaždení MS 12. 9. 1866 „ustanoveno na miesto dosiaľného, 20 hárkov prevyšujúceho ‚Matičného kalendára' vydať na rok 1868 len menší, 5—6 hárkový kalendár vo 4°, aby takto vo veľkom počte a v nízkej cene vydaný i obecenstvu mohol sa stať prístupným".[224] Redakciu nového kalendára zverili Viliamovi Paulinymu-Tóthovi, kalendárnu časť mal zostaviť opäť Daniel Lichard. Malý národný kalendár vyšiel však tiež len na dva roky 1868 a 1869 v cene 25 grajciarov, teda už aj pre členov MS nie bezplatne. Zrejme sa vzhľadom na skromný obsah nestretol s primeraným ohlasom, pretože na šiestom valnom zhromaždení MS 5. augusta 1868 bolo „uzavreno upustiť na neistý čas od vydávania ‚Malého národného kalendára', ale i vydávanie ‚Veľkého národného kalendára' vo smysle predošlých uzavretí prenechať ešte na čas".[225] Matica slovenská sa teda vzdala možnosti bezprostredne a aktívnejšie pôsobiť na najširšie vrstvy slovenského ľudu prostredníctvom kalendára a konkurovať záplave kalendárov peštianskych vydavateľstiev.[226]

Až keď sa v roku 1869 založil Kníhtlačiarsky účastinársky spolok v Martine, začína vychádzať „národný" kalendár v tejto prvej skutočne slovenskej „národnej" kníhtlačiarni, ktorá je základňou i pre realizáciu ľudovýchovnej publicistickej práce a zaručuje aj finančne kontinuitu vychádzania oficiálneho kalendára martinskej politickej a kultúrnej reprezentácie. Prvý ročník Slovenského obrázkového kalendára vyšiel na rok 1871 a vychádzal nepretržite až do roku 1944.

Slovenský obrázkový kalendár sa od svojich prvých ročníkov venoval problémom a otázkam národného života, usiloval sa o upevňovanie národného povedomia a o hospodársku osvetu. Tým, že vychádzal v centre slovenského národného života a čiastočne i pre obsahové vlastnosti si vyslúžil prívlastok „národný". Štruktúrou a obsahom sa snaží kráčať v Lichardových šľapajách, nasleduje Lichardov Slovenský kalendár. Začína s rozsahom 40 strán (za 60 grajciarov), ale už o tri roky má 80 strán a pri tomto rozsahu zostáva viac ako 20 rokov (cena 20—40 halierov), s nákladom 8000—10 000 exemplárov.[227]

Napriek prívlastku „obrázkový" nebolo ilustrácií v kalendári veľa. Mnohé rubriky sa preberajú od Licharda, pričom najvýznamnejšia z nich je „**Kronika národného života**" — prehľad udalostí slovenského kultúrneho, spoločenského a politického diania za uplynulý rok, ktorá sa stala stabilnou a od súdobých slovenských kultúrnych pracovníkov i teoretikov zaoberajúcich sa kalendármi i požadovanou rubrikou, nevyhnutnou v dobrom slovenskom kalendári. Rubrika mala stále časti: **Časť spisovná** — informácie o vychádzajúcich

[224] Zápisnica štvrtého valného shromaždenia Matice slovenskej... Letopis MS, 1866, s. 113; Slovenský knihopis. Letopis MS 1868, zv. 2, s. 121.

[225] Zápisnica šiesteho valného shromaždenia Matice slovenskej .... Letopis MS, 1868, zv. 2, s. 132.

[226] Zatiaľ čo matičný Národný kalendár na rok 1867 vyšiel v náklade 2000 exemplárov, Lichardov Slovenský kalendár na rok 1865 v náklade 4000 exemplárov a na rok 1867 mal 1160 predplatiteľov, v krátkej správe „Úhrn všetkých prispievateľov..." Sokol, 1866, s. 235 sa píše: „Veru čas je svrchovaný, aby prestal už raz slovenský ľud čítať tie nezáživné pešťanské kalendáre, ktorých rozpredá sa na Slovensku každý rok blízo stotisíc." Pozri i oznam v Sokole, 1864, s. 379.

[227] Podľa oznamov o jeho vychádzaní a referátov uverejňovaných v súdobých periodikách. O náklade pozri článok „Nákladom redaktora tohoto...". Dom a škola, 1889, s. 320 a Slovenský obrázkový kalendár. Hlas, 1899, s. 154—155.

slovenských periodikách, **Spolky vzdelávateľské** — o činnosti Živeny, Muzeálnej slovenskej spoločnosti, Spolku sv. Vojtecha atď., **Spolky pre hmotný dobrobyt** a iné. Tieto stále časti sa dopĺňali niekedy novými, napr. **Krivdy a utrpenia.** V nej sa informovala slovenská verejnosť o prenasledovaní národovcov. Tu sa písalo napr. o odsúdení Ambra Pietra, Blažeja Bullu, Jozefa Čapka a iných. Zaujímavé sú údaje a informácie o slovenských vysťahovalcoch, predovšetkým do Ameriky. Od roku 1908 sa v kalendárnej časti začínajú pri zoznamoch dní jednotlivých mesiacov štvorveršia — úryvky z tvorby slovenských básnikov, najmä štúrovcov, ktorých cieľom bolo posilňovať národné povedomie, národnú hrdosť. Tieto štvorveršia preberali do svojich kalendárnych častí temer všetky súdobé národovecké slovenské kalendáre.

Aby sa aspoň trochu neutralizovala a vyvažovala záplava biografických článkov o uhorských kráľoch a príslušníkoch uhorskej rodovej šľachty, maďarských politikoch a spisovateľoch v slovenských peštianskych kalendároch, prináša i Slovenský obrázkový kalendár medailóny a portréty významných slovenských dejateľov z minulosti i súčasnosti. Prejavuje sa snaha viesť čitateľov k sebavzdelávaniu, pravidelnému čítaniu i periodickej slovenskej tlače, pretože ešte ani koncom 19. storočia nie je situácia v tomto smere u prevažnej väčšiny národa ideálnou.[228]

Dosť pozornosti sa venovalo v kalendári i hospodárskej osvete, šíreniu nových poznatkov v oblasti poľnohospodárstva, zakladaniu hospodárskych spolkov, atď.

Po dlhšom vychádzaní sa však prejavil pri zostavovaní kalendára koncom storočia určitý stereotyp, neprispôsobil sa novým politickým, ekonomickým a spoločenským podmienkam a už v roku 1898 ho tvrdo kritizujú hlasisti.[229] Túto tvrdú kritiku diktovala Blahovi sčasti i dlhoročná rivalita a odlišnosť politických názorov medzi Martinom a Skalicou.

Druhou významnou sériou kalendárov, ktoré začal vydávať v tomto období ďalší slovenský kultúrny spolok na konfesionálnom základe — Spolok sv. Vojtecha (založený r. 1870) — bol **Pútnik svätovojtešský** vychádzajúci od roku 1872. Hoci sa kalendárom, ktorý bol i podielovou knihou členov Spolku sv. Vojtecha, sledovali predovšetkým konfesionálne ciele náučné alebo výchovné, predsa mu nemožno uprieť pomerne významnú úlohu národnouvedomovaciu a významnú rolu pri pestovaní slovenského jazyka. Pútnik svätovojtešský vyšiel napr. na rok 1895 v náklade 9000 exemplárov. Okolo roku 1912 už vychádza v náklade 40 000—50 000 exemplárov.[230] Postupne ho redi-

[228] Slovenský obrázkový kalendár, 1898, s. 41: „Žiaľ, nedospeli sme my Slováci k tomu, že by si každý čítať a písať znajúci Slovák i čo len raz mesačne vychodiaci časopis predplácal, a tak sa i v radostných i žalostných udalostiach na poli nášho národného života dočítať a duševný i hmotný vývin národa svojho pozornosťou sprevádzať mohol."

[229] P. Blaho v článku Slovenská kalendárska literatúra. Hlas, 1898/9, s. 268 o ňom napísal: „Martinský obrázkový kalendár ako sme už vyššie udali, má najmenej obrázkov zo všetkých kalendárov a predsa menujú ho ‚obrázkovým'. Je vystrojením skromného, beznáročného, takým je, akým býval pred 20—30 rokmi. Je ducha tichého, nevýbojného bez iniciatívy . . . 34 rokov vydávaný kalendár je tam, kde bol pred toľkými rokmi. Martinský kalendár mal by byť dnes knihou bohatou, cennou a mal by stáť mimo konkurencie. Kalendár je ‚národný', ale obsahom najbiednejší zo všetkých slovenských kalendárov."

[230] Blaho, P.: C. d., s. 268—269; Provokovaný: K organizácii nášho knižného obchodu. Slovenský denník, 1912, č. 52, s. 2—3. Podľa Literárnych listov, 1895 na rok 1895 vyšiel v náklade 9000 exemplárov, na rok 1901 — 11 000 ex., na rok 1903 — 13 000 ex. na rok 1904— 18 000 ex., na rok 1908 — 32 000 ex.

govali Juraj Slotta, František Richard Osvald, Martin Kollár, Martin Medňanský a František Otto Matzenauer.

Aj v opozičnom politickom tábore slovenskej maloburžoázie Nová škola v Budapešti vzniká v roku 1869 účastinárska kníhtlačiareň Minerva, ktorá v súlade s jej programovými snahami vydávať i literatúru pre ľud, vydáva od roku 1872 i vlastný kalendár s názvom **Obrázkový kalendár.** Vyšiel však len jeho nasledujúci ročník 1873, pretože už koncom roku 1872 ho Minerva pre finančné ťažkosti likvidovala.

Slovenské kalendáre osemdesiatych rokov 19. storočia

Osemdesiate roky znamenajú ďalší a ešte rýchlejší kvantitatívny rast celkovej produkcie kalendárov v Uhorsku.[231] Stúpa i produkcia kalendárov vydávaných na území Slovenska (pozri tabuľku Gelléríné, L. M.), ale predovšetkým vďaka zvýšeniu počtu sérií inojazyčných, hlavne maďarských kalendárov, čo je dôsledok zvýšenej aktivity maďarskej publicistiky a zintenzívnenia maďarizačných úsilí v tomto období na Slovensku. Rast počtu sérií slovenských kalendárov je v provnaní s inojazyčnými len veľmi mierny, aj to len zásluhou nových slovenských kalendárov z národne indiferentných alebo uhrofilsky orientovaných tlačiarní.[232] Ešte v roku 1882 v Slovenských pohľadoch, s. 494 sa v ozname o vyjdení Slovenského obrázkového kalendára konštatuje: „Máme iba dva kalendáre pre rozumných ľudí: Lichardov a prítomný martinský."

Kalendárom z peštianskych vydavateľstiev literatúry pre ľud A. Bučánskeho a V. Méhnera, ktoré slovenské kalendáre vydávajú súbežne s maďarskými

[231] Z práce Gelléríné, L. M.: C. d., Századok 1975, s. 150 sme prevzali tabuľku o produkcii kalendárov v Uhorsku za roky 1880—1891 zostavenú na základe Magyar Könyvszemle. Treba však pamätať, že súdobá maďarská bibliografia registrovala slovenské tlače, t. j. i kalendáre len veľmi torzovite. Údaje o počte sérií kalendárov vychádzajúcich a tlačených na Slovensku a slovenských v Rakúsko-Uhorsku sú z našej bibliografie kalendárov.

Rok	Uhorsko	Slovensko	Slovenské kalendáre z Rakúsko-Uhorska
1880	69	8	9
1881	114	9	10
1882	104	12	9
1883	130	11	10
1884	123	11	10
1885	163	10	9
1886	136	20	13
1887	184	18	13
1888	154	23	11
1889	164	29	11
1890	202	33	14
1891	194	28	12

Ročný priemer: 145 titulov celkove, 11 titulov slovenských kalendárov.

[232] V osemdesiatych rokoch možno najviac päť sérií kalendárov považovať za „národné" kalendáre. Z celkového počtu 21 sérií slovenských kalendárov vychádzajúcich v Uhorsku za týchto desať rokov šesť vydávali plynule Bučánsky, Méhner a Bagó v Pešti, od roku 1886 začala vydávať slovenský Nový domový kalendár FEMKE a v Pešti vyšli i ďalšie štyri menej významné série slovenských kalendárov s 1—4 ročníkmi. Koncom osemdesiatych rokov začínajú vychádzať kalendáre i u Steinbrenera vo Vimperku.

a nemeckými vo vysokých nákladoch, sa naďalej darí úspešne prenikať k slovenským čitateľom.[233] Na elimináciu ich vplyvu chýba jednak dostatočne silná konkurencia slovenských „národných" kalendárov, jednak takmer až do konca storočia i konkurencia siete slovenských kníhkupectiev. Slovenské „národné" kalendáre i iné druhy kníh nachádzali odbyt predovšetkým prostredníctvom tzv. príhlasov — subskripcie a prostredníctvom zväčša dobrovoľných a príležitostných komisionárov. V osemdesiatych rokoch vznikla napr. len jediná nová kontinuitne vychádzajúca séria — Salvov Domový kalendár, ale i ten bol iba náhradou za zaniknutý Lichardov Slovenský kalendár. Tento stav je dôkazom, že súdobý osvetový i politický program slovenskej inteligencie, predovšetkým v centre národného života v Martine nedocenil kalendáre ako nástroj účinného ľudovýchovného a národnopolitického pôsobenia na široké masy slovenského ľudu.

Kalendáre budapeštianskych vydavateľstiev

Tlačiarne a vydavateľstvá A. Bučánskeho, M. Bagóa od päťdesiatych rokov, V. Méhnera od osemdesiatych rokov produkujú popri vysokých nákladoch literatúry pre ľud i vysoké náklady slovenských kalendárov najprv z vyložene komerčných, ale od sedemdesiatych rokov i z ideových dôvodov.[234] Slovenské kalendáre vychádzajú z týchto vydavateľstiev väčšinou súbežne s rovnomennými maďarskými, resp. nemeckými kalendármi.[235] Pretože kapacitné i časové dôvody nedovolili porovnávať paralelné ročníky kalendárov v rôznych jazykových verziách, možno len predpokladať, že šlo o úplné alebo len čiastočné mutácie, čo by ani nebola novinka vo vydávaní kalendárov. Z komerčných dôvodov tak robili už i tlačiari v 17. a 18. storočí, keď na území Slovenska vychádzajú paralelne u jedného tlačiara a vydavateľa obvykle trojjazyčné mutácie kalendárov v slovenčine, maďarčine a v nemčine.

Bučánskeho tlačiareň a nakladateľstvo je v druhej polovici 19. a začiatkom 20. stor. najväčším vydavateľstvom kníh pre ľud a kalendárov v Uhorsku. V jeho šľapajách pokračuje aj zať Alojza Bučánskeho Koloman Rózsa, ktorý

---

[233] O silnej konkurencii slovenským knihám zo strany neslovenských kníhkupcov a komisionárov (Pešť, Viedeň, ale i Praha, Tešín) na Slovensku hovorí J. Janoška (Bystersky) v článku Naše kníhkupectvo v Národných novinách, 1886, č. 38, s. 1—2. Keď Bielek a Kukučín oznamujú v Národných novinách, 1886, č. 43, s. 4 svoj úmysel vydať Slovenský kalendár na rok 1887, odôvodňujú ho takto: „Naše obecenstvo potrebuje kalendárov každoročne mnohé tisíce. Zdravého smeru je jich nepatrne málo. Zväčša sú plodom rozličných pokútnych firiem a 8/10 slovenského obecenstva za svoj statočne vyrobený groš kupuje kadejaký kalendár... ."

[234] Pozri i prácu Liba, P.: Čítanie starých otcov. Martin 1970, v ktorej sa hodnotí slovenská literatúra pre ľud vydávaná budapeštianskymi nakladateľstvami.

[235] Napr. Alojz Bučánsky vydával rovnomenné kalendáre v maďarčine, nemčine a slovenčine. 1) Bucsánszky Alajos kis képes naptára 1849-, Bucsánszky Alajos kleiner Bilder-Kalender 1849-, Alojza Bučánszkyho mali obrázkowi kalendár 1851-, 2) Bucsánszky Alajos keresztény képes naptára 1849-, Bucsánszky Alajos christlicher Bilder-Kalender 1849-, Alojza Bucsánskyho kresťanski obrázkowi kalendár 1852-, 3) Bucsánszky Alajos képes Kossuth naptára 1870-, Alojza Bučánskyho malý kossuthowský kalendár 1871-. Pozri Bibliografia slovenských a inorečových kalendárov, č. 3—5; Petrik, I, s. 353—354; MK, 1876—1885, s. 116.

[236] A. Bučánsky, pôvodne knihár v Bratislave, presídlil do Pešti v roku 1845 a už v roku 1847 zakladá i vlastnú kníhtlačiareň.

preberá podnik v r. 1877, ale ešte dlhé roky i po prelome storočia tu vychádzajú knihy a kalendáre pod starou známou firmou Alojz Bučánsky v impresse.[237]

Bučánskeho kalendáre boli rozsahom neveľké (18—20 strán zábavno-poučnej časti), ale zato bohato ilustrované na slušnej typografickej úrovni. Okrem kalendárnej časti, obvyklých kalendárnych materiálov ako je zoznam jarmokov, veršovanej pranostiky s názvom Storočný prorok, inzerátov, žartov, tabuliek a pod., pozostávala zábavno-poučná časť iba z niekoľkých mravoučných, resp. zábavných próz, básničiek, prípadne 1—2 textov náučno-výchovného zamerania. V rokoch intenzívnejšej odnárodňovacej politiky maďarskej vlády sa akcentuje v kalendároch jednotnosť uhorského národa, propaguje sa uhorské vlastenectvo, idealizujú dejiny Uhorska. Historická a spoločenská situácia sa v nich interpretovala tak, aby vyjadrovala ideológiu vládnúcej triedy, vládnúceho národa v Uhorsku. Tak napr. vychádza v týchto kalendároch na pokračovanie v chronologickom slede Dejepis Uhorska, ktorý tvoria medailóny jednotlivých panovníkov, ale i medailóny súdobých maďarských politických činiteľov. Alojza Bučánskeho malý kossuthovský kalendár bol celý zameraný na propagáciu politickej činnosti a osobnosti Lajosa Kossutha.

K tomuto typu kalendárov možno priradiť i tri série, ktoré vydával ďalší peštiansky tlačiar a nakladateľ literatúry pre ľud Viliam Méhner: Wilhelma Méhnera nový malý obrázkový kalendár od roku 1883, Viliama Méhnera obrázkový kalendár rodinný od roku 1892 a Viliama Méhnera kresťanský obrázkový kalendár od roku 1908 až do vzniku ČSR. V deväťdesiatych rokoch rediguje Méhnerove kalendáre J. Ferienčík, ktorému sa podarilo zostavovať ich tak, že mali veľmi priaznivý ohlas i u súdobej slovenskej kritiky.[238] Aj Méhner vydáva súbežne i maďarské kalendáre. V osemdesiatych rokoch súbežne až osem sérií, po prelome storočia až jedenásť sérií maďarských kalendárov.[239]

Bučánsky je i tlačiarom **Nového domového kalendára,** ktorý s vyložene maďarizačnými odnárodňovacími cieľmi začal vydávať od roku 1886 Uhorsko-krajinský vzdelávací spolok slovenský — FEMKE (Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület). Spočiatku sú však tieto ciele ešte zastierané proklamovaním ľudovýchovných, náučných snažení a napr. ešte ročník 1887 inzerujú i Národné noviny.[240]

Úvodný článok prvého ročníka takto formuluje ciele FEMKE, ktoré orga-

---

[237] Pogány, P.: C. d., s. 297 uvádza údaje o Bučánskeho podniku z časopisu Typographia, 1881, č. 4, ktorý charakterizuje firmu takto: „Tlačiareň disponuje 6 rýchlolismi, veľkým knihviazačstvom, stereotypiou a inými veľkolepými zariadeniami. Jej činnosť sa väčšinou zameriava na vydávanie kalendárov, ktoré vychádzajú v takých obrovských množstvách, napriek silnej konkurencii jednotlivých tlačiarenských firiem hlavného mesta ako napr. Bartalits, Hornyánszky, Athenaeum, Franklin Társulat atď., že len výdavky na kalendárové kolky predstavujú ročne 26 000 Ft. To nepotrebuje komentár." Podľa ďalšieho údaja Pogánya, P.: C. d., s. 312—313 vydal jeho zať K. Rózsa napr. na rok 1909 až 33 titulov kalendárov v maďarčine, 9 v nemčine, 7 v slovenčine a 2 v chorvátčine.

[238] Obrázkový kalendár rodinný. Slovenské pohľady, 1893, s. 768: „Týmito dvoma rozmnožené sú kalendáre slovenské nielen rečou, ale i duchom. A vydavateľ iste rozšíri ich v takých krajoch, kam kalendáre martinský, vojtešský, alebo Salvove menej prenikajú." Pozri i článok Fr.R.O. [=Osvald, F. R.]: Naše kalendáre na rok 1894. Literárne listy, 1894, s. 9.

[239] Pozri MK, 1886—1900, II, s. 598—599; MK, 1901—1910, s. 151—152.

[240] Národnie noviny, 16. 10. 1886, s. 4. Predával sa za 30 grajciarov. Wagner, A.: Slovenské kalendáre. Slovenské pohľady, 1892, s. 763 ho označil dokonca epitetom „národný", „bo positívne ani tento neuráža náš národný cit".

nizácia realizuje samozrejme i prostredníctvom kalendára: „Je to prirodzené právo, aby ľud bársktorej národnosti oblasť túto obývajúci svoju reč vzdelával. Vlastenecká svätá povinnosť je však pritom pestovať aj lásku k tej vlasti, ktorú nám božia prozreteľnosť ako takú vykázala. Toto má na zreteli ten spolok, ktorý sa v Budapešti cieľom napomáhania duševnej a mravnej osvety ľudu nášho slovenského utvoril. Za úlohu si vytknul podávať nášmu slovenskému ľudu poučné populárne, avšak na výške literárnej stojace lacné literárne diela. Myslíme, že to cieľ vznešený, hodný toho, aby bol podporovaný od opravdivých priateľov nášho ľudu slovenského."[241]

Úlohou kalendára sa však stalo všemožné pestovanie a rozvíjanie uhorského vlastenectva, propagácia jedinej štátnej reči — maďarčiny, zdôrazňovanie povinností uhorského občana voči vlasti, štátu, jeho predstaviteľom. V takomto duchu vyznievajú celé ročníky kalendára. Podstatnú časť jeho zábavno-poučnej časti tvorili články z dejín Uhorska, biografické a beletrizované biografické články o uhorských kráľoch, predstaviteľoch rodovej šľachty. Ostatným oblastiam — poľnohospodárskej osvete, popularizácii poznatkov vedy a techniky, sociálnym otázkam, sa poskytoval len nepatrný priestor. Kalendár vychádzal bez prerušenia až do prevratu a bol podielovou knihou časopisu Vlasť a svet, ktorý od roku 1886 vydávala FEMKE z matičných peňazí.[242] Pokračoval vo vychádzaní i v povojnovom Maďarsku až po ročník 1953 pre Slovákov žijúcich v Maďarsku.

V osemdesiatych rokoch začína však vychádzať od r. 1884 jeden z najvýznamnejších slovenských kalendárov poslednej tretiny 19. storočia, Salvov **Domový kalendár.**

Karol Salva bol národne uvedomelý učiteľ a neskôr známy slovenský tlačiar, vydavateľ a kníhkupec v Ružomberku. Svoj kalendár dáva tlačiť najprv u M. Löwa a I. Steiera v Liptovskom Mikuláši a dedičov J. Škarnicla v Skalici, ale už ročník 1890 vo vlastnej tlačiarni, ktorú zakladá v roku 1888 s finančnou podporou slovenských národovcov, najmä Štefana Daxnera. Vzorom pri zostavovaní kalendára mu bol Lichardov Slovenský kalendár. Tak ako Lichard i on rozdelil zábavno-poučnú časť na tematické časti — rubriky. Významná je predovšetkým **Kronika národného života,** ktorá mala časti: 1. **Národný život** s informáciami o najvýznamnejších udalostiach slovenského kultúrneho a národného života; 2. **Vďačná pamiatka našim** s informáciami o životných, pracovných jubileách významných osobností Slovákov a Čechov a významných kultúrnych udalostí; 3. **Úmrtia** — zoznam zosnulých v uplynulom roku; 4. **Na zhoreniskách ústavov našich** — krátke správy o činnosti slovenských spolkov; 5. **Zvláštne výjavy z národnieho života** s informáciami o významnejších udalostiach slovenského kultúrneho života (o novovychádzajúcich časopisoch a článkoch v nich a pod.); 6. **Spolky vzdelávateľské** s hodnotením činnosti Tatranu, Živeny, Detvana, Slovenskej družiny v Bukurešti atď.; 7. **Umenie, veda a spisba** — bibliografická rubrika novovychádzajúcich slovenských periodík; 8. **Spolky pre hmotný dobropyt** — o činnosti slovenských hospodárskych spolkov; 9. **Zábavné podniky** — rubrika s charakterom spoločenského oznamovateľa o ochotníckych divadelných predsta-

[241] Nový domový kalendár, rok 1886, s. 112—113.

[242] Potemra, M.: Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918. Martin 1958, s. 50.

veniach, tanečných a iných večierkoch. (Po roku 1888 sa už Kronika národného života neobjavuje.)

Osobitná rubrika s názvom **Pamätihodnosti dejepisné** bola venovaná slovenským dejinám. Vyšla v nej napr. séria článkov o dejinách slovenských hradov a zámkov, o dejinách slovenských miest. Takmer každý ročník kalendára prinášal životopisné medailóny významných slovenských kultúrnych dejateľov, spisovateľov. Významné sú i pokusy o bibliografickú registráciu súdobej slovenskej tlače v Salvovom kalendári rôznymi formami. Pravidelná registrácia slovenských časopisov v spomínanej rubrike Kronika národného života, v časti Umenie, veda a spisba, knižná tvorba sa registruje sporadicky v bibliografických zoznamoch pod názvami „V najnovšom čase vyšli" (r. 1885, 1888), alebo vo forme akýchsi bibliografických prehľadov o niektorých slovenských dejateľoch s výpočtom ich diel či formou ponukových zoznamov produkcie vlastnej Salvovej tlačiarne (1889, 1904).[243]

Salva je vo svojom kalendári propagátorom československej vzájomnosti, zbližovania oboch národov na poli kultúrnom i hospodárskom, pretože môže napomáhať oživeniu slovenského národného života, pozdvihnúť ho na vyšší stupeň.[244] Je dôstojným nástupcom Licharda i v oblasti popularizácie prírodných vied. Pravidelne uverejňuje hlavne články z astronómie, ktoré i keď nie vždy autorizované, písal pre kalendár popredný slovenský matematik Ján Wagner. Nečudo teda, že Salvov kalendár bol pre šírku svojho záberu, hodnotný obsah i dobrú typografickú úroveň veľmi obľúbený a nachádzal u súčasníkov nemálo priaznivých, ale i kritických ohlasov.[245]

Podnázov kalendára: Slovenský kalendár pre katolíkov, evanjelikov a pravoslávnych naznačuje, že Salva zostavil a určil svoj kalendár príslušníkom rôznych konfesií, čo v čase pomerne ostrej konfesionálnej diferencovanosti slovenskej inteligencie možno označiť za určitý pokrok. Keď sa však v kalendári na rok 1897 objavia v kalendárnej časti citáty z biblie v bibličtine, protestuje proti tomu napr. Richard Osvald.[246]

O vydávanie kalendára sa pokúsili i Anton Bielek a Martin Kukučín. Svoj úmysel oznamujú v Národných novinách so zdôvodnením, že je málo dobrých slovenských kalendárov a informujú o obsahu **Slovenského kalendára** na rok 1887, ktorý budú tvoriť články z hospodárstva, zdravovedy, prírodných vied, priemyslu. V zábavnej časti črta od M. Kukučína, povesť A. Bieleka, básne od iných spisovateľov. Cena 30 grajciarov. Už prvý ročník sa

---

[243] O bibliografických rubrikách niektorých slovenských kalendárov druhej polovice 19. a začiatku 20. storočia podrobne referuje Liba, P.: Bibliografický exkurz do slovenských kalendárov. (Príspevok k skúmaniu prameňov dejín slovenskej bibliografie.) In: Bibliografický sborník 1966. Martin 1967, s. 136—148.

[244] Slovenský domový kalendár, rok 1897, s. 47—48.

[245] Osvald, F. R.: Kalendáre. Literárne listy, 1897, s. 12—13 s uznaním hodnotí roč. 1897. Karol Kálal v článku Slovenský domový kalendár na rok 1901. Hlas, 1900/1901, s. 118—119 ho označuje za ideálny vzor kalendára: „Keď kalendár od začiatku do konca prečítame, máme dojem, že sme prečítali knihu plnú vážneho obsahu. Takto máme pre kalendár merítko." Určitý pokles úrovne kalendára konštatuje pri ročníku 1900 P. Blaho v článku Slovenská kalendárska literatúra. Hlas, 1899, s. 268—269 a značka -r-: Slovenské kalendáre na rok 1905. Hlas, 1904, s. 366—369.

[246] Osvald, F. R.: Kalendáre. Literárne listy, 1897, s. 13: „Snáď i katolíci kúpia si Slovenský domový kalendár a veru tým je posvätnou rečou, ktorej rozumejú slovenská — teda nenatískajte im bibličtinu, alebo povedzte: Slovenský domový kalendár pre evanjelikov."

stretol s dobrým ohlasom,[247] ale napriek tomu po druhom ročníku kalendár prestal vychádzať.

Koncom osemdesiatych rokov začal uhorským nakladateľstvám konkurovať vo vydávaní kalendárov vo veľkom nemecký tlačiar a nakladateľ vo Vimperku Ján Steinbrener, ktorý postupne tlačí kalendáre vo všetkých jazykoch monarchie a zaplavuje nimi celé Rakúsko-Uhorsko, susedné i vzdialenejšie krajiny.[248] Už v roku 1875 si pri tlačiarni a kníhkupectve založil i vlastné nakladateľstvo kalendárov, ktoré vydávalo množstvá kalendárov.[249] Okrem kalendárov vydával Steinbrener ročne až 450 kníh v rôznych európskych jazykoch i všetkých slovanských. Zameriaval sa na modlitebné knižky a biblie, ktorých náklady prevyšovali ešte i náklady kalendárov, knihy pre mládež, ale i iné žánre literatúry.[250] Nečudo, že sa proti Steinbrenerovým kalendárom ozývajú tak slovenskí vydavatelia a tlačiari, ako aj ich maďarskí, ale i poľskí kolegovia.[251]

Formálne a obsahové vlastnosti Steinbrenerových kalendárov, a najmä tých po prelome storočia sú dokladom zmyslu vydavateľa pre obchod, znalosti psychológie priemerného čitateľa, menej už možno hovoriť o nejakých vedomých ľudovýchovných snahách.[252]

Nájdeme v nich prirodzene všetky tradičné kalendárne materiály — veršovanú pranostiku s názvom Storočný prorok, zoznamy jarmokov, poštové a kolkové tarify, rôzne tabuľky, vtipy, veľké množstvo inzerátov. Zábavno-poučnú časť tvorí vyložene zábavná alebo náboženská moralizujúca próza, moralizujúce krátke úvahy, často hrôzostrašné historky, informácie o najrozličnejších kuriozitách z celého sveta, minimum článkov z oblasti hospodárskej osvety. Účinok textov umocňuje množstvo ilustrácií, i farebných a fotografické prílohy. Podľa názvov vydáva Steinbrener kalendáre konfesionálne, hu-

---

[247] Bielek, A. — Kukučín, M.: Príhlas na veľactené obecenstvo. Národné noviny, 1886, č. 43, s. 4; Bielek, A.: Oznámenie. Národné noviny, 1886, č. 124, s. 4.

[248] Kadoch, F.: Sto let knihtiskárny ve Vimperku. Plzeň-Vimperk 1972, s. 15. uvádza, že do roku 1890 vydal Steinbrener 2 123 000 exemplárov kalendárov, do roku 1900 8 015 000 exemplárov, do roku 1920 až 28 044 000 exemplárov atď. i v období prvej ČSR. V roku 1899 hovorí o Steinbrenerovi Pavel Blaho ako o najväčšej kníhtlačiarskej a kníhviazačskej firme v Rakúsku. Pozri článok Slovenská kalendárska literatúra. Hlas, 1899, s. 365. V roku 1911 o ňom Š. Janšák v článku Význam kalendárov v ľudovýchove. Slovenský denník, 1911, č. 199—201, s. 1—2, 1—2, 2—3 napísal, že vydáva súbežne 20 českých kalendárov a ten istý počet vydáva i pre Slovensko (po slovensky, maďarsky, ukrajinsky — pozn. a.). Sklady má vo Vimperku, Brodnici, Viedni, Budapešti, New Yorku, Nizze, Miláne, Dubline. V Bratislavskej župe sa nenájde takmer dom, v ktorom by nebol Steinbrenerov kalendár, niekde i dva.

[249] Kadoch, F.: C. d., s. 14.

[250] Janšák, Š.: Význam kalendárov v ľudovýchove. Slovenský denník, 1911, s. 199—201.

[251] Brojí proti ním Š. Janšák: C. d., P. Blaho v Hlase, c. d., i v sérii článkov o situácii v slovenskom kníhkupectve uverejňovaných v Slovenskom denníku 1912 nepravidelne až po č. 66. J. Wiesner v článku Könyv és részletüzlet Corvina, 1907, s. 84—86 protestuje proti záplave modlitebných knižiek a kalendárov v maďarčine zo Steinbrenerovho nakladateľstva a žiada, aby sa proti ich rozširovaniu v Uhorsku zakročilo. Podobne protestovali i poľskí kníhkupci a tlačiari v roku 1901 v brožúre Jak Niemcy ogłupiają i zatracają duszę Polską?, kde vyzývajú k bojkotu Steinbrenerových kalendárov. Pozri Encyklopedia wiadzy o książce, s. 1091.

[252] Janšák, Š.: C. d. Slovenský denník, 1911, č. 169—170 vysvetľuje úspech Steinbrenerových kalendárov týmito ich vlastnosťami: 1. výber tém o najväčších, najnovších atď. veciach, senzáciách, nových vynálezoch, 2. hrdinami literárnych žánrov sú bytosti vyššie — grófi, baróni, páni; 3. články sú mixované pseudonáboženským moralizovaním. Z tejto oblasti traktujú čitateľov predovšetkým zázrakmi, najviac vzdialenými od reality; 4. množstvo obrázkov, ilustrácií, ale „bez mravnej a vzdelanostnej úrovne".

moristické, tzv. rodinné, ale i pre určité profesijné vrstvy — pre vojakov, roľníkov. V skutočnosti je však diferencovanosť kalendárov proklamovaná v názvoch viac-menej len fiktívna. Tradičné, stále časti kalendára — kalendárna časť, zoznam jarmokov, inzertná časť, tabuľky a pod. používa Steinbrener pre všetky svoje série tie isté. I ďalšie texty používa pre viacero kalendárov súčasne v rôznych kombináciách. Pri krásnej literatúre uverejňovanej v kalendároch sa často vyskytli prípady, že napr. fabula poviedky zostala v rôznych jazykových verziách rovnaká, menili sa iba mená hrdinov, situovanie deja.

Pri rozsiahlych kalendároch sa zábavno-poučná časť kompletuje jednoduchým priradením viacerých zábavno-poučných častí menej rozsiahlych steinbrenerovských kalendárov.

Do roku 1918 vydal Steinbrener jedenásť sérií slovenských kalendárov, štrnásť sérií maďarských a päť sérií kalendárov v ukrajinčine.[253] Po prelome storočia vychádzalo u neho ročne súbežne štyri až päť slovenských kalendárov a Steinbrener pokračuje vo vydávaní kalendárov pre Slovensko i v období prvej ČSR.

Deväťdesiate roky, prelom storočia až po vznik ČSR v roku 1918

Od deväťdesiatych rokov, v období neustále sa prehlbujúcej krízy buržoáznej spoločnosti v Uhorsku, zostreného národnostného útlaku, ale i nástupu robotníckej triedy ako organizovanej politickej sily, začína popri triedení v radoch slovenskej inteligencie, prúdoch v slovenskej politike i delenie literatúry pre ľud podľa ideových, záujmových prúdov a skupín. Centrálnym problémom slovenskej politiky a osvety sa stáva národné oslobodenie, vzdelanie ľudu a hospodárske povznesenie. Jadro pojmu národná výchova tvorili ešte vždy národný slovenský jazyk, národná politika.[254]

V boji o získanie najširších vrstiev slovenského ľudu, predovšetkým dedinského a mestského drobného človeka, sa čoraz účinnejšie v rámci literatúry pre ľud presadzujú kalendáre. U hlasistov napr. zaujali prioritné postavenie, pozornosť im venuje i konfesionálne orientovaná inteligencia okolo Literárnych listov na čele s Richardom Osvaldom, menej už kultúrni a národní pracovníci okolo Národných novín a Slovenských pohľadov.

Až do deväťdesiatych rokov sa slovenská literárna kritika a publicistika kalendármi ako osobitným typom kníh pre ľud nezaoberala, a ani ich vydáva-

[253] Z predprevratových steinbrenerovských kalendárov sme zaradili do našej bibliografie iba slovenské série. V rokoch 1895—1918 podľa fondov UK Bra a fondov pražských vedeckých knižníc vychádzali v maďarčine tieto kalendáre:

Magyar katonabarát, Steinbrener-féle kis képes gazdasági naptár, Steinbrener-féle Szűz Mária kis képes Lourdes naptára, Steinbrener-féle Szűz Mária nagy képes Lourdes naptára, Steinbrener-féle Szent Család képes naptár, Steinbrener-féle Nagy képes naptár, Steinbrener-féle Nagy képes naptár, Steinbrener-féle Gubacz Dani tréfés képes naptár, Steinbrener-féle Magyar vitézek naptára, Steinbrener-féle MagyarországVédasszonya naptár, Steinbrener-féle Mátyás király naptár, Steinbrener-féle uj kis képes naptár, A Világháború nagy képes naptár.

V ukrajinčine v rokoch 1905—1915 vyšli:

Iljustrovanyj zahaľnyj kalendar, Presvjata hodyna, Kalendar Maŕyjanskyj, Chljiborob, Pryjateľ žovnjira.

[254] Liba, P.: C. d., s. 105—113. O funkciách a charaktere literatúry pre ľud koncom 19. a začiatkom 20. storočia, ekonomickej, politickej situácii v Uhorsku a kultúrnom spoločenskom pohybe, ktorý ju ovplyvňoval.

niu sa nevenovala zvláštna programová pozornosť, hoci sa všeobecne uznával ich význam. Na stránkach súdobých periodík sa objavujú zväčša iba propagačné oznamy o pripravovanom vydaní, resp. vyjdení kalendára, nanajvýš s výpočtom obsahu.

Samostatné a systematicky uverejňované referáty, recenzie a úvahy, venované špeciálne problematike slovenskej kalendárovej spisby, sa začínajú objavovať v slovenskej tlači od začiatku deväťdesiatych rokov. Sprvoti sú to hodnotiace referáty so zdôrazňovaním významu kalendárov, s radami, aký by mal byť ideálny kalendár, neskôr i teoretické úvahy o tomto type kníh pre ľud.

Slovenský matematik a astronóm J. A. Wagner, ktorý bol zostavovateľom kalendárnych častí viacerých slovenských kalendárov z konca 19. a začiatku 20. storočia a ktorý v nich hodne publikoval, považuje za najdôležitejšiu vlastnosť slovenského kalendára jeho slovenský „národný" duch a podľa toho i hodnotí niekoľko súbežne vychádzajúcich slovenských kalendárov v Slovenských pohľadoch 1892 a 1894.[255] Zaujímavé je, že z tohoto hľadiska akceptuje i Nový domový kalendár, ktorý vydávala FEMKE, i Méhnerove kalendáre zostavované v tom čase J. Ferienčíkom.[256] Po Wagnerových článkoch sa už na stránkach Slovenských pohľadov problematika kalendárov neobjavuje.

Dôkladnejšie a systematickejšie sa však touto témou na konfesionálnom základe zaoberá Richard Osvald, sám dlhoročný redaktor Pútnika svätovojtešského, v Literárnych listoch, prílohe časopisu rímskokatolíckej cirkvi Kazateľňa. V Literárnych listoch sa pravidelne kalendáre hodnotia, zdôrazňuje sa ich význam pre ľudovýchovu: „Kalendáre kladiem na prvé miesto ľudovej literatúry . . . nenie tej knihy tak rozšírenej ako kalendár . . . jeho učinili misionárom, ktorý musí účinkovať k rozšíreniu istých zásad a ideí, dobrých, alebo zlých, a kalendár sa k tomu dobre hodí, aj sa v tomto ohľade vôbec upotrebúva . . . V tom záleží eminentný význam kalendárov za našich časov, a z toho pochádza povinnosť, aby sme použili kalendárov, by sme nimi vo všetkých kruhoch účinkovať mohli v prospech cirkve a národu, konzervatívnych ideí, sociálnej reformy, časového i večného blaha ľudí . . ."[257] Ďalej Osvald žiada od kalendárov, aby prinášali prehľady významných udalostí uplynulého roka, predovšetkým z národného života, aby pravidelne odporúčali literatúru vhodnú na vzdelávanie, čítanie a informovali, kde ju možno kúpiť. Nemenej dôležité je i pravidelné uverejňovanie materiálov praktického charakteru — poštové, kolkové tarify, miery a váhy a pod. Nepodceňuje čitateľov kalendárov, lebo žiada: „Pri kalendároch vôbec stojí pravidlo: do kalendára nech pracujú najlepšie perá."[258] Pri recenzovaní kalendárov v Literárnych listoch sa zameriava Richard Osvald, Jozef Buday a iní autori síce predovšetkým na konfesionálne orientované rímskokatolícke kalendáre, ale popri nich si všímajú i kalendáre iných ideových prúdov ako martinský Slovenský obrázkový kalendár, Blahovu Domovú pokladnicu, odporúčajú i méhnerovské kalendáre a jeden až dva kalendáre krajanov v USA.

Na prelome storočia sa však problematikou kalendárov najintenzívnejšie

[255] Wagner, J. A.: Slovenské kalendáre. Slovenské pohľady, 1892, s. 760—765; 1894, s. 70—72.
[256] Obrázkový kalendár rodinný . . . Slovenské pohľady, 1893, s. 768.
[257] Osvald, F. R.: Kalendáre. Literárne listy, 1897, č. 1, s. 6—7.
[258] Tamtiež, s. 7.

zaoberali hlasisti, čo vyplynulo z ich orientácie na reálne potreby roľníctva, remeselníctva, úsilia o materiálne povznesenie slovenského ľudu. Veľmi dobre chápali, že kalendár, najrozšírenejšia kniha pre ľud môže v tomto smere vykonať najviac. Súdobú slovenskú „národnú" kalendárovú spisbu považujú za nedostačujúcu po kvantitatívnej i kvalitatívnej stránke: „V Pešti vyšlo vcelku 15 rozličných kalendárov slovenských a tento fakt je charakteristický pre našu kalendársku literatúru, pretože: Kto zásobuje kalendármi slovenský národ? Snáď Turč. Sv. Martin, Ružomberok, Trnava, Skalica? Smiešne by bolo niečo podobné tvrdiť, porovnávajúc naše kalendáriky, malé, obsahom slabé, obrazom chudobné, s týmito (peštianskymi) rozmanitými, ilustráciami opatrenými a vyznajme pravdu — slušnou slovenčinou písanými kalendármi. Maďari, Nemci a výdelkárske tlačiarne zásobujú slovenský ľud kalendárskym čítaním... Tlačiarne naše sú nehybné, ztrnulé a dokonca nepodnikavé. Martinská, dobre si stojáca tlačiareň mala by vydať ročne najmenej 3 rozličné kalendáre a nie jedon bezvýznamný škvárik. Naša kalendárska literatúra potrebuje základného obrodenia, všeobecnej reformy."[259]

Pavel Blaho, redaktor mesačníka Hlas si nielenže slovenské kalendáre na stránkach časopisu pravidelne všíma a hodnotí, ale sám ich aj vydáva. Od roku 1899 vychádza u J. Teslíka v Skalici jeho **Nová domová pokladnica,** ktorou vedome názvom i cieľmi nadviazal na Daniela Licharda. Obsahom orientuje kalendár na skalický región v snahe, aby sa kalendár stal „organizačným prostriedkom v kultúrnej a hospodárskej práci istého mesta, lebo okresu, slúžil čo výročitá kniha účtov vykonanej práce a čo programom práce pre budúcnosť" a vyslovuje požiadavku, aby sa takéto kalendáre vydávali i v ďalších regiónoch Slovenska.[260]

Nová domová pokladnica vychádzala v Blahovej redakcii až do roku 1913. Veľa pozornosti sa na jej stránkach venovalo dejinám, hospodárskemu, kultúrnemu, spolkovému životu Skalice, okolia, ale i celého regiónu. Podporuje boj proti alkoholizmu, pravidelne prináša články z oblasti hospodárskej osvety, z krásnej literatúry, uverejňuje práce významných súdobých českých i slovenských spisovateľov.

V bibliografickej rubrike **Čo máme čítať** odporúča súdobé slovenské noviny a časopisy. Od ročníka 1902 až po ročník 1906 sa objavuje akýsi historický kalendár s názvom **Kalendár pamätihodných udalostí a slávnych mužov,** ktorý zostavuje Fraňo Rudonický (František Škutil). Je prehľadom významných udalostí a jubileí pripadajúcich na jednotlivé dni roka z národných, ale i svetových dejín, uverejňovaný postupne podľa jednotlivých mesiacov roka. Pri osobnostiach uvádza i ich významnejšie diela, takže kronika má hodnotu biografickú i bibliografickú. V ročníku 1908 sa Pavel Blaho pokúsil nadviazať naň rubrikou **Významnejšie udalosti slovenského života v r. 1907,** ktorá sa však, ako to vyplýva i z názvu, obmedzovala len na uplynulý kalendárny rok.

Okrem P. Blahu vydáva kalendár i ďalší predstaviteľ hlasistov Milan Hodža, redaktor Slovenského týždenníka v Budapešti. Jeho **Slovenský ka-**

[259] B. [=Blaho, P.]: Naša kalendárska literatúra. Hlas, 1899, s. 365—367. Blaho v úvodnom článku k Novej domovej pokladnici, 1899, s. 3 uvádza, že pre triapolmiliónový slovenský národ vychádza iba 30 000 exemplárov kalendárov (má na mysli len duchom národné kalendáre).

[260] Slovenský domový kalendár. Hlas, 1900, s. 155.

lendár (**Kalendár Slovenského týždenníka**) bol určený predplatiteľom novín zadarmo a tlačili ho Klimeš a Pivko v Liptovskom Mikuláši. Vychádza od roku 1905 do roku 1919 a v prvej ČSR od roku 1928. Kalendár do prevratu redigovali okrem Hodžu J. A. Wagner, ktorý zostavoval i jeho kalendárnu časť, A. Štefánek a P. Kompiš. Vychádzal vo vysokom náklade, veď Slovenský týždenník mal až 14 000 predplatiteľov.[261] Podľa súdobej kritiky patril k najlepším slovenským kalendárom. K hlasistickým podujatiam možno priradiť aj vydanie kalendára **Slovenská pokladnica** v hodžovskom Budapeštianskom nakladateľskom spolku na rok 1910, ktorý zostavil J. A. Wágner a ktorého obsah je celý venovaný popularizácii prírodných vied.

Po Blahovi sa spomedzi hlasistov teoreticky zaoberá slovenskými kalendármi i mladý Štefan Janšák na stránkach Slovenského denníka, kde sa riešil i problém vydávania literatúry pre ľud, distribúcie kníh, problém nedobudovanosti siete slovenských kníhkupectiev, konkurencie neslovenských vydavateľstiev ľudovej literatúry a kníhkupcov. [262]

Hoci sa po prelome storočia už hovorí o všeobecnej európskej kríze kalendárovej literatúry z hľadiska jej kvality, na Slovensku, kde ešte niet dostatok dobrej a lacnej literatúry pre ľud a nie sú rozvinuté iné formy vzdelávania, musia plniť kalendáre vážne úlohy: „Moderný slovenský kalendár musí vyhovovať všetkým požiadavkám doby, musí poučovať ľud o všetkom, čoho mu je v živote treba, formou ušľachtilou a pútavou, musí byť domácou čítankou složenou na spôsob čítaniek školských."[263] Aj Janšák podobne ako jeho predchodcovia považuje kalendár za najvhodnejší prostriedok ľudovýchovy, dokonca významnejší než časopisy, už i preto, že je lacnejší.[264]

Podľa Janšáka by sa mali slovenské kalendáre zameriavať na: 1. „umravňovanie a zošľachťovanie charakteru" prostredníctvom vhodnej krásnej literatúry a výberom vhodných ilustrácií; 2. vzdelávanie a popularizáciu vied; 3. hospodársku osvetu; 4. oblasť pedagogiky, výchovy detí; 5. praktickú zdravovedu. Považuje vydávanie kalendárov za také dôležité, že žiada, aby sa pritom postupovalo podľa jednotného, celonárodne platného programu.[265] Dožaduje sa väčšej diferenciácie slovenských kalendárov, orientácie na určité spoločenské vrstvy, napr. študentského kalendára pre slovenských študentov študujúcich na českých a maďarských školách, učňovskú mládež.

Hoci hlasov volajúcich po rozmnožení a skvalitnení národnej kalendárovej spisby bolo nemálo, konkrétnych činov bolo už menej. V snahe riešiť túto situáciu sa napríklad navrhovalo, aby sa kalendárna časť spoločná pre všetky slovenské kalendáre tlačila v jednej tlačiarni a vydavatelia jednotlivých sérií kalendárov by si ju preberali za výrobnú cenu, čo by značne znížilo náklady na ich vydávanie.[266] Ďalej sa navrhovalo, aby slovenské peňažné ústavy, ktoré od konca prvého desaťročia 20. storočia vydávajú pre svojich účastinárov

---

[261] Potemra, M.: C. d., s. 38.

[262] Pozri sériu článkov o kníhkupectve na Slovensku v Slovenskom denníku, 1912, č. 3—66 nepravidelne.

[263] Janšák, Š.: Význam kalendárov v ľudovýchove. Slovenský denník, 1911, č. 169—171.

[264] Ceny slovenských kalendárov sa podľa ponukových oznamov v súdobých periodikách pohybovali koncom 19. storočia od 20 do 60 grajciarov, začiatkom 20. storočia to bolo 40—60 halierov.

[265] Janšák, Š.: C. d. Slovenský denník, 1911, č. 169, s. 2.

[266] -r-: Slovenské kalendáre na rok 1905. Hlas, 1904, s. 366—369.

vlastné kalendáre a rozdávajú ich zadarmo, investovali do nástenných a poznámkových kalendárov, aby slovenskí kupci a remeselníci vydávali svoje reklamné kalendáre.[267] A samozrejme, od národného centra — Martina sa čakalo, že predovšetkým ono bude aktívnejšie a pružnejšie v tomto smere.

K realizácii všetkých týchto návrhov, k zjednoteniu síl však nedošlo pre prílišnú ideologickú roztrieštenosť slovenského kultúrneho života, pre nerozvinutosť a hospodársku chudobu slovenského kníhkupectva, vydavateľstva a tlačiarstva, bez ktorých nebolo možné začať podnikať vo veľkom. Počet duchom slovenských kalendárov sa síce postupne začiatkom storočia zvyšuje, ale opäť skôr vďaka iniciatíve a podnikaniu jednotlivcov, ktoré však malo zväčša krátku životnosť.

Od deväťdesiatych rokov 19. storočia sa k domácej produkcii slovenských kalendárov pripájajú kalendáre našich krajanov v USA, ktoré sa v určitom množstve dostávali i na Slovensko. Vydávali ich najprv krajanské spolky a neskôr i krajanské časopisy a noviny. Najvýznamnejšie a najrozšírenejšie z nich boli: Národný kalendár, ktorý vydával Národný slovenský spolok od ročníka 1893, kalendár Jednota, ktorý vydávala Prvá katolícka jednota od ročníka 1896, Sion, evanjelický kalendár, ktorý vydávala Evanjelická slovenská jednota od ročníka 1911 a iné. Kalendáre krajanov v USA do obdobia vzniku ČSR jednak dokumentovali kultúrno-spoločenský i politický život krajanov, ale plnili i významné národnobuditeľské funkcie. Prispievali do nich mnohí poprední spisovatelia zo Slovenska a úrovňou textov a typografickým stvárnením neraz prevyšovali aj produkciu kalendárov na Slovensku.[267a]

K obohateniu slovenských kalendárov po formálnej stránke prispel začiatkom 20. storočia Karol Salva, ktorý popri svojom knižnom kalendári vydal na rok 1901 prvý slovenský vreckový kalendár s názvom Všeobecný vreckový kalendár, na rok 1904 vydáva malý nástenný útržkový kalendár pre evanjelikov (10 × 7 cm), na rok 1906 nástenný útržkový kalendár s podobizňou pápeža Pia X., na rok 1908 tzv. značkový týždenný kalendár závesný s možnosťou postaviť ho na stôl.[268] Tieto jeho pokusy však zrejme nemali dlhšie trvanie, pretože ešte v roku 1912 sa v Slovenskom denníku konštatuje, že Slováci nástenné kalendáre nemajú, hoci v minulosti boli pokusy o ich vydávanie, len sa nevydarili.[269]

Rozvoj priemyselnej výroby v poslednej tretine 19. storočia na Slovensku bol základom i pre vznik slovenskej buržoázie. Pretože sa aj ona chcela zúčastňovať na hospodárskom živote a uvedomuje si, že potrebuje finančný kapitál, začína zakladať banky a budovať vlastnú úverovú základňu. A tieto slovenské banky vydávajú od konca prvého desaťročia 20. storočia pre svojich účasti-

[267] Provokovaný: K organizácii nášho knižného obchodu. Slovenský denník, 1912, č. 57, s. 3.

[267a] Čulen, K.: Slováci v Amerike. Martin 1938, s. 162—174 v kapitole Kalendáre. Súpis a hodnotenie krajanských kalendárov je predmetom výskumnej úlohy Krajanské kalendáre v rokoch 1880—1975 ako prameň poznania dejín krajanov, na ktorej od roku 1981 začal pracovať kolektív vedeckých pracovníkov Ústavu zahraničných Slovákov Matice slovenskej v Bratislave.

[268] Nástenný kalendár na rok 1904 uvádza P. Liba v článku: Bibliografický exkurz do slovenských kalendárov. In: Bibliografický zborník, 1966. Martin 1967, s. 136—148; ďalej pozri oznam o nástenném útržkovom kalendári na rok 1906 v Literárnych listoch, 1906, č. 5, s. 20, o značkovom kalendári na rok 1908 v Literárnych listoch, č. 2, s. 11.

[269] Provokovaný: C. d. Slovenský denník, 1912, č. 57, s. 3.

MATICA SLOVENSKÁ · NÁRODNÁ KNIŽNICA · MARTIN

nárov zdarma kalendáre, ktorými propagujú svoje služby. Väčšinou boli tlačené v dvoch tlačiarňach: u J. Páričku v Ružomberku a v KÚS v Martine, čo umožňovalo vydávať ich ako čiastočné mutácie s rovnakými kalendárnymi časťami, zoznamom jarmokov, rovnakými zábavnými časťami s krásnou literatúrou. Podstatnú časť kalendárov však tvorili texty propagujúce činnosť určitej banky či sporiteľne, výročné účty, zoznamy predstaviteľov a zamestnancov banky a pod. Vychádzanie väčšiny týchto kalendárov nemalo dlhšie trvanie, po 1—2 ročníkoch zanikli. Dlhšie série kalendárov vydávala Hospodárska banka v Trnave (1909—1919), Tatra banka (1909—1919), ktorá v ňom potom pokračovala i v novej ČSR a Ľudová banka v Hlohovci (1910—1914).

Na iniciatívu Karola Salvu vo vydávaní kalendárov nadviazal i nový majiteľ jeho tlačiarne Ján Párička (od roku 1909). Do prevratu vychádzajú u neho štyri série kalendárov inšpirované predovšetkým komerčnými záujmami vydavateľa, ale s obsahom na slušnej úrovni.[270] Okrem vlastných kalendárov tlačil Párička ešte desať ďalších sérií kalendárov iných vydavateľov.

Kalendáre provládnych slovenských časopisov začiatkom 20. storočia

V prvých dvoch desaťročiach 20. storočia sa k uhrofilským slovenským kalendárom budapeštianskych vydavateľských firiem pripája i skupina kalendárov slovenských provládnych a uhrofilských novín, ktoré vznikli na Slovensku ako nástroje pružnejšieho presadzovania politiky vlády a záujmov miestnej maďarskej buržoázie.[271] Kalendáre boli obvykle podielovými knihami predplatiteľov týchto novín. V Banskej Bystrici vychádzal v rokoch 1906—1916 kalendár Krajan rovnomenného časopisu, ktorý vydával Vlastenecké spisy rozširujúci spolok. Od svojho prvého ročníka jednoznačne podporuje a propaguje myšlienku jednotného uhorského (t. j. maďarského) národa. V rokoch prvej svetovej vojny venoval značný priestor udalostiam na fronte a spravodajstvo dopĺňal bohatým fotografickým materiálom. Prispievateľmi kalendára sú iba maďarskí autori.

Ďalší regionálny uhrofilský časopis vychádzajúci na Myjave „Obzor" vydal svoj rovnomenný kalendár len na rok 1911. Redigoval ho, tak ako i časopis, myjavský hlavný slúžny Gyula Filberger, ktorý bol vo svojich maďarizačných úsiliach ešte útočnejší ako Krajan.

V Prešove vychádzal na roky 1908—1919 v šarištine kalendár Naša zastava rovnomenného týždenníka. Kalendár i časopis redigoval bardejovský farár Gejza Žebrácki. Od roku 1917 prevzal redigovanie kalendára i časopisu Viktor Dvorčák, neskorší predstaviteľ separatistického, tzv. dvorčákovského hnutia a rediguje ho až do roku 1919. Kalendár opäť začal vychádzať roku 1941, keď časť južného Slovenska anektovalo Maďarsko.

Najagresívnejšie a najotvorenejšie sa v maďarizačných snahách prejavoval Vlastenecký obrázkový kalendár, ktorý na roky 1909—1914 tlačil A. Schreiber

---

[270] Pozri aj hodnotenia: -M.: Slovenské kalendáre na rok 1914. Prúdy, 1913/14, s. 153—155 a článok Podbradlanský: Naše kalendáre. Národné noviny, 1916, č. 40, s. 2—3.

[271] Potemra, M.: C. d., s. 44—46.

v Bratislave a vychádzal s finančnou podporou Bratislavskej župy a Bratislavského osvetového spolku.[272]

K uhrofilským kalendárom patril i v Budapešti vychádzajúci Kalendár Katolíckej ľudovej jednoty, ktorý vydával časopis Kresťan od roku 1909.

Prvé pokusy o vydávanie kalendárov v hnutí slovenského robotníctva

V období aktivizovania sa slovenskej odborárskej robotníckej tlače v prvom desaťročí 20. storočia vychádza i prvý kalendár slovenského robotníckeho sociálnodemokratického hnutia. Kalendár staviteľských robotníkov na rok 1906/1907 poznáme, bohužiaľ, len z údaja dr. B. Bálenta.[273] Bol určený slovenským stavebným robotníkom a mohol ho vydávať slovenský odborársky časopis Staviteľský robotník, ktorý vychádzal v rokoch 1903—1907.

O vydávanie kalendára pre robotníkov sa pokúsil i slovenský sekretariát Sociálnodemokratickej strany Uhorska, ktorý vydal na rok 1911 v Bratislave Kalendár pracujúceho ľudu. Použitie kalendára ako formy prvej informácie, propagácie i politickej výchovy sa zdôrazňuje v úvode kalendára, s. 2: „Preto kam až dosiaľ neprenikla naša tlač, naše noviny, môže sa ľahko dostať táto knižočka pri dobrej vôli našich uvedomelých súdruhov." Kalendár obsahuje základné informácie o sociálnodemokratickom robotníckom hnutí v Uhorsku i v Čechách, uverejňuje program strany prijatý na zjazde v Budapešti v roku 1903, aktuálne informácie o odborovom hnutí v Uhorsku s adresárom organizácií, prehľad domácich i zahraničných politických udalostí za uplynulý rok. Tieto texty dopĺňa sociálne motivovaná próza a poézia, veľký počet fotografií a ilustrácií. Podarilo sa nám popísať iba tento jediný ročník. Podľa Jankovho článku v Slovenskom denníku z 13. 9. 1911, č. 171, s. 1 však vyšiel i na rok 1912: „Od slovenského delnického kalendára, ktorý svojím **druhým** ročníkom vstupuje do života, očakávame tiež, že bude plniť svoj úkol. Najmä by mal brať ohľad na slovenských učňov, priemyselný a remeselnícky podrost, ktorý v maďarských mestách nemá vôbec žiadnej knihy."[274]

Nákladom redakcie časopisu sociálnodemokratických odborov kovorobotníkov „Kovorobotník", ktorý vychádzal v roku 1917 v Budapešti, vytlačil Párička na rok 1918 a nákladom kníhkupectva Népszava na rok 1919 Vreckový kalendár kovorobotníkov. Oba ročníky redigoval Ján Vanczák.

Inojazyčné kalendáre z územia Slovenska v druhej polovici 19. storočia až do roku 1918

Inojazyčné kalendáre vychádzajúce na Slovensku od polovice 19. storočia boli za celé toto obdobie iba skromným zlomkom inojazyčných kalendárov,

[272] Na základe údajov pracovníka ŠOBA Bratislava dr. Fabiana. Že uhorská vláda podporovala vydávanie takýchto slovenských kalendárov, potvrdzuje i Š. Janšák v článku Význam kalendárov v ľudovýchove. Slovenský denník, 1911, č. 20, s. 2—3, kde hovorí: „. . . najnovšie i niektoré stolice pojednávali o tom, žeby sa mal i slovenský národný kalendár vydávať (v Prešporskej) . . ."

[273] Bálent, B.: Príspevok k problematike a k dejinám robotníckych knižníc na Slovensku In: Knižničný zborník, 1964. Martin 1964, s. 121.

[274] Janšák, Š.: Význam kalendárov v ľudovýchove. Slovenský denník, 1911, č. 171, s. 1.

ktoré produkovali veľké tlačiarne a vydavateľstvá hlavného mesta Uhorska v Budapešti a niektorých väčších kultúrnych centier mimo územia Slovenska (Debrecín, Miškovec, Kluž v Sedmohradsku atď.)[275]

Zhruba až do polovice päťdesiatych rokov ešte vychádzajú a ukončujú sa série maďarských kalendárov z predrevolučného obdobia vo werferovskej tlačiarni v Košiciach. Od obdobia Bachovho absolutizmu však až do sedemdesiatych rokov nevznikla a nevychádzala na území Slovenska významnejšia séria maďarských kalendárov s celouhorským dosahom. Iba v Komárne nepretržite vychádza Komáromi új és ó kalendáriom (neskôr Magyar és Erdélyországi házi új és ó kalendáriom), ktorý pokračuje i po vzniku ČSR až po rok 1938.

Novú vlnu, renesanciu vydávanie maďarských kalendárov na Slovensku priniesli až sedemdesiate roky. Od roku 1872 vstúpil do platnosti nový živnostenský zákon, podľa ktorého sa tlačiarstvo stalo tzv. voľnou živnosťou (od majiteľa tlačiarne sa nežiadala odborná kvalifikácia, stačilo, že zamestnával odborníka ako vedúceho podniku), čo vyvolalo vzrast počtu tlačiarní a s ním i aktivizáciu predovšetkým maďarskej publicistiky.

Oveľa priaznivejšia nebola situácia po revolúcii ani vo vychádzaní nemeckých kalendárov na Slovensku. Vychádzajú hlavne v Bratislave, ale pretože tamojšie tlačiarne nestačia konkurovať kalendárom z Budapešti, prípadne Viedne, nemeckým kalendárom z územia Moravy, orientujú svoje kalendáre na región. Väčší význam i dlhodobú kontinuitu dosiahol z bratislavských nemeckých kalendárov **Pressburger Wegweiser,** kalendár spojený s adresárom, ktorý nepriamo nadviazal na rovnomenný kalendár A. Bučánskeho (r. 1840—1844) a od prvého ročníka 1852 vychádzal nepretržite až do prevratu.

Hoci je i význam kalendárnej časti Pressburger Wegweiseru nesporný, predsa je temer od prvých ročníkov jeho dominujúcou zložkou adresár mesta Bratislavy, ktorý sa začiatkom šesťdesiatych rokov rozširuje o krátke adresáre väčších sídiel Bratislavskej župy. Pressburger Wegweiser bol určený predovšetkým obchodníckemu, živnostníckemu stavu (pozri podnázov Geschäftskalender für Jedermann), a to ovplyvňuje i jeho obsah, ktorý tvoria predovšetkým texty prehľadového charakteru: adresár, poštové, telegrafné, kolkové tarify, miery a váhy, cestovné poriadky, kurzové, úrokové a iné tabuľky, štatistické materiály, trhové poplatky atď.

V prvých desaťročiach vychádzania série ešte nájdeme v jednotlivých ročníkoch i rubriku pre články z dejín, rôzne literárne žánre, anekdoty, za-

[275] Pozri tabuľku o produkcii kalendárov v Uhorsku a na Slovensku za roky 1880—1891, Bibliografický prehľad. Gellériné, L. M.: C. d., 1975, s. 141 uvádza, že podľa pravidelne uverejňovaných údajov o produkcii kalendárov v Uhorsku v časopise uhorských kníhkupcov a tlačiarov Corvina, tvorili kalendáre v rokoch 1876—1905 priemerne 7,9 % knižnej produkcie (rozlišované podľa typov kníh) a nikdy ich množstvo nekleslo pod 6 %, naopak v roku 1889 a 1892 prekročilo 10 %. Vo vzťahu ku krásnej literatúre v roku 1890 tvorili kalendáre 11,4 %, krásna literatúra iba 8,9 %, v roku 1895 kalendáre 12,6 %, krásna literatúra 5,7 %. Wiesner, J.: Könyv és részletüzlet. Corvina, 1907, s. 84—86 uvádza, že v roku 1895 vyšlo podľa Magyar Könyvészet v skupine Kalendáre, ročenky, schematizmy, adresáre 123 titulov, v roku 1905 121 titulov. Pritom nesmieme zabúdať, že registrácia slovenských, ale i nemeckých kalendárov a inej literatúry je v súdobej maďarskej bibliografii v poslednej štvrtine 19. storočia značne medzerovitá. I výška nákladov kalendárov je značná. Podľa Gellériné sa pohybuje zväčša od 3000 do 10 000 exemplárov. Náklady slovenských kalendárov dosahovali na konci 19. a začiatkom 20. storočia tiež náklady cca 10 000 exemplárov, hoci napr. Pútnik svätovojtešský vyšiel už v roku 1912 v náklade 40 000—50 000 exemplárov.

ujímavosti. Postupne sa rubrika stráca, uvedené materiály sa síce ešte v malej miere objavujú, až kým ich rozrastajúci sa adresár celkom nevytlačí. Postupné pomaďarčovanie sa obyvateľstva Bratislavy v poslednej štvrtine 19. storočia sa prejavilo zmenou názvu kalendára od roku 1890 na Pozsonyi útmutató — Pressburger Wegweiser a zavedením dvojjazyčných textov. Značný priestor sa poskytuje v kalendári obchodnej reklame a jeho inzertná časť dosiahla postupne až niekoľko desiatok strán.

Pokusom o vydávanie podobného kalendára — adresára pre košický dištrikt[276] bol **Adressen — Kalender** na rok 1858 vydaný a vytlačený u Karola Werfera II. Hoci vydavateľ v úvode k prvému ročníku hovorí o úmysle vydávať ho i v ďalších rokoch, pravdepodobne viac ročníkov nevyšlo.[277] Iniciatívnejší vo vydávaní kalendárov je až jeho nástupca Karol Werfer III. (od r. 1859), u ktorého vychádza hneď po prevzatí tlačiarne od roku 1860 Magyar képes házi naptár, od roku 1864 Gemeinnütziger unterhaltender und illustrierter vaterländischer Haus-Kalender. V osemdesiatych rokoch k nim pribúdajú ďalšie série: od roku 1881 nemecká Neu eingerichteter gemeinnütziger, unterhaltender illustrierter Schreib- und Familien Kalender a maďarská Legujabb közhasznú és mulattató kis hazai naptár od roku 1883, ktorá je mutáciou Magyar képes házi naptár v menšom rozsahu (viď v názve . . . **kis** hazai naptár).

Werferove kalendáre sú ilustrované, prinášajú hodne článkov z uhorských dejín, vlastivedy, biografických článkov o uhorských politických a kultúrnych činiteľoch, rôzne literárne žánre. Majú rubriku hospodárskych rád pre poľné i domáce hospodárstvo, prinášajú vtipy, rôzne tabuľky, zoznam jarmokov, značné množstvo inzerátov.

Od roku 1889 vychádza u Werfera i kalendár s adresárom Abovsko-turnianskej župy Kassai Kalauz. Všetky tieto série vychádzajú zhruba až do prvej svetovej vojny. Magyar képes hazi naptár vydáva nový majiteľ tlačiarne, úč. spol. Kassai könyvnyomda és lapkiadó r. t. (od r. 1910) aj po roku 1918.

V sedemdesiatych rokoch vyšlo na Slovensku viacero maďarských i nemeckých sérií kalendárov s krátkou životnosťou, z ktorých niektoré síce boli mutáciami, ale v názve sa proklamuje tiež región — Érsekujvári naptár 1873, Váczi naptár 1873, Pozsonyi Kalauz 1876, Zipser Haus- und Schreib-Kalender 1878, Grenzboten-Kalender 1873-1874, 1877.

Zatiaľ čo slovenské kalendáre sú prakticky až do vzniku ČSR všeobecného charakteru, daného ich špecifickými ľudovýchovnými funkciami, v inojazyčných kalendároch v Uhorsku, teda i na území Slovenska prebehla už koncom 19. storočia výraznejšia obsahová i formálna diferenciácia. Začínajú sa špecializovať na určité profesijné i spoločenské vrstvy, okrem vreckových kalendárov sa objavujú kalendáre nástenné i stolové. Vznikol celý rad odborných vreckových kalendárov, predovšetkým v Košiciach: Állatorvosi zsebnaptár 1893, Kassai ipar naptár 1899, Falusi gazda naptára 1889—1892, Kis mérnök naptár 1894, v Banskej Štiavnici vyšiel Bányászati és kohászati zsebnaptár 1889, 1890. Ani jeden z nich však nedosiahol dlhšej kontinuity vo vychádzaní a po 1—4 ročníkoch zanikli.

V tomto smere bol úspešnejší bratislavský vydavateľ a kníhkupec Karol

[276] Územná administratívna jednotka v Uhorsku v období Bachovho absolutizmu.
[277] Vorwort. Adressen-Kalender, 1858, s. 3—4.

Stampfel, ktorý začal v osemdesiatych rokoch vydávať vreckové študentské a učiteľské kalendáre, pochopiteľne v maďarčine. V rozpätí rokov 1880—1918 vychádzalo u neho až jedenásť sérií kalendárov tohoto typu.[278]

V osemdesiatych rokoch sa opäť objavilo i niekoľko nových sérií maďarských kalendárov s regionálnymi adresármi. Od roku 1885 vychádza až do prevratu roku 1918 dvojjazyčný **Nagyszombati naptár — Tyrnauer Kalender.** Jeho zábavno-poučnú časť tvoril adresár a niekoľko článkov z regionálnych dejín, resp. o významných dejateľoch trnavského regiónu. Od roku 1889 vychádza v Košiciach u Werfera Kassai Kalauz s adresárom Abovsko-turnianskej župy, od roku 1881 Kis Barsi naptár, Nyitrai naptár 1882—1883, Nógradi naptár 1890, Barsi-naptár od roku 1888, Érsekujvári naptár 1891.

Začiatkom 20. storočia sa o vydávanie mutácií kalendárov vo veľkom pokúsili i tlačiari a vydavatelia v Komárne, kde malo vydávanie kalendárov, pravda, výlučne v maďarčine, takmer 200-ročnú tradíciu vďaka sériii Magyar és Erdélyországi házi új és ó kalendáriom, populárnej v celom Uhorsku.

Na roky 1904—1907 vytlačila a vydala tlačiareň Mórica Freisingera Hungária desať sérií kalendárov. Boli to mutácie nenáročného a neveľkého rozsahu. Z nich sa vyčleňuje iba regionálny kalendár s adresárom Komárňanskej župy **Komáromvármegyei közigazgatási naptár,** ktorý vydávala redakcia časopisu Komáromi Ujság. Jeho prvý ročník 1904 obsahoval okrem adresára aj niekoľko príspevkov z krásnej literatúry, ale nasledujúce ročníky pozostávajú (okrem kalendárnej časti) už len z adresára a prehľadových materiálov — poštové, kolkové tarify, zoznam jarmokov, inzeráty atď. Kalendár vychádzal po ročník 1914 neskôr tlačený u ďalších komárňanských tlačiarov.

Veľkorysejšie si vo vydávaní kalendárov počínal Dezső Ehrenfeld, ktorý založil v Komárne tlačiareň v roku 1904 a na rok 1907 vydal pod hlavičkou **Pannonia** (Pannonia vydavateľstvo a tlačiareň kníh a kalendárov) naraz 16 titulov maďarských kalendárov.[279] Napriek rozmanitosti ich názvov ide o mutácie. Stabilné časti kalendárov — kalendárna časť, veršovaná pranostika, zoznamy jarmokov, prehľad udalostí uplynulého roka, tarify, inzeráty sú totožné, vytlačené spoločne pre všetky tituly. Okrem toho poučno-zábavná časť pozostáva z niekoľkých príspevkov z krásnej literatúry, uverejnených v jednotlivých kalendároch striedavo a v rôznych kombináciách. Niektoré tituly majú i nie príliš rozsiahlu rubriku hospodárskych rád.

Na rok 1908 vystriedalo 16 titulov kalendárov s hlavičkou Pannonie až 22 titulov maďarských kalendárov s hlavičkou nového vydavateľstva a tlačiarne **Országos Naptárkiadó Vállalat** (Krajinské vydavateľstvo kalendárov) a na ďalšie roky 1909 a 1910 vychádza v Komárne 23 sérií maďarských kalendárov s hlavičkou **Freisinger-féle Naptárkiadó Vállalat** (Freisingerovo vydavateľstvo kalendárov). I tieto sú mutáciami zostavovanými podobným spôsobom ako kalendáre Pannonie. Časť ich nadväzovala na seba názvami, okrem hlavičiek, v niektorých sa nepokračovalo a vznikali niektoré nové. Ani po obsahovej, ani po typografickej stránke neznamenajú tieto kalendáre prínos, išlo o vyložene komerčnú záležitosť. Po freisingerovských kalendároch na rok 1910 nastal vo vydávaní kalendárov v Komárne útlm, čo bolo zrejme spô-

[278] Pozri Bibliografia slovenských a inorečových kalendárov.

[279] Pozri Bibliografia slovenských a inorečových kalendárov. Pozri aj Pannonia magyar szocialdemokrata naptára, 1907, s. (80), kde vydavateľ propaguje tieto kalendáre.

sobené neúspechom, neschopnosťou konkurovať firmám s dlhšou tradíciou, ako boli Rózsa, Méhner, Steinbrener.

Nepretržite vychádza už len spomínaný Magyar és Erdélyországi új és ó kalendáriom najprv u M. Freisingera, neskôr v tlačiarni účast. spol. Jókai.

Kým veľké redakcie maďarských ústredných denníkov a časopisov v Budapešti vydávajú vlastné kalendáre už koncom 19. storočia,[280] maďarské regionálne časopisy a noviny na území Slovenska ich začali vydávať až po prelome storočia. Objavuje sa väčší počet takýchto kalendárov odrazu, ale série mali len niekoľko ročníkov a potom zanikli. Také boli napr. Nyitrai Hirlap naptára 1904—1909, Kassai Hirlap politikai napilap naptára 1909, Felső-Magyarországi politikai napilap almanachja 1906, 1911, Galántai naptár 1902—1905, Almanach. Nyitrai Lapok naptára 1907 a iné.

Zábavno-poučná časť týchto kalendárov má opäť predovšetkým regionálny charakter. V niektorých prípadoch ju tvoria výlučne literárne texty a k tomuto literárnemu almanachu regionálneho charakteru sa pripája jednoduchá kalendárna časť. Zväčša je však zábavno-poučná časť zostavená z textov rôznorodého charakteru typických pre súdobé kalendáre: zoznam jarmokov, hospodárske rady, zaujímavosti, krásna literatúra atď., ale opäť s regionálnymi aspektmi. Navyše sa aktualizuje jej obsah prehľadmi významných udalostí uplynulého roka a preberaním fotografií, ilustrácií z príslušných novín.

Kalendáre medzivojnového obdobia 1918—1938

Vznik samostatnej Československej republiky v októbri 1918 znamenal vážny prelom v dejinách Slovákov. Slovensko sa vymaňuje zo stáročného hospodárskeho a národnostného maďarského útlaku a začína písať novú kapitolu svojich národných dejín. Pre slovenský ľud znamenalo dosiahnutie národného oslobodenia a štátnej samostatnosti nové nevídané možnosti národného života. Od základu sa menia podmienky pre kultúrny rozvoj oboch národov v spoločnom štáte. Nová vláda už v prvých mesiacoch svojho pôsobenia schvaľuje nové zákonné úpravy aj v oblasti osvety. Prijíma zákony o verejných obecných knižniciach a zákon o organizovaní ľudových kurzov občianskej výchovy, čím vstupuje osveta na Slovensku do obdobia pevnejšej sústavy vzdelávania ľudu. Nový knižničný zákon v záujme prehĺbenia vzdelania dedinského ľudu zaväzuje obce povinnosťou zakladať verejné knižnice s náučnou vzdelávacou i zábavnou literatúrou a poskytovať im materiálne prostriedky na kúpu kníh. Uzákoňuje povinnú školskú osemročnú dochádzku, čím sa úroveň vzdelania obyvateľstva rýchlo zvyšuje, a vytvára tak podmienky pre modernejšie výrobné metódy. Výrazným svedectvom kultúrneho rozvoja bolo založenie Univerzity Komenského, vedeckých ustanovizní a spoločností, založenie Národného divadla, oživenie činnosti Matice slovenskej, zakladanie záujmových zväzov. Prudko sa rozširuje sieť rozhlasových koncesionárov, sieť kín a v posledných rokoch nami spracovávaného obdobia aj televízia. Nebývalý rozvoj zaznamenáva aj slovenská žurnalistika. V medzivojnovom období vychádza na Slovensku 980 titulov slovenských a 653 inorečových novín a časopisov[281] cenove

[280] Pesti Hirlap naptára 1891—, Nemzeti Hirlap naptára 1897—, atď. MK, 1889—1900, s. 601, s. 599.

[281] Kipsová, M. — Jakešová, E.: Bibliografia slovenských a inorečových novín a časopisov z rokov 1919—1938. Martin 1968.

prístupných všetkým vrstvám obyvateľstva. Knižná produkcia tiež poskytuje bohatý výber lacného kvalitného čítania.

V nových politických a hospodárskych podmienkach Československej republiky sa mení situácia vo vychádzaní kalendárov na Slovensku. Zanikajú, vlastne prestávajú sa na Slovensku rozširovať všetky slovenské kalendáre vychádzajúce v Budapešti, aj keď niektoré z nich vychádzali až do konca druhej svetovej vojny pre Slovákov žijúcich v Maďarsku.

Do nového obdobia bez prerušenia vychádzania prechádza 25 sérií kalendárov. Najstarší z nich je Nowý i starý wlastenský kalendář založený Gašparom Fejérpatakym-Belopotockým, martinský Slovenský obrázkový kalendár, tri kalendáre z vydavateľstva Jána Páričku, konfesionálne kalendáre a niektoré série slovenských a maďarských kalendárov vychádzajúcich u Jána Steinbrenera vo Vimperku.

Napriek tomu, že význam kalendára ako prostriedku šírenia osvety a vzdelávania širokých vrstiev v tomto období zákonite klesá, zaznamenávame rast počtu kalendárov. Na Slovensku a pre Slovensko v Čechách a na Morave vychádza asi 345 titulov kalendárov slovenských aj inorečových; mnohé z nich majú len krátke trvanie, niektoré vychádzajú dlhšie, len málo z nich cez celé obdobie predmníchovskej republiky. Viac ako predtým sa diferencujú z odbornej i zo záujmovej stránky. Vzniká nová forma kalendára — kalendár zápisník (také sú kalendáriky profesorské, učiteľské, študentské, žiacke, dievčenské, chlapčenské atď.).

Aj v tomto období sa stretávame s javom, ktorý bol typický pre kalendáre v začiatkoch ich vychádzania, s vydávaním kalendárov z komerných dôvodov. Za také môžeme označiť kalendáre Jána Steinbrenera vychádzajúce vo Vimperku a zaplavujúce Slovensko množstvom titulov i výškou nákladov a úplne necitlivých k potrebám slovenského čitateľa. Takými boli aj kalendáre komárňanského vydavateľstva a tlačiarne Úsvit (Virradat).

Kalendáre politických strán

Sociálnodemokratická strana

Na rok 1922 vydáva vedenie sociálnodemokratickej strany **Robotnícky kalendár,** ktorého redaktormi boli J. Skotek a J. Jirásek. V duchu línie Robotníckych novín, teda v duchu otvorene nepriateľského postoja voči komunistickej strane a otvoreného prisluhovania buržoázii, sú ladené aj príspevky v kalendári od popredných pracovníkov sociálnodemokratickej strany sústredených najmä okolo redakcie Robotníckych novín. Kaledár priniesol obšírny článok venovaný dejinám sociálnodemokratického hnutia na Slovensku, ktorý doporučovali čitateľom do pozornosti. Zvlášť bohatý je v kalendári obrazový materiál z jednotlivých miestnych organizácií strany. V ďalších rokoch kalendár nevyšiel.

Komunistická strana Československa

Komunistická strana Československa sa hneď po svojom založení postavila do čela zápasov za požiadavky ľudu, začala dôsledne rozvíjať uvedomovaciu a vzdelávaciu činnosť medzi robotníkmi. Nerozlučnou súčasťou idologického programu strany bolo získavanie širokých vrstiev ľudu za idey socializmu.

Preto už roku 1921, teda v roku založenia strany, uvažuje slovenský tlačový výbor KSČ o vydávaní nového kalendára pre slovenský pracujúci ľud. Pripravovanému kalendáru venuje vedenie strany mimoriadnu pozornosť, pretože to má byť kalendár nového typu. Kalendár, ktorý by zachoval niektoré dobré črty ľudových kalendárov, ale má byť zároveň revolučnou čítankou pre všetkých členov strany. Vydávaním kalendára poverili redakciu novín Pravda chudoby, a teda aj nový kalendár dostáva názov **Ročenka (kalendár) slovenskej chudoby.** Názory na úlohu a poslanie nového kalendára sa vo vnútri strany rozchádzali. Časť vedenia strany bola proti vydávaniu takéhoto kalendára, predpovedajúc mu u čitateľov neúspech, lebo vraj „slovenská chudoba nie je taká vyspelá, aby porozumela snahe a duchu tohto nového druhu kalendára — nových prebúdzajúcich sa más Slovenska".[282] Kalendár prijali čitatelia s láskou. Stal sa propagátorom socializmu a komunistických ideí. Prispievateľmi kalendára boli príslušníci mladej pokrokovej inteligencie zoskupení okolo redakcie Pravdy chudoby — Peter Jilemnický, Edo Urx, Ján Rob Poničan, Ladislav Szántó. Populárnym, prístupným spôsobom vysvetľoval kalendár zásady socializmu a diktatúry proletariátu. Oboznamoval s programom Komunistickej internacionály, informoval o živote a úspechoch budovania socializmu v Sovietskom zväze. V zábavnej časti prinášal najmä preklady zo sovietskej literatúry a pokrokových autorov západných literatúr. V posledných ročníkoch prinášal aj rady pre hospodárov a zoznam jarmokov.

Maďarským pendantom Ročenky slovenskej chudoby z hľadiska cieľov a snažení, ale nie obsahom, bol kalendár **Munkás — naptár,** ktorý vychádzal na roky 1922—1937. Výkonný výbor KSČ pre Slovensko poveril v roku 1921 vedenie strany v Košiciach (košický sekretariát), aby vydával pre robotníkov maďarskej národnosti popri novinách i kalendár. Úlohou kalendára bolo informovať ich o programe strany, súdobom politickom dianí, o sociálnych vymoženostiach robotníkov, družstevnom hnutí, pozemkovej reforme, ale poskytovať i zábavu, sprostredkovať estetickú výchovu prostredníctvom krásnej literatúry.[283] Všetky tieto úlohy kalendár i plnil a z obsahovej stránky patril skutočne k najhodnotnejším súdobým kalendárom. Na roky 1928—1929, 1932—1933, 1936 poznáme len jeho druhé vydanie, pretože prvé cenzúra skonfiškovala. Keď zaniká v Košiciach Munkás, prestáva vychádzať i kalendár. Jeho pokračovanie s názvom **Magyar nép naptára** vydal Štefan Drocár v Prešove na rok 1938.

Ku kalendárom pokrokového robotníckeho hnutia patrí i **Szocialista földmunkások naptára** na rok 1921, ktorý vydala odborová organizácia Szocialista Földmunkások Szövetsége (Sväz zemedelských a lesných robotníkov na Slovensku), skupina v Komárne. Zisk z vydania kalendára mal byť venovaný ich členom a súdruhom z Komárna a Komárňanskej župy, väzneným po porážke Maďarskej republiky rád vo väzniciach v Maďarsku.[284]

Nemenej náročné ciele ako Ročenka (kalendár) slovenskej chudoby si kládol aj **Vreckový kalendár komunistov.** Vyšiel vo Vrútkach len na rok 1923, zostavil ho Július Verčík. Formátom i rozsahom neveľký kalendárik mal miesto na poznámky, v úvode priniesol tri revolučné piesne: Internacionálu,

[282] Úvodom. Ročenka (kalendár) slovenskej chudoby, 1925, s. 24.
[283] Végszó. Munkás-naptár, 1922, s. 129.
[284] Varga, Pál: Földmunkásokhoz! Szocialista földmunkások naptára, rok 1921, s. 15—16 titulný list kalendára.

Pieseň práce a Marseillaisu, poučenie o povinnostiach organizovaného robotníka a kratučký príspevok z dejín socializmu. Snažil sa podať tie najzákladnejšie poznatky o socializme, o boji robotníckej triedy proti buržoázii. Nabádal čitateľov k odberu straníckej tlače.

Na roky 1921 a 1922 vydal Výkonný výbor kovorobotníkov na Slovensku (orgán odborových organizácií kovorobotníkov) v Banskej Bystrici **Vreckový kalendár kovorobotníkov,** ktorý redigoval Július Verčík. Nepriamo ním nadviazal na Vreckový kalendár kovorobotníkov, ktorý do prevratu (ročník 1918, 1919) vydávala sociálnodemokratická odborová organizácia kovorobotníkov v Uhorsku v Budapešti tlačou J. Páričku v Ružomberku.

Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu (agrárna strana)

Jednou z najmocnejších poprevratových politických strán bola Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu (agrárna strana). Predmetom jej politického záujmu a spolupráce boli roľníci. Vyjadril to aj politický reprezentant tejto strany Milan Hodža: „... dve tretiny Slovákov pracuje v poľnohospodárstve. To znamená, že bez roľníckeho stavu niet slovenského národa. To znamená, že keď chceme robiť politiku slovenského národa, musíme robiť politiku slovenského roľníctva."[285]

Napriek tomu agrárna strana ako posledná z politických strán začína vydávať kalendáre. K 10. výročiu vzniku republiky vydávajú agrárnici pre slovenský dedinský ľud desať titulov kalendárov, akoby chceli dobehnúť zameškané. Desať titulov len podľa názvu (Kalendár Slovenského denníka, Kalendár Slovenského týždenníka, Kalendár Slovenskej politiky, Kalendár Mladého roľníka, Kalendár časopisu Pluh, Kalendár Slovenskej vlasti, Kalendár Slovenskej domoviny, Kalendár Gazdovských novín, Kalendár Podtatranského kraja a Ľudový hospodársky kalendár), v skutočnosti len jeden kalendár, pretože cez celý čas vychádzania mali všetky tituly textovú časť úplne rovnakú. Len na obale kalendára nad obrázkom Rozsievača od Josefa Mánesa mali rôzne tituly. Ku každému titulu kalendára sa viaže ten istý titul časopisu. Každá redakcia časopisu posiela kalendár príslušného názvu svojím odberateľom ako podielovú knihu.

Hustá sieť novín a časopisov pokrývajúcich svojou pôsobnosťou celé Slovensko dovoľuje agrárnej strane v dostatočnej miere politicky pôsobiť na svojich čitateľov.[286] Nepociťuje potrebu vydávať viacero titulov kalendárov. K propagovaniu a vysvetľovaniu svojej línie využíva redakcia poväčšine len úvodníky k jednotlivým ročníkom kalendára. Najmä svojou odbornou časťou patril medzi kalendáre — učebnice, akých už v medzivojnovom období nebolo veľa. Mnoho popredných odborníkov v oblasti chovu hovädzieho dobytka, zverolekárstva, pôdoznalectva a ovocinárstva prispievalo do kalendára.

Agrárna strana vydáva rad kalendárov v maďarčine pre roľníkov maďarskej národnosti, napr. Köztársasági magyar földmíves kincses kalendáriuma 1931—1938, Köztársasági magyar földmunkások naptára 1935—1937, Köztársasági magyar földmíves almanach, Szlovenskó almanachja a ďalšie buď prostredníctvom svojich novín a časopisov alebo organizačných zložiek, druž-

[285] Slovenská vlasť, r. 1, 19. 9. 1919, s. 3.
[286] Kipsová, M. — Jakešová, E.: C. d., s. 60—66.